

UNIVERSITETET I OSLO
Institutt for lingvistiske og
nordiske studier

Kvisting av **Vinje-furua**

Eit postkolonialt
perspektiv på
journalisten A. O. Vinje i
lesebøker for gymnaset
1869–2009

Masteroppgåve
NOR4090

Kristian Lødemel
Sandberg

Vår 2013

© Kristian Lødemel Sandberg

2013

Kvisting av Vinje-furua. Eit postkolonialt perspektiv på
journalisten A. O. Vinje i lesebøker for gymnaset 1869–2009

Kristian Lødemel Sandberg

<http://www.duo.uio.no/>

Dokumentet er laga med L^AT_EX 2_ε

Typesnitt: New Century Schoolbook, skriftstorleik 12

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Samandrag

I denne masteroppgåva ser eg på sakprosaen til Aasmund Olavsson Vinje i eit postkolonialt perspektiv. Eg nyttar teori frå Homi K. Bhabha for å få eit betre grep om den kulturelle identiteten til Vinje, og min hovudpåstand om Vinje er at han med oppstarten av *Dølen* i 1858 artikulerte eit Tredje Alternativ – ein hybridisert versjon av bondekultur og embetsmannskultur. Det gjer at Vinje kan bidra med ei hybridstemme i den nasjonale forteljinga, men då blir spørsmålet: I kva grad har sakprosaen og hybridstemma til Vinje blitt inkludert i lesebøker for gymnaset opp gjennom historia?

I problemfeltet (kap. 2) grunngir eg kvifor eit postkolonialt perspektiv er høveleg for Noreg på 1800-talet, og i det teoretiske rammeverket (kap. 3) innfører eg norske ekvivalentar til Bhabhas «mimic man» og «mimicry». Dei metodiske spørsmåla (kap. 4) handlar om avgrensingane og leitinga som har ført fram til lesebokmaterialet for hovuddelen av oppgåva.

Sjølve hovuddelen er todelt, med ein kvantitativ og ein kvalitativ del. Den kvantitative delen (kap. 5) er ei historisk kartlegging av korleis utvalet av sakprosatekstar av Vinje i lesebøkene har endra seg over ein periode på 140 år, og der baserer eg meg på gjennomgang av 24 ulike lesebøker. Den kvalitative delen (kap. 6) er ei tekstkritisk saumfaring av korleis grunntekstar med problematisk innhald har blitt redigert og tilpassa ulike nasjonsbyggingsprosjekt av kjende redaktørar som Arne Garborg, David Faye Knudsen og Rolv Thesen. Der tolkar eg korleis redigeringane har påverka hybridstemma til Vinje i tre lesestykke henta frå *Ferdaminni*.

Det eg har funne ut, er at nynorskleiren og bokmålsleiren har vore usamde i kanoniseringsprosessen. Nynorskleiren har veksla mellom å leggje vekt på det agrare grunnlaget og Vinje som folketalar, medan bokmålsleiren heile vegen har prioritert turistverksemda til Vinje i *Ferdaminni*. Ein slags konsensus oppstår først i etterkrigsåra.

Den tekstkritiske delen syner at hybridstemma til Vinje har blitt nedtona gjennom redigeringspraksisen til redaktørane, men med ulike resultat. Avhengig av kven som har vore redaktør, har Vinje blitt gjort til talsmann for nasjonsbyggingsprosjekta til norskdomsrørsla, neo-elitistar og sosialistiske nasjonalistar. Kvistinga av Vinje-furua har veksla med noregshistoria, og med Vinje som trevyrke har redaktørane fått fram *sine* nasjonale forteljingar.

Innhald

Føreord	viii
1 Innleiing	1
1.1 Tidlegare forskning	3
1.2 Pedagogisk eller ideologisk?	4
1.2.1 Den lingvistiske kapitalen	6
1.2.2 Den nasjonale danninga	8
2 Problemfelt	10
2.1 Tømmer til nasjonsbygginga	13
3 Teoretisk rammeverk	14
3.1 Noreg som dansk koloni	14
3.1.1 Tre punktnedslag	14
3.2 Originalen og kopien	17
3.2.1 <i>The Mimic Men</i> og «Copisten»	18
3.2.2 Eit delvis nærvær	20
3.2.3 Kopisteri, parodi og travesti	21
3.3 Kulturskilnad	24
3.3.1 Mellomposisjonen til Vinje	26
3.3.2 Døle-rommet	29
3.4 Dei to språkleirane	33
3.4.1 To kulturar eller to nasjonar?	33
3.5 Avrunding	36
4 Metodiske spørsmål	38
4.1 Den kvantitative delen	38
4.1.1 Lengdesnittet	39
4.1.2 Sju tverrsnitt	41
4.1.3 Lesebokmaterialet	44
4.2 Den kvalitative delen	45
4.2.1 Tekstar til tolking	48
4.2.2 Tolkingstrategi	49
5 Kanoniseringsprosessen	52
5.1 Vinje-tekstane i lesebokmaterialet	52
5.1.1 Teksttabellar	55

5.2	Den historiske utviklinga	55
5.2.1	Nynorskleiren legg grunnlaget	60
5.2.2	Ei todeling oppstår	62
5.2.3	Konsensusen i etterkrigsåra	64
5.3	Gjengangar-tekstane	68
6	Redigeringspraksisen	72
6.1	Kosmopolitt eller kulturnasjonalist?	72
6.1.1	Grunnteksten: Kopisteri av Schweigaard	73
6.1.2	Lesestykket: Attende til bondekulturen	78
6.2	Robin Hood eller Loke?	81
6.2.1	Grunnteksten: Kopist-mannen møter bøndene	82
6.2.2	Lesestykket: Humoristen får seg graut	88
6.3	Rettferd eller vrangferd?	93
6.3.1	Grunnteksten: Sakfører med bondekjennskap	93
6.3.2	Lesestykket: Klasselaus modernitetsforkjempar	98
7	Avslutting	104
	Referansar	109
	Vedlegg	118
A	Vinje-forskinga	118
	Hovudoppgåver 1906–1979	119
	Hovud- og masteroppgåver 1980–2012	120
B	Utgåve- og opplagshistorikk	121
	Lesebøkene i perioden 1867–1947	122
	Lesebøkene i perioden 1939–1984	125
C	Vinje-tekstane	127
	Tekstane i <i>Blandkorn</i>	127
	Kapitla i <i>Ferdaminni</i>	128
	Artiklane frå <i>Dølen</i>	129
	Tekstane frå <i>Skrifter i Samling</i>	129
D	Detaljerte teksttabellar	130
	<i>Ferdaminni</i> -lesestykke (1/2)	131
	<i>Ferdaminni</i> -lesestykke (2/2)	132
	<i>Dølen</i> -lesestykke	133
	<i>Blandkorn</i> - og Midttun-lesestykke	134
E	Tekstendringane	135
	Garborg og Mortensons «Menuetten til Steinberg» (1885)	136
	Knudsens «Grauten paa Grut» (1913)	138
	Sørliie og Thesens «Olaf Haakonstad» (1947)	142

Figurar

2.1	<i>Vinjefuruen i Telemark</i> (1907) av Theodor Kittelsen.	13
3.1	Vinje blant Døleringen.	18

Tabellar

1	Forkortingar	x
4.1	Lesebokmaterialet	46
4.2	Vinje-tekstar til tolking	48
5.1	Fordelinga mellom kjeldene	54
5.2	<i>Ferdaminni</i> -kapittel i lesebokmaterialet (1/2)	56
5.3	<i>Ferdaminni</i> -kapittel i lesebokmaterialet (2/2)	57
5.4	<i>Dølen</i> -artiklar i lesebokmaterialet	58
5.5	<i>Blandkorn</i> - og Midttun-tekstar i lesebokmaterialet	59
5.6	Vinje-tekstar per lesebok	66

Føreord

Godtfolk!

Ei lang tid med Aasmund Olavsson Vinje har gitt meg mykje lått og løye. Truleg er eg mannen som har ledd mest på lesesalen det siste året, men til attergjeld har eg ofte vore han med dei lengste dagane, og humøret har veksla med vind, regn og sol. Store ambisjonar er stundom eit tveigga sverd, men eg håpar at du, kjære lesar, ser godvêret i skrifta.

Det heile byrja med at eg las «Paa Fesjaa» på NOR1300 våren 2010, og etter det har eg lese mykje og mangt, men lite er like hugsamt som Vinje når han er i slag. No har interessa blitt til ei masteroppgåve, og to personar skal ha særleg takk. Det er Elisabeth Oxfeldt som har vore ein hjelpsam og trygg rettleiar inn i det postkoloniale farvatnet (med mange lærerike samtalar undervegs), og det er Anna Rosa, kjærasten min, som har fått meg til å tenkje på andre ting enn Vinje – og vore den beste støtta og oppmuntringa eg kunne ønskt meg gjennom alle desse skrivedagane.

Andre som må takkast stort, er familien min – som har vore der gjennom heile skolegangen, med hjelp, lærdom og varme – og det er Erik Alexander Ravnås Aarmo og Kristin Torjesen Marti som har vore framifrå felagar og studiekameratar i samfulle fem Blindern-år. Takk begge to for gode lunsj- og kaffipausar, og takk for all hjelpa med frustrasjonstakling, Kristin. Andre hjelpesmenn og -kvinner skal òg ha takk, men eg hadde tenkt å halde føreordet stutt, så dykk kjem eg attende til på side 108.

God lesnad!

Styrmann Sandberg,
Blindern, 9. mai 2013.

Tabell 1: FORKORTINGAR

VINJE-MATERIALE:

<i>Bl.</i>	<i>Blandkorn</i> som Vinje gav ut sjølv (1867)
<i>H.</i>	Halvorsen og Vislies <i>Skrifter i Utval</i> (1883–90)
<i>M.</i>	Midttuns første utgåve av <i>Skrifter i Samling</i> (1916–21)
<i>M².</i>	Midttuns folkeutgåve av <i>Skrifter i Samling</i> (1942–48)
<i>MB</i>	Midttuns utgåve av Vinjes brev (1965)
<i>Fe.</i>	<i>Ferdaminni</i> -utgåva til Djupedal (1969)
<i>F.</i>	Faksimileutgåva av <i>Dølen</i> (1970–73) ved Djupedal
<i>E.</i>	Ekstraband til M.I–V (1993) ved Haarberg

OPPSLAGSVERK:

<i>NBL</i>	<i>Norsk biografisk leksikon</i> (1928–83)
<i>NRO</i>	<i>Norsk riksmålsordbok</i> (1937–57)
<i>NO2014</i>	<i>Norsk Ordbok 2014</i> (1966–2012)
<i>GSK</i>	<i>Gyldendals store konversasjonsleksikon</i> (1972)
<i>CDL</i>	<i>Cappelens dyreleksikon</i> (1979–81)

Eg nyttar dei same forkortingane på Vinje-materiale som i *A. O. Vinje og antikken* av Skard og *Vinje på vrangen* av Haarberg, men det er tre tillegg frå mi side: *Bl.*, *Fe.* og *E.*

1 Innleiing

Nei, me maa vera fornøgde
med at kunna tena vaar Tid og
døy med den, og kunna me
upnaa so myket, at me staa
som Spraakprøver i ei
Lesebok, so er det store Ting.

A. O. VINJE (M.III, s. 243)

Aasmund Olavsson Vinje har grunn til å vere nøgd, for tekstane hans er framleis med oss. *Ferdaminni fraa Sumaren 1860*¹ blei i 2007 inkludert i «Norsk Litterær Kanon» (ei liste med 25 verk frå norrøn tid til i dag) under Norsk Litteraturfestival, og boka kom ut i ny utgåva i 2010 i samband med 150-årsjubileet for turen, med føreord av Kjartan Fløgstad. Mange av dikta hans er framleis levande i folketradisjonen, og som ein del av Språkåret 2013 kom det ut ei ny plate av Aasmund Nordstoga, der tekstane til Vinje har fått eit meir folkeleg tonespråk enn i romansane til Edvard Grieg.

Vinje såg neppe for seg eit slikt ettermæle då han starta opp vekeavisa *Dølen* i 1858. Etter mange år som Christiania-korrespondent for *Drammens Tidende*, der han skreiv på dansk og hadde ei fast inntekt, valde han å starte opp si eiga avis som skulle vere på eit norskare språk. Han hadde lært seg landsmålet til Ivar Aasen, men skriftnorma til Vinje blei påverka både av talemålet heimanfrå og ønsket om å bli forstått av lesarane, og språket blei kalla for for «Dølemaalet».² Han var uviss på om det private avisprosjektet ville vere liv laga, men den første hausten fekk han over 600 abonnentar (MB, s. 108), og *Dølen* kom ut i totalt åtte årgangar (men berre tre av desse årgangane er fulle). Til saman skreiv Vinje mellom 4500 og 5000 sider på landsmålet, rekna om til vanleg sidestorleik (Myhren 1993, s. 110).

Oppstarten av *Dølen* gjorde Vinje til ein av dei første som aktivt tok til å bruke landsmålet, på eit tidspunkt då Aasen sjølv hadde gitt ut omlag 360 sider litteratur på målet (ibid., s. 116). Det gjorde at Vinje blei banebrytande på fleire vis, og på ei liste over private landsmålsinitiativ dei første åra står Vinje oppført som mannen bak det første bladet, den første offentlege talen og det første rettsdokumentet som blei tinglese (Grepstad 2006, s. 102).

---

¹Frå no av kjem eg til å nytte kortforma *Ferdaminni*.

²Vinje skal visstnok ein gong ha sagt: «Eg sa te han Aasen sjøl, far, at dette her gjeng eg ikje med paa. Eg skal bruke resepta di, saa langt eg kan, men eg *maa* skrive paa mit eget maal. Eg vil ikje væra nokon apekat» (Arvesen 1912, s. 65).

Mest banebrytande, slik eg ser det, var Vinje ved at han brukte landsmålet som journalistspråk for å skrive om alle slags emne, og ved at han gav målstrevet ein «praktisk, paagaaende Karakter» (Sars 1912, s. 311). Det å gi ut ei avis på «Bondens Maal» blei av folk i Christiania oppfatta som ein språkleg provokasjon, og kritikken gjekk mellom anna på at det einast var «en ringe Kreds af Stoffer og Former der egne sig til at behandles i dette Sprog; det er efter sin Natur bundet til en Særegenheid og ikke frigjort til sand Almindelighed» (Monrad sitert etter Vesaas 2001, s. 183). Målforma blei oppfatta som travesterande, og det kom fleire negative reaksjonar basert på «estetiske» kriterium. Av kritikarane blei målforma *i seg sjølv* oppfatta som ein provokasjon mot ei etablert, borgarleg offentlegheit (Haarberg 1985, s. 34–39).

Mottakinga av *Dølen* gjorde at Vinje hamna midt i ein språkstrid, og seinare blei det strid på andre kantar òg. Eit kjent døme er meldinga av Bjørnsons *Arne*, der Vinje lét som om han trudde bondeforteljinga var ei skalkeherming (parodi) på bondelivet og idylliske romanar (M.I, s. 323–46). Fleire har sagt at Vinje ikkje var til å stole på, mykje på grunn av alle desse polemiske, humoristiske og utleverande utsegnene, og i litteraturhistoria til Lorentz Dietrichsons frå 1869 (altså medan Vinje framleis levde) får ein høyre om «Vinjes undertiden vittige, men næsten altid cyniske Pen» (sitert etter Skei 1992, s. 29).

Eg fekk lyst til å finne ut kor mykje som er att av den polemiske, problematiske og utfordrande sida ved Vinje i dag – det som har blitt kalla vrangsida av Vinje (E., s. 157). Er det slik at brodden i journalistikken hans har forsvunne ettersom åra har gått, eller er det like lett å bli stunge av det som Aksel Sandemose ein gong kalla for «brennesla i norsk åndsliv», den dag i dag? Det eg lurar på, er kva slags etterliv sakprosaen hans har fått i skolebøkene.

Det kan då vere greitt å definere kva eg vil sjå på som sakprosa, først som sist, men eg vil avgrense meg til to avsnitt (trass i at det langt ifrå er uproblematisk).³ Det rår ei usemje når det gjeld kva som høyrer til sakprosasjangeren, og slikt som essays og reiseskildringar har lett for å hamne i gråsona, men eg har valt å halde meg til sakprosaprofessor Johan Tønnessons definisjon, der sakprosa er tekstar som «adressaten har grunn til å oppfatte som direkte yringer om virkeligheten» (Tønnesson 2008, s. 34). No er det mogleg å

---

³Om ein tek *Ferdaminni* som døme, finn ein i Vinje-litteraturen merkelappar som essays (Farsethås 2008, s. 106), essayistikk med mykje sakprosaisk stoff (Rorgemoen 2007, s. 11, 43), frittstående epistlar eller ferdabrev (*Fe.*, s. III), og Jon Haarberg nemner likskapstrekk med den pikareske reiseromanen og at Vinje skriv innanfor ein prosimetrisk diskurs (blanding av «prosaisk» og «poetisk» framstillingsmåte) (1985, s. 29, 75).

problematisere mykje knytt til Tønnessons definisjon, særleg spørsmålet om Vinje skilde klårt mellom direkte og indirekte ytringar om røyndomen,⁴ men det vesentlege for å avgjere sakprosaspørsmålet blir kva som var den uskrivne kontrakten i tekstkulturen den gongen (Tønnesson 2008, s. 18).

Sett på den måten tilseier avisformatet og sjangerkontrakten at lesarane av *Dølen* hadde grunn til oppfatte artiklane som direkte ytringar om røyndomen i Vinjes samtid (dersom ikkje anna blei presisert, som med romanføljetongen *Elsk og Giftarmaal*). Og ettersom Vinje i *Ferdaminni* nytta ei faktisk, og annonsert, noregsreise som grunnlag,⁵ hadde adressatane grunn til å tru at Vinje kom med direkte ytringar der òg. Det vil seie at eg vil rekne alle talane, artiklane og reiseskildringane til Vinje som sakprosa, og samleomgrepet mitt for desse tekstane vil vere Vinje-tekstar.

1.1 Tidlegare forskning

Ingen andre har kartlagt Vinje-kanonen før, men Hans H. Skei har skrive om Vinje-biletet i litteraturhistoriene i to artiklar. I den eine artikkelen spør han om grunnforskinga på Vinje, til dømes den gjort av Arne Bergsgård og Sigmund Skard, har fått noko å seie for Vinje-portretta, men svaret er negativt. Han får stadfesta inntrykket av at litteraturhistoriene er verditraderande og sjølvperpetruerande. Dessutan gjer eit snevert litteraturomgrep (altså at ein med omgrepet litteratur einast meiner «den skjønne litteraturen») at dei fleste ser på Vinje som «Digter og intet andet enn Digter», slik som Olaf Hansen gjorde i 1862. Det er ikkje før med Willy Dahls litteraturhistorie frå 1981 at journalisten Vinje blir framheva (Skei 1983).

I den andre artikkelen til Skei skil han ut ei pre-kanonisk fase for Vinje-portretta. Den fasen går fram til og med Hans Jægers litteraturhistorie frå 1896, for seinare kjem lite nytt inn (Skei 1992, s. 31). I dei påfølgjande litteraturhistoriene blir fleire feilaktige opplysningar sementert, og det kanoniske Vinje-biletet kan oppsummerast slik:

---

⁴Paul Botten-Hansen skildra Vinje som ein mann med «ikke fuldt udviklet Sans for det faktiske» (sitert etter Sars 1912, s. 353).

⁵I *Dølen* 3. juni 1860 skriv Vinje at «Dølen vil taka seg nokre Vikurs Kvild i Sumar», for «han trur, at baadi Lesaren og han sjølv vil hava godt af, at han seer seg um i Landet». Men lesarane skal få fullt ut for betalinga si, og Vinje skisserer ulike løysingar for utfylling av årgangen. Kan hende blir det i «Dubbeltnummer elder i eit Ferdaminni elder Forteljing» (F.I, s. 340c). No i ettertid veit vi at Vinje valde *Ferdaminni*, ikkje *Forteljing*, som tittel (og sjangerkontrakt) for dei to hefta som fylte ut *Dølen*-årgangen.

[Det er] biletet av husmannsguten frå Plassen i Vinje grend som ervde ein strilynt hug frå far sin og estetisk sans frå sjølv det å vere i Telemark, og som sleitst mellom krav som ikkje kunne sameinast, som vingla i uvisse og mismot, som ikkje kunne anna enn å sjå retta og vranga på livsens vev i same augnekast, og som trass versoptimisme og framgangstru levde og døydde ulykkeleg. (Skei 1992, s. 31)

Samlande for portretteringa av Vinje er at det skjer ei temjing, ufarleggjering og tilpassing av karakteren. «Ettertida har sterkt redusert og forenkla Vinje» (ibid., s. 27).

I det andre aktuelle forskingsfeltet, lærebokforskinga, finst undersøkingar som syner at *diktaren* Vinje har fått ein plass i skolekanonen. Dei som har undersøkt læreverk for vidaregåande etter dei to siste skolereformane, kan opplyse om at Vinje er ein «halvveis kanonisert» forfattar (Aamotsbakken 2003, s. 49), og at «Nationalitet» og «Ved Rundarne» er kanon-tekstar (Aamotsbakken 2003, s. 51–52; Gjerløw 2010, s. 45).⁶ Men ingen av dei undersøkingane ser på stillinga til sakprosaen – dei er opptekne av andre spørsmål. Anne Therese Gjerløw ønskte å finne ut om Kunnskapsløftet i 2006 (LK06) førte til at vi var på veg mot ein postnasjonal kanon, noko som ikkje var tilfelle (det var berre 1,7 prosent av tekstane i læreverka som er skrivne av ikkje-vestlege forfattarar), og for å avgrense seg såg ho ikkje på sakprosaetekstar. Aamotsbakken, som leita i læreverk etter Reform 94 (R94), legg særleg vekt på «gullalderen» i norsk litteratur. Det er ein periode som har ei sterk stilling i skolekanonen, og ho kjem med fleire framlegg til kvifor det har blitt slik.

Både Gjerløw og Aamotsbakken har gjort samtidsundersøkingar, medan eg kjem til å gå historisk til verks for å få fram det historisk konstruerte ved kanonen i større grad. Eg kjem til å sjå på kanoniseringsprosessen for sakprosaetekstane til Vinje, altså korleis tekstutvalet både har endra seg og blitt tradert gjennom historia. Med ei slik form for forskning er det mogleg å kaste lys over både pedagogiske og ideologiske forhold (ettersom leseboka har vore så sentral i norskundervisninga) (Longum 1978, s. 62).

1.2 Pedagogisk eller ideologisk?

Arbeidshypotesen var ei stund at pedagogiske forhold hadde vore viktigare enn ideologiske forhold i utvalet av Vinje-tekstar. Tanken var at tekstane til Vinje

---

⁶På lista over «halvveis kanoniserte» tekstar hos Aamotsbakken står i tillegg «Ferdaminne (utdrag)», men som Anne Therese Gjerløw skriv, er det vanskeleg å vite kva dette utdraget rommar (Gjerløw 2010, s. 47, fotnote).

først og fremst hadde blitt nytta som skrivemønster, for det verka som om både målfolk og folk på andre sida av målstreken kunne verdsetje Vinje som essayist og stilfornyar. I dagboka til Olav H. Hauge for 14. september 1971 står det: «Det er som essayist Vinje er makelaus. Etter engelsk mynster. Men på god norsk! Stilfornyar nr. I i norsk bokheim» (2000, s. 718). Riksmålsforfatteren Nils Kjær skriv: «Alle de andre skrev Exempelsamlinger; han gav Exempel» (1912, s. 201), og Hjalmar Christensen formulerer det slik: «Den gode norske prosa begynner med Vinje. Hos ham faar den sin nye arkitektur» (1905, s. 320).⁷

Men hos litteraturhistorikaren Francis Bull ligg det eit anna moment attom framhevinga av Vinje som essayist, noko som handlar om det nasjonale prosjektet i litteraturhistorieskrivinga. Bull legg såleis særleg vekt på samanhengen mellom Vinje og Holberg, og til dømes skriv Bull at Vinje var «den som hadde det mest mottakelige sinn for så å si alle de holbergske åndsverdier» (1960, s. 125). Han skriv vidare at Vinje ikkje kunne funne nokon betre læremeister enn Holberg «om han så hadde søkt gjennom mange tider og land, og det må kalles et stort hell, at han alt i guttedagene fikk tak i Holbergs skrifter» (ibid., s. 127). At Vinje ovundra jødane Heinrich Heine og Meïr Aron Goldschmidt òg, blir ikkje gjort til så store poeng av Bull.⁸ Det er i staden den indre, norske lina som skal fram.⁹ Skei kallar dette for Bulls ny-nasjonalisme (1983, s. 332).

Det finst ein parallell til Bulls «indre linje» i måten leseboktekstane har blitt organisert på i store delar av kanoniseringsprosessen for Vinje-tekstane. Frå midt på 1800-talet gjekk ein nemleg over frå sjangerdelte lesebøker (krestomatiar) til å organisere leseboktekstane kronologisk.¹⁰ Etter 1850 blei dei litteraturhistoriske antologiane einerådande på lesebokmarknaden, noko som heldt seg ved lag heilt fram til 1960-talet – til Egil Elseth kom med ei tematisk organisert lesebok i 1970 (*Visjon og virkelighet*). Særleg samtidsbandet til Elseth blei populært, og det førte til at samtidsdelen i påfølgjande lesebøker gjerne

⁷Sjå elles Bergsgård (1940, s. 281) og Gerhard Gran sitert hos Midttun (1960, s. 140).

⁸Jørgen Sejersted har argumentert for at Bulls litteraturhistorieskriving ligg ein stad mellom empiri og retorikk, og Sejersted tek tak i korleis Bull som hermeneutisk medviten historieforteljar klarer å få motsetnader til å gå opp, særleg gjennom to retoriske strategiar. Han nyttar anten metaforar eller konstruerte anekdotar (Sejersted 2001). Eit anekdote-døme kan hentast frå barndomen til Vinje, for der står det at «han leste regelmessig «Morgenbladet», og slukte begjærlig alle andre trykksaker han kunne komme over, men *aller best* trivdes han når han hadde fått tak i en bok av Holberg» (Bull 1960, s. 124–25, mi utheving).

⁹Bull skreiv ein gong at det var naudsynt å forske fram ei «indre linje» i norsk litteraturhistorie av politiske og nasjonale grunnar (Steinfeld 2009, s. 173).

¹⁰Leseboka som markerer denne overgangen i norsk leseboklitteratur, er Henning Thues *Læsebog i Modersmaalet for Norske og Danske* frå 1846. Der er den første delen ein krestomati, medan den andre delen er kronologisk disponert (Steinfeld 1994, s. 38).

blei organisert på same måte (etter tematikk), medan ein heldt på den gamle måten (kronologi) for den eldre litteraturen.¹¹ Veldig skjematisk og foreinkla kan ein altså sjå korleis leseboka i morsmålsfaget var sjangerorganisert fram til 1850, kronologisk organisert fram til 1970 og både kronologisk og tematisk organisert i åra etter det.

Det blei med andre ord klårt for meg at eg måtte leggje vekk arbeidshypotesen om at Vinje-tekstar hadde blitt nytta som skrivemønster eller stilmønster. Pedagogisk tenking av den typen var nok meir til stades så lenge leseboka var utforma som ein krestomati, altså som ei «eksempelsamling over de ulike dikt- og stilarter, en genrekatalog» etter modell av greskundervisninga i middelalderen, der elevane las mønstertekstar for å lære å uttrykkje seg munnleg og skriftleg (Steinfeld 1986, s. 117–18). Når leseboka i staden skulle gi litteraturhistorisk innsikt ved hjelp av den kronologiske organiseringsmåten, og på den måten gi kulturhistorisk kunnskap, skjønte eg at merksemda heller burde rettast mot ideologiske forhold. Det høvde òg betre med korleis «nasjonalt betingede normer» har blitt framheva som viktige for kanondanning i Noreg (Aamotsbakken 2003, s. 30), men det står delvis i motsetnad til nokre av synspunkta engelskprofessoren John Guillory har teke med inn i kanondebatten.

1.2.1 Den lingvistiske kapitalen

I boka *Cultural Capital* vil Guillory leggje bort eksklusjonshypotesen (hypotesen om at nokre forfattarar blir ekskludert frå kanon på grunn av kjønn, rase osv.) og i staden snakke om skolen og den institusjonelle forma til pensumet. Han ønskjer å rette merksemda mot den sosiale funksjonen skolen har hatt opp gjennom historia – ein funksjon som ifølgje han har vore å fordele og regulere tilgang på kulturell kapital. Tilnærminga hans byggjer på Pierre Bourdieu, og han kjem etter kvart fram til at funksjonen til skolen har vore å reproducere ein sosial orden gjennom å regulere tilgangen på *literacy*.

Ettersom Bourdieu er involvert, kjem ein inn på kapital i overført tyding, og Guillory seier at det litterære pensumet i skolen skaper kapital på to måtar. Det er snakk om *lingvistisk kapital* (kulturell kapital i form av å lære seg eit høgstatusspråk, til dømes «Standard English») og *symbolsk kapital* (ein kunnskapskapital som syner at ein er velutdanna). Guillory skriv at

---

¹¹I føreordet til leseboka *Liv og lagnad* frå 1977 skriv utveljarane følgjande: «Eit spørsmål som vi måtte ta standpunkt til, var dette: Skulle vi følge «det nye» og dele stoffet inn etter tema? Eller skulle vi halde på det gamle og gje eit kronologisk ordna litteraturtverrsnitt? Vi valde eit både – og» (L17, s. 13) (sjå tabell 4.1 på side 46 for oversikt over forkortingar på lesebøkene).

desse kapitalformene er «more socially significant in their effects than the «ideological» contents of literary works» (1993, s. ix). Han vil altså vekke frå fokuset på det ideologiske i kanondebatten og i staden få fram at skolekanonen er med på å halde på den sosial ordenen gjennom ei ujamn fordeling av lingvistisk og symbolsk kapital (ibid., s. vii-ix).

Eg er heilt samd med Guillory i at merksemda i kanonspørsmål bør rettast mot skolen og funksjonen til pensumet der, men eg trur ikkje skolekanonen i Noreg har blitt forma og omforma for å gi lingvistisk kapital til utvalde klassar.¹² Det er to grunnar til at eg vil hevde det. Det eine er den spesielle språksituasjonen i Noreg – med to jamstilte målformer og alle konsekvensane det har fått – og aktuelle moment her er både korleis normeringsiveren har vore stor, og korleis eksistensen av eit standardtalemål er eit diskusjonstema. Den andre grunnen er at framvoksteren av einskapsskolen går som ein raud tråd gjennom skolehistoria.

At normeringsiveren¹³ har vore stor, gjeld særleg for språkhistoria på 1900-talet. Då blei dei to skriftspråka tekne gjennom omfattande omformingsprosessar (med store rettskrivningsendringar i 1907, 1910, 1917 og 1938) med samnorsktanken som hovudideologi, før ein etter krigen gav opp tilnærmingstanken og valde å normere skriftspråka kvar for seg gjennom nye rettskrivningsendringar (Torp og Vikør 2008). På grunn av all språknormeringa (særleg i retning talespråket) verkar dermed norske originaltekstar frå 1800-talet meir arkaiske i språket enn tilsvarande tekstar frå andre land, og lesinga av slike norske originaltekstar blir i mindre grad ei kjelde for å hente ut lingvistisk kapital med høg sosial verdi. Å seie «Alt ihob er Tøv og Tant!», etter mor Aase, synleggjør heilt klårt symbolsk kapital, men eg tvilar på verdien av den lingvistiske kapitalen.

Dessutan er det, som sagt, usemje blant norske språkforskarar om det i det heile *finst* eit standardtalemål (tilsvarande Standard English) i Noreg. Dei

---

¹²Her er det grunn til å presisere: Det eg vil argumentere for, er at det *primære* målet med den *norske* skolekanonen ikkje har vore å forvalte tilgangen på lingvistisk kapital.

¹³For Vinjes del har normeringsiveren ført til at han ikkje står «som Språkprøver i ei Lesebok», slik han sjølv såg det for seg i epigrafen. Språket i sakprosattekstane hans har stort sett blitt endra på for å samsvare med skiftande nynorsknormer, og dikta hans inneheld ikkje lenger fleirtalsbøying av verb og karakteristiske Vinje-former som «ikki» og «mykit». Den einaste mannen som plar gå fri for endringar i nynorsknorma si, er Far sjølv, Ivar Aasen. Dikta av Aasen får oftast sett stå urørde, medan dølemålet til Vinje i hovudsak har blitt standardisert, med nokre unnatak for dei nyaste læreverka. Etter at det i LK06 kom med eit kompetansemål om at elevane etter Vg2 skal kunne «lese et utvalg sentrale norske tekster fra middelalderen fram til 1870 i original språkdrakt» (Utdanningsdirektoratet 2010), har òg Vinje fått stå med tilnærma originalrettskriving i nokre av læreverka.

lærde på feltet (særleg Helge Sandøy og Brit Mæhlum) inntek ulike standpunkt her (Jahr og Mæhlum 2009). Kor som er har ikkje det *eventuelle* standardmålet i Noreg ein så høg status knytt til seg som i andre land. Dialektane på si side, har fått ein relativt høg prestisje i Noreg, noko som i mangt og mykje er eit resultat av den særeigne språkhistoria, attåt pådriv frå målrørsla (Torp og Vikør 2008, s. 269). Dessutan er det viktig å framheve vedtaket om at undervisninga i skolen skulle skje på «Børnenes eget Talesprog», noko som kom inn i planane i 1879. Frå då av blei dei ikkje lenger ei oppgåve for skolen å lære opp elevane i normaltalemålet (ibid., s. 266).

Den andre grunnen til at eg ikkje trur Guillorys teoriar heilt kan overførast til norske forhold, er at norsk skolehistorie har vore prega av «bestrebelsene på å skape en enhetsskole» (Baune 2007, s. 61), det vil seie at utviklinga av skolesystemet her til lands i større grad har vore styrt av eit ønske om å jamne ut sosiale skilnader enn å halde på dei. Og sjølv om avstanden mellom husmenn og gardmenn på Austlandet var så stor at dei ringde med ulike kyrkjeklokker i gravferdene, har nok aldri classeskilnadene vore like store som innanfor det britiske samfunnet. I staden for å sjå på den *sosiale* funksjonen til skolen, vil eg heller sjå på den *nasjonale*.

1.2.2 Den nasjonale danninga

Omgrepa «nasjonal oppdragelse og dannelselse» blei slagord for skolevesenet frå 1790-talet av, og røtene finn ein i nasjonalismen og tysk pre-romantikk (Aamotsbakken 2009, s. 203, fotnote 4). Det var særleg morsmålsfaget som fekk i oppgåve å sørgje for den nasjonale danninga, og ettersom nasjonsbygginga blei så viktig i Noreg etter 1814, var det dei nasjonale omsyna som blei avgjerande for den institusjonelle forma til pensumet i norskfaget. Mykje av innhaldet skulle fungere haldningsskapande og samlande (Aamotsbakken 2003, s. 44), og litteraturlesinga blei viktig for å byggje opp nasjonskjensla i elevane. Litteraturen skulle «styrke deres kjærlighet til land og folk og virke paa deres viljesliv» stod det i undervisningsplanen frå 1911 (sitert etter Steinfeld 2009, s. 176). Tekstane som elevane fekk lese, skulle bidra til den nasjonale danninga.

Men kor godt passar tekstar av Vinje inn i eit slikt nasjonsbyggjande prosjekt? Ganske dårleg, ifølgje fleire. I artikkelen «Vinje og det nasjonale» skriv Jon H. Rydne at Vinje var for kontroversiell til å bli nokon nasjonal samlingsfigur (1993, s. 52), og Skard seier det slik: «Han var ingen ufarleg diktar for lesebøkene» (1968, s. 435). Ja, for korleis kan ein kanonisere ein

forfattar som skreiv at «det er eit stort Mistak at gjera Wergeland til ein national Diktare. Er nokon Ting unational, so er det Størsteparten af det, som han skreiv» (M.I, s. 383)?

Jo, undersøkingane mine syner at redaktørane av lesebøkene mellom anna har kutta i tekstane hans for å skjule slikt som Vinjes nedlatande haldningar til uforedla bondekultur. Dei har vore selektive i kva for delar av Vinje-tekstane dei har teke med, og nokre redaktørar har kutta så mykje at ein kan snakke om attdiktingar eller nye tekstar. Måla med slike inngrep har gjerne vore å skape eit meir uproblematisk og eintydig meningsinnhald i tekstane. Gjennom desse tekstendringane får dei fram *sitt* personlege nasjonsbilete.

Det lèt seg altså ikkje gjere å avskrive pedagogiske forhold heilt, for gjennom leseboka skal elevane enkelt kunne sjå korleis den nasjonale kulturen og identiteten har vakse fram. Redaktørane ønskjer å fortelje ei nasjonal forteljing gjennom tekstutvalet og tekstendringane, og det oppstår ein pedagogikk motivert av nasjonale omsyn. Det handlar om «å dikte Norge» (Bø 2006), eller «writing the nation» (Bhabha 2004a).

Det fragmenterte dagleglivet må bli gjort om til ein samanhengande nasjonalkultur, som i neste omgang – gjennom narrasjonen – kan skape stadig nye nasjonale subjekt, ifølgje postkolonialisten Homi K. Bhabha. Det gjer at nasjonal-folket både blir historisk objekt og subjekt for den nasjonale forteljinga (ibid., s. 208–09). Ein byggjer opp nasjonalkulturen *av* folket, samstundes som ein byggjer opp nasjonalkulturen *i* folket. Det skjer ein stadig produksjonen av nasjonen som narrasjon, og skolen som institusjon blir ein av dei viktigaste historieforteljarane.

2 Problemfelt

Eg har valt å ta i bruk postkolonial teori frå Homi Bhabha som mi hovudtilnærming til Vinje. Bhabhas tankar i «DissemiNation: Time, Narrative and the Margins of the Modern Nation» gir eit bakteppe for å oppfatte korleis utvalde delar av sakprosaetekstane til Vinje har vore med på å byggje opp under den nasjonale forteljinga, og i andre artiklar Bhabha har skrive, som «Of Mimicry and Man: The Ambivalence of the Colonial Discourse» og «The Commitment to Theory», finst akademisk vyrke for eit nytt rammeverk rundt kopisten Vinje.

Eg vil dermed sjå på Noreg på 1800-talet i eit postkolonialt perspektiv, noko som fell naturleg ettersom Noreg under Danmark har fleire likskapstrekk med ein kolonistat under ei kolonimakt. Dei likskapstrekk oppstod som ei følgje av den politiske underordninga av Noreg i unionen Danmark-Noreg, så då trengst ein avstikkar til historiefaget.

I historiebøkene blir denne underordninga stadfesta til år 1536, då Noreg miste riksrådet sitt, og det er Brømsebro-traktaten frå 1541 som avslører at Noreg var lagt under dansk politisk formyndarskap. Blant historikarar har det difor vore vanleg å karaktisere Noreg som eit lydrike under den danske tronen frå etter 1536, ikkje ein provins (Dyrvik 2011, s. 20; Moseng et al. 2003, s. 25).¹

Vidare i historia heldt så Noreg fram med å vere underordna Danmark i praksis, sjølv om statsendringar endra på den formelle statusen mellom kongerika (Dyrvik 2011, s. 165), så på ein skala over gradar av sjølvstyre, med *suveren stat* og *koloni* som dei to yttarpunkt, blir altså lydiket Noreg liggjande i ein stad imellom. Men altså langt nok i koloni-retninga til at eg trur at eit postkolonialt perspektiv kan vere brukande. Det vil ikkje seie at eg

---

¹Kjelder her er dei to historiebøkene ein kan velje mellom i innføringsfaget i eldre norsk historie ved UiO. Begge desse bøkene tek i bruk namnet *oldenborgstaten* (etter namnet på kongefamilien) på det som i samtida gjekk under namnet Danmark, og som nordmenn i ettertid har føretrekt å kalle for Danmark-Noreg (Dyrvik 2011, s. 18; Moseng et al. 2003, s. 28), men eg vil likevel nytte den etablerte nemninga Danmark-Noreg

har ambisjonar om å gå historiografane i næringa, berre at eg vil framheve likskapstrekk mellom lydriket Noreg og ein kolonistat.

Desse likskapstrekk finn ein til dømes i den danske utnyttinga av norske ressursar, saman med sentraliseringa og einsrettinga av Danmark-Noreg som skjedde ut frå danske premissar (Dyrvik 2011, s. 165–66), så etter 1814 blei det naudsynt å skape ei eiga nasjonal forteljing, fri frå diskursen under lydrike-tida. Likevel blir den hegemoniske diskursen etter 1814 kulturelt sett ei slags vidareføring av lydrike-diskursen,² og Ernst Sars gir ei lite flatterande bilete av kven og kva som dominerte på Vinjes tid:

Den bureaukratisk-departementale Klik, der kaldtes det «gode Selskab» i Kristiania, og som havde Dagspressen til sin Raadighed, kunde overhodet, ligesom fogden Woldemar paa Anholt og af de samme Grunde, «ikke lide nye Propheter», men gjorde sit muligste for at kvæle dem og holde alt virkeligt Aandsliv nede. (Sars 1912, s. 310)

Slik var den hegemoniske diskursen medan Vinje levde. Og Vinje var, på si side, kritisk til partiet av skandinavistar «som i Literatur og Tenkning held paa det gamle Samband med Danmark», altså dei som vil ha Noreg som «ei *litterær* Frille» (M.II, s. 340–41).³ Ei slik litterær underordning kan ein sjå som gjeldande heilt til Gyldendalske Boghandel oppretta ein særleg norsk avdeling i Kristiania i 1907 for å «fjerne den i Norge herskende Fortrydelse over, at disse Forfatters Værker udkom i Danmark» (Nielsen 1945, s. 154). Sjølv så seint som i 1890 var Vilhelt Krag vonbroten over at ingen norske forlag ville gi ut dikta hans. Og det var Gyldendal, «Parnassets funklende Tinde» (der dei fire store heldt til), som galdt dersom ein ville få godlæte heime i Noreg (Krag sitert etter Oxfeldt 2005, s. 17). På den måten blei delar av lydrike-diskursen tradert vidare inn i den hegemoniske diskursen i Noreg på 1800-talet, i minsto med tanke på synet på språk og litteratur: den beste norske litteraturen kom ut på dansk i Danmark.

Men det fann likevel stad fleire konfliktar innad i den norske eliten etter 1814 om kva slags grunnlag den norske nasjonalkulturen skulle byggjast på –

---

²Med omgrepet *diskurs* vil eg meine eit system av påstandar som verda blir oppfatta gjennom, det vil seie Fouchault-varianten av diskurs-omgrepet (Ashcroft, Griffiths og Tiffin 1998, s. 70–71). Einkvar diskurs vil då vere kjenneteikna av unemnde reglar som regulerer og karakteriserer diskursen, og lydrike-diskursen inneheldt til dømes påstandar og for-dommar om makt- og styrkeforholdet mellom Noreg og Danmark, både politisk og kulturelt. Med *hegemonisk* diskurs vil eg referere til det systemet av påstandar som er rådande og førande blant premissleverandørane i samfunnet (altså embetseliten).

³Artiklen stod i *Dølen* 20. juni 1869. Her tek Vinje samstundes eit oppgjær med dei som vil at Noreg skal vere ei *politisk* frille under Sverige (M.II, s. 341)

om ein skulle sjå mest til Danmark (som nesten blei sett på som eit moderland av nokre) eller mest til bøndene. I eit større perspektiv ser ein òg konflikten mellom opplysningsidear og romantiske idear, og Øystein Sørensen skil mellom 14 ulike nasjonsbyggingsprosjekt i tidsrommet 1770–1945, som anten var komplementære eller i strid med kvarandre (Sørensen 1998). Den mest kjende striden er og blir usemja mellom Welhaven (ein del av prosjektet som Sørensen kallar «Intelligensens moderniseringsprosjekt») og Wergeland, der ein finn att fleire av dei typiske konfliktelementa som gjekk att utover 1800-talet, men for Welhaven og Wergelands del hadde ikkje striden opphav i at dei tilhørde ulike sosiale sjikt – begge var prestesøner.

Men Vinje var ein husmannsgut⁴ som tok steget inn i hovudstadslivet, og han omgjeist etter kvart embetseliten som ein likemann i utdanningsnivå, men utan å bli akseptert som likeverdig – særleg på grunn av bondebakgrunnen. Han forma si eiga hybridstemme som journalist (særleg markert etter han fekk *Dølen* som sitt private organ), men spørsmålet er i kva grad hybridstemma til Vinje har fått bli med, heilt utan endringar, i veven av stemmer som dannar den nasjonale forteljinga.

Problemstillinga i denne masteroppgåva har dermed blitt: *Kva for sakprosa-tekstar av Aasmund O. Vinje har vore med i lesebøker for gymnaset opp gjennom historia, og i kva grad er Vinjes hybridstemme teken vare på i lesebøkene?*

Det er ei todelt problemstilling som krev ein todelt framgangsmåte. Eg vil gå fram kvantitativt for å svare på den første delen, kvalitativt for den andre. I den kvantitative delen vil eg ta for meg kanoniseringsprosessen, og den delen er basert på gjennomgang av 24 ulike lesebøker som har vore i bruk på sju ulike tidspunkt opp gjennom historia. Dermed kan eg peike på kanon-tekstar og kva for Vinje-tekstar som har vore mest populære til lesebokbruk. I den kvalitative delen vil eg sjå på redigeringspraksisen i tre sentrale lesebøker, og der tek eg for meg korleis tekstendringane til redaktørane har påverka hybridstemma til Vinje i tre lesestykke henta frå *Ferdaminni*.

---

⁴Nokre vil vekk frå å sjå på Vinje som husmannsgut: «La oss med en gang kvitte oss med den gamle oppfatningen at Vinje var husmannsgutt. Faren, Olav Aasmundsson, bygslet jord og ryddet den vesle gården Plassen» (Nettum 1993, s. 11). Så langt eg kan sjå, kjem spriket i oppfatningar av ulike måtar å fastsetje klassetilhøyrse på. Rolf Nyboe Nettum verkar å basere seg på objektive (altså austlandske) kriterium – noko som ikkje er oppfylt her, for Olav ville ikkje gjere pliktarbeid for eigaren han leigde jorda av – medan dei fleste andre baserer seg på opplevd klassekjensle, som Olav Vesaas: «Olav var såleis ingen vanleg husmann, slik ordninga var for husmennene på flatbygdene. Men sosialt sett rangerte nok Aasmund som ein husmannsgut i heimbygda, og han såg også på seg sjølv som det» (Vesaas 2001, s. 21). Eg vil altså følge Vesaas (og dei fleste andre) på det punktet.

Figur 2.1: *Vinjefuruen i Telemark* (1907) av Theodor Kittelsen.

2.1 Tømmer til nasjonsbygginga

I biografien til Olav Vesaas blir Vinjes motsetningar kommentert på følgjande måte: «For å få Vinje til å passe inn i ei ideologisk ramme eller klistre han til ein fast idé, må han kvistast hardt på mange kantar» (2001, s. 471). Det er utfordringa fleire av redaktørane bak lesebøkene verkar å ha streva med i møtet med sakprosatextane hans, og nokre av redaktørane har gått til verket med så stor iver at berre eit par greiner står att.

Mykje av kvistinga kjem av ønsket om å få fram sitt personlege nasjonsbyggingsprosjekt gjennom tekstane til Vinje, noko som er nært knytt til målsaka. Arne Garborg og Ivar Mortenson vil byggje opp ein annan nasjon enn David Faye Knudsen, så språkleg leirtilhøyrslø er avgjerande både for tekstutval og tekstendringar. Det er ei deling som svarar til kva Jon Haarberg fann i gjennomgangen av resepsjonsmaterialet om Vinje (1985, s. 62).⁵

Begge språkleirane har kvista Vinje-furua⁶ for å skaffe seg tømmer til nasjonsbygginga, og dragkampen stilna først av i etterkrigsåra.

⁵Det Haarberg fann ut, var at bokmålsleiren fortel om Vinje som humorist og satiriskar, medan nynorskleiren fortel om lyrikaren og martyren – den alvorlege Vinje (Haarberg 1985, s. 62). Noko skjemtefullt etablerte Haarberg så skiljet mellom nynorske *henologar* («enhetsstrebere») og bokmålske *kameleontistar* (dei som skriv om «den ustadige, meningsskiftende Vinje») (ibid., s. 40–41). Skiljet har i ettertid inngått som fast inventar i Vinje-litteraturen.

⁶Karikaturen av Vinje som «den ugreide og urnorske rotvelta» (Skard 1938, s. 429) var det Theodor Kittelsen som stod for, inkludert som figur 2.1. Vinje-furua blir framleis nytta som illustrasjon i læreverk og litteraturhistorier, til dømes i Per Thomas Andersens *Norsk litteraturhistorie*, der det er einaste illustrasjonen av Vinje (2001, s. 224). Bjørnson kjem betre ut av det, med to fotografi, så ein i minsto får sjå korleis mannen såg ut.

3 Teoretisk rammeverk

Innanfor målrørsla finst det ei oppfatning om at Noreg blei kolonialisert av dansktalande embetsmenn, og eg vil byrje det teoretiske rammeverket med å følgje denne koloni-tanken opp gjennom historia. Eg vil avgrense gjennomgangen til tre punktnedslag, men til saman gir dei tre punktnedslaga eit godt innblikk i korleis eit post-kolonialt perspektiv på noregshistoria har blitt uttrykt tidlegare – heilt utan at skribentane har nytta postkolonial teori.

3.1 Noreg som dansk koloni

Det er Vinje sjølv som blir peika ut som mogleg opphavsmann for koloni-tanken: «Han er daa ogso vel den fyrste som brukar ordet «kolonistar» um det unasjonale, norsk tradisjonslause embetsaristokratiet vaart», skriv Olav Midttun (1918, s. 237). Men Midttun seier inkje om *når* Vinje skal ha sagt noko slikt. Den første førekomsten eg finn – etter å ha lese gjennom M.I&II – er frå ein artikkel i *Dølen* 29. juni 1866. Der står det: «Dei Folk her som tala Bokmaalet, ero innflutte Colonister i Likning med Landsens store Folkemengd, som meir eller mindre reint talar Landsens Maal» (M.II, s. 203). Skildringa av dei bokmålstalende som «innflutte Colonister» blir utbrodert tre år seinare, i ein tale Vinje heldt i Bergen 8. desember 1869 («Om vaart nationale Stræv»), og talen til Vinje vil bli det første punktnedslaget.

3.1.1 Tre punktnedslag

Nei, det er ikke fossilt dette Maal¹, men Folk, som kalla det so, dei maa vel heller høve til Navnet «fossile Levninger». Det er steingjengne Rester fraa vaar eldre Tid, daa vaar Ombodsstand var liksom ein utlendsk Koloni utan Samliv og Samvirke med sit Folk. [...] Men desse «fossile Levninger» eller

---

¹Det er snakk om folkemålet. Litt før i talen står det: «Her stod ein Mann paa denne Staden ifjor og talad om, at vaart Folkemaal var «fossile Levninger» eller steingjengne Rester af eit utdøyd Liv» (M.III, s. 251).

desse gamle Kolonister, som ikke ville samveksa med det store Folk, dei synes at kjenna si koloniale Sjølvstendigheit trugad av Moderlandet eller af Norges Krav paa at vera seg sjølv i eit og alt, so her ikke lenger verdt det gamle Bruk for slike Fremmindfolk; og det er derfor ikke fritt for, at me sjaa uhyggelege Merke paa, at dei lik upskræmde Fuglar leita etter Trygd og Skjerming i desse Grannelaand. (M.III, s. 251, 254)

Her legg Vinje fram koloni-tanken gjennom to retoriske figurar, både via similen (med samanlikningsleddet «liksom») og metaforen (i den andre delen av sitatet). Biletet han teiknar opp, er av embetsstanden i Noreg som ein koloni under Danmark og embetsmennene som innflytte kolonistar, noko Vinje nyttar som argumentasjon for å avskrive deira kultur og språk som grunnlag for ein nasjonal kultur og eit nasjonalt språk.² Embetsmennene har ikkje kontakt med folkemengda, men blir som framandfolk å rekne. Dei leitar etter støtte i moderlandet Danmark, men Danmark er i ferd med å utvikle sin eigen nasjonalkultur, og embetsmennene blir som «upskræmde Fuglar».

Desse norske embetsmennene prøver å leve som den danske embetseliten, og det fell naturleg å sjå på dei som *mimic men* (etterliknande menn). Omgrepet er henta frå Homi Bhabha, og hos han blir det nytta om indiske menn som har fått utdanninga si gjennom eit engelsk skolesystem, med eit ønske frå kolonimakta si side om at dei kan fungere som tolkar (Bhabha 2004b, s. 124–25).³ Bhabha viser mellom anna til kva Thomas Macaulay ein gong skreiv om den indiske utdanninga:

We must at present do our best to form a class of interpreters between us and the millions who we govern; a class of persons, Indian in blood and colour, but English in taste, in opinions, in morals, and in intellect. (Macaulay sitert etter Spivak 2007, s. 31)⁴

I lydrike-tida kan ein seie at dei norske embetsmennene utgjorde ei gruppe tilsvarende Macaulays «class of interpreters», for dei skulle vere eit bindeledd mellom dansk sentraladministrasjon og norske bønder. Dei fekk utdanninga ved universitetet i København og skulle adlyde danske heilstatsavgjerder, og denne dansk-norske varianten av Bhabhas *mimic men* kan med eit norsk ord

²Tidlegare har Vinje nytta andre metaforar om forholdet mellom Danmark og Noreg, mellom anna at Noreg var ein «Sæter under Danmark» (sjå M.I, s. 180, 209, 233): «Vi kan begynde med Kalmarunionen, for at give Motstanderen som det hedder, Vind og Sol. I denne Elendighedens og Fornedrelsens Tid, døde dog ikke Norge, uagtet det var en Sæter under Danmark, hvorop man sendte til Beitet tydsk og jydsk Kvæg, der riktignok som tandløst mere traadte ned end aad op» (M.I, s. 180).

³Artikkelen her er «Of Mimicry and Man». Eg kjem attende med meir derfrå i seksjon 3.2.

⁴Bhabha har ikkje inkludert heile sitatet (hos han vantar dei første orda). Difor siterer eg frå Gayatri Chakravorty Spivak, for ho gir att sitatet meir utførleg.

kallast for lydar-menn. Dei lydde etter nytt frå andre sida av Skagerrak, og Vinje reagerer på at slike «fossile Levninger» framleis finst i embetsstanden.

Arne Bergsgård skriv at dei harde orda frå Vinje om embetsmennene som kolonistar «har fått mykje å seia». Han finn att tankane hos Ernst Sars (i skildringa av høgrepolitikken som emigrantpolitikk) og seinare hos Arne Garborg og Nikolaus Gjelsvik, og han peikar ut Døleringen som opphavet til tanken (Bergsgård 1940, s. 156).

Døleringen var ein gjeng av yngre, nasjonale akademikarar som fekk namnet etter «Dølen», for Vinje var både samlingsfiguren og 15-20 år eldre enn dei fleste.⁵ Dei var imot samansmelting med Sverige (amalgamisme) og var positive til målsaka (Vesaas 2001, s. 361–66), så dei kan kallast for ei samling av «nasjonalistisk intelligentsia» (for å hente eit uttrykk frå Benedict Anderson (1996, s. 119)). Fleire av dei verka ivrig for ein meir sjølvstendig norsk stat, nokre gonger med mykje motstand.⁶

Det neste punktnedslaget er frå 1930 når Gjelsvik gir ut *Dansk kolonisamfundsand* i høve omdøypinga av Trondhjem til Nidaros, noko som førte til store protestar. Gjelsvik skriv polemisk mot alle dei i Noreg som hegnar om danske erveminne og har dansk kolonisamfunnsånd i seg. Her har koloni-tankens fjerna seg frå det metaforiske utgangspunktet og blitt til eit faktisk fenomen, og han skriv at det er «dei kolonisamfunds-nationale, som gjev tonen her i landet», og at for «folk med ekte dansk kolonisamfundsand kjennest ikkje danskestyret i soga vaar som framandstyre» (Gjelsvik 1930, s. 15, 12). I staden tek han til orde for det norsk-nasjonale prinsippet, det vil seie brot med dansketida og nynorsk som einaste riksmål.

Tankane til Gjelsvik må seiast å vere utdaterte i dag, men ein finn framleis omriset av ein koloni-tanke. Filosofen Jon Hellesnes tek til dømes opp herre/træl-dialektikken⁷ og omgrepet *trælking* (einskapen av ned-definering og undertrykking) i samband med målsaka – etter først å ha diskutert behandlinga av negrane i Amerika, deretter elevane i skoleverket. Han seier

---

⁵Vinje gav altså namn til gjengen, men det er Sars (som seinare blei professor i historie) som blir trekt fram som den «lille general» i krinsen – det var han som sette det avgjerande stempet på verksemda, med si innføring av nye vesteuropeiske tankar, store oversyn og klåre linjer (Dahl 1946, s. 7).

⁶Då Hagbard Berner inngjekk lovforslag om å fjerne unionsmerket frå det norske flagget i 1879, merkte *Morgenbladet* av huset hans for steinkasting – ei oppfordring folk følgde (ibid., s. 23).

⁷Innanfor postkolonial teori har ein valt vekk herre/træl-dialektikken og i staden basert seg på «Lacan's Other»: «In 1952, it was Fanon who suggested that an oppositional reading of Lacan's Other might be more relevant for the colonial condition than the Marxisant reading of the master-slave dialectic» (Bhabha 2004c, s. 47).

at bøndene har blitt sett på som undermenn på grunn av det språklege, men at framvoksteren av målrørsla eksemplifiserer «trælens avtrælking av seg sjølv» (1992, s. 101).

I det dansk-orienterte embetsmann- og herre-perspektivet var særnorske gloser vulgære ting liksom blyklumpar var tunge ting. Det *historiske* faktum at dei norske bøndene utgjorde eit sosialt undersjikt oppfatta herren nesten som eit *fysisk* og dermed naturgitt og uproblematisk faktum. Vurderinga av målet deira gav seg såleis sjølv. (ibid., s. 101)

Dei tre punktnedslaga syner korleis koloni-tanken har vore uttrykt både via retoriske figurar (Vinje) og som åndsfenomen (Gjelsvik), men òg at koloni-tanken kan koplast til filosofisk terminologi (Hellesnes).

3.2 Originalen og kopien

I Døleringen var dei ti menn som utgjorde hovudstammen, og av desse ti var halvparten innom eit arbeid som «Copist» i 1860-åra – ei stilling som gjekk ut på å skrive av (kopiere) andre sine tekstar – og éin av dei var Vinje.⁸ Av desse fem kopistane gjekk så alle vidare til å få seg ei stilling høgt på strå, men det var eitt unnatak: Vinje.⁹ Han miste kopistjobben på grunn av kritikken han retta mot riksstyret (i *Dølen* 9. februar 1868), og oppseiinga vitnar om synet embetseliten hadde på Vinje – han var ein trugsel som måtte støytast vekk.

Vinje var den einaste av kopistane i Døleringen som hadde bondebakgrunn, og han kopierte ikkje embetsmannskulturen på den rette måten. Han hadde «Utdannelse» men ikkje «Dannelse», sin eigen «Stil» men ikkje «Decorum». Dessutan skilde han seg frå dei andre kopistane med sitt «Bondeandlit» og sin «Bondenatur». Han blei difor aldri akseptert av embetseliten som ein av dei. Han var «almost the same, *but not quite*» (Bhabha 2004b, s. 121). For embetseliten blei Vinje ein kopierande bonde som både truga og parodierte den *eigenlege* kulturen.

---

⁸Vinje arbeidde som kopist i Justisdepartementet (først i Overformynderrevisjonskontoret, så i Benaadningskontoret), ei stilling han fekk 1. mars 1865, altså som 47-åring (Vesaas 2001, s. 331–33). Ordet kopist kan ha to tydingar (NRO): «1) avskriver, underordnet skriver; særli. (til 1899) assistent i et departement: *en gammel kopist eller ekstraskriver* (Ibs., Bork., 29). 2) kunstner som kopierer kunstverker».

⁹Dei fire andre kopistane var Carl Berner (som blei stortingspresident), Hagbard Berner (som blei borgarmeister i Kristiania), Weren Werenskjold (som blei kongeleg fullmektig) og Johan Nilsen (som blei sorenskrivar) (Dahl 1946, s. 22–34). Sjå figur 3.1 på neste side for bilete av dei.

Figur 3.1: Vinje blant Døleringen.

3.2.1 *The Mimic Men* og «Copisten»

I seksjon 3.1 tok eg opp korleis norske embetsfolk gjerne var *mimic men* i form av å vere lydar-menn, men ein annan variant av Bhabhas *mimic man* er kopistmannen – den kopierande bonden. For å teikne opp eit bilete av han kjem eg til å gå inn på ein artikkel med namnet «Copisten» frå *Dølen* 22. april 1866.

I artikkelen tek Vinje opp at kopistane burde få litt betre løn, for dei fleste har «lært likesomyket som nokon Statsraad, og mangein Copist verdt og Statsraad og Domare og Amtmann og alt det gildaste, som til er» (M.II, s. 196). Kopistane er menn med mykje lærdom og skjemt i seg, ifølgje Vinje. Og sjølv om kopistar «lyt læra seg opp i det departementale Tatermaal», vil dei gode kopistane framleis halde på den gode skrivestilen (M.II, s. 197).

Men, desse gode Copister, som ikki ganga up i Departementslivet sit, dei kunna stundom skriva godt, men so hava dei det atter paa «Befordringen», stakkars Krokar. Det er Plogmenn, som Staten lyt hava, maa vita. (M.II, s. 198)

Det som løner seg i eit departementsliv, er altså å følgje påbod og ikkje tenkje sjølv. Dei kopistane som held på eigenarten i departementslivet, misser sjansen til forfremjing («Befordringen»). Staten vil ha trufaste plogmenn, ikkje slike som Vinje, som «i den Grad manglede Sans for det departementals-

tilistiske Dekorum, at han kunde skrive «den Kroken» istedetfor «Angjældende» eller «Delinkventen»» (Sars 1912, s. 331).

Dessutan blir kopist-arbeidet eit godt bilete på kva bøndene måtte gjennomgå for å kome seg opp og fram i samfunnet. Dei måtte kopiere det som høyrde embetsmannskulturen til, for på den måten å bli «the appropriate objects of a colonialist chain of command, authorized versions of otherness» (Bhabha 2004b, s. 126). På same måte som kopisten måtte ta i bruk «det departementale Tatermaal» og leggje sin eigen stil til side, måtte den reformerte og kopierande bonden ta til seg «Culturen» for å utslette «Raaheden og Raaddenheden» (Welhaven sitert etter Dahl 1946, s. 11).

Såleis meiner eg at det finst eit godt grunnlag for å ta i bruk *kopist-mann* som namn på den norske attenhundretalsvarianten av Bhabhas *mimic man*, og eg vil definere kopist-mann som ein frå bondestanden som kopierer og tek til seg kulturelle element frå embetsmannskulturen.

Ættelina til Bhabhas *mimic man* går gjennom verka til Rudyard Kipling, Edward Morgan Forster, George Orwell og V. S. Naipaul – med konkrete døme i «Grant's colonial as partial imitator, Macaulay's translator, Naipaul's politician as play-actor» og fleire (Bhabha 2004b, s. 126). For kopist-mannen sin del finst kanskje den fremste litterære framstillinga i Garborgs *Bondestudentar*, der Daniel Braut stadig endrar karakter for å kome nærare den ideelle embetsmannen og lenger vekk frå den materielle bonden. Han har ein bondebakgrunn som stikk fram, men han gjer sitt beste for å få innpass «i den høge verda til borgarskapet» (Birkeland og Nicolaysen 1986, s. 124).

Men Vinje har òg gitt oss fleire litterære kopist-menn. Det fremste dømet er korleis han sjølv dreg ut som turist og hovudstadsrepresentant i *Ferdaminni*, men eit anna litterært døme er Svein Særen i novella «Dei tvo Gardemenn» frå *Dølen* 7. oktober 1866.¹⁰ Svein Særen er einaste sonen på ein stor gard, og han vil vere ein «cultiveret Mann», så han tek namnet Svend i staden for Svein (som er «breidt og bondsk»). Han dreg til byen, og der lærer han seg opp gjennom omgangen med byfolk – ein lærdom som legg seg som «ei kvit Kalkskorpe utanpaa den raae Muren» – og han går med flunkande, nye klede (M.II, s. 228–30). Svein Sandbu blir eit døme på ein kopist-mann som kopierer frå embetsmannskulturen heilt utan parodi eller ironi. Han skriv kjærleiksbrev som i «dei mest smørsmilande Romaner» og frir «som paa Theatret» (M.II, s. 232).

---

¹⁰I versjonen av «Dei tvo Gardemenn» frå *Blandkorn* heiter han Svein Sandbu.

3.2.2 Eit delvis nærvær

I Bhabhas postkoloniale teoriar står omgrepet «mimikry»¹¹ sentralt, og det kan òg kome til nytte her: omgrepet gjer det mogleg å kome nærare det ambivalente forholdet mellom embetseliten og Vinje. Mimikry handlar nemleg om korleis kolonimakta ønskjer seg «a reformed, recognizable Other, *as a subject of a difference that is almost the same, but not quite*» (Bhabha 2004b, s. 122). Kolonimakta vil altså at dei Andre skal likne på dei, men samstundes må skilnadene mellom kolonist og kolonialisert stadig artikuleraast, noko som blir ein avstandstakingsprosess. Den koloniale diskursen avslører dermed ein ambivalens til dei Andre (ibid.).

For Vinjes del blir det ofte poengtert og repetert korleis han skilde seg ut i bybildet, altså ein parallell til fikseringa av «the colonial subject as a «partial» presence», der Bhabha med «partial» både meiner ufullstendig og kunstig (ibid., s. 123). Det er særleg bondeutsjånaden til Vinje som blir trekt fram, noko Garborg òg gjer i *Bondestudentar*:

[Dølen] var ein sovorin Kar, at Daniel aldri hadde tenkt han skulde faa sjaa eit slik Syn i eit ideelt Studentarlag. Som han kom hivande upp paa Talarstolen slurveleg og slengin, skeiv i alle sine Rørslur, med eit *langt, skakt Bondeandlit* og skygge Augo under framskotne Bryn. (Garborg 1944, s. 92, mi utheving).

Det var ikkje noko *frons urbana* på Vinje, og bondebakgrunnen gjorde at han ikkje blei sett på som ein likemann av embetseliten. Vinje set sjølv ord på fenomenet i eit brev til Paul Botten-Hansen – han var «ein bokkjend og aandrig Mann og ein Døl ataat» (M.I, s. 234) – etter at Botten-Hansen hadde skrive eit stykke i *Illustrert Nyhedsblad* med tittelen «Dødens Kroningsferd» der han indirekte kallar Vinje for eit «satirisk-dæmonisk-ironisk Element» og rosar hans talent til å vere «Hofnar i Middelalderens bedste Forstand» (Botten-Hansen 1890, s. 362–63). Til det svarar Vinje mellom anna følgjande:

Det er berre du (og eg) som kan skrive på denne djevelske («teuflische») Maaten. Det er Bondenaturen i os dette, som ikki er barkad ut med Lesnaden vaar. Men dette gjerer, at ingen Mann kann koma og segja, at me skamrosar nokon Mann, for alt som me rosar, so kjem «*Satyros*» med sit Bukkehovud og Bukkeføter, og so ero me Hofnarr. Og derfor kann ingen af

¹¹Eg tek i bruk den norvagiserte forma *mimikry* for Bhabhas «mimicry». Den skrivemåten er vanleg i norsk faglitteratur om det biologiske fenomenet (at ein art etterliknar ein annan art som er uspipeleg, slik at dei slepp unna rovdyr – ei form for «beskyttelseslikhet»), som Bhabha har overført til ein postkolonial samanheng (CDL, *mimikry*)

os skriva um nydøydde Folk elder stive Herrar, for me kjenna ikki til den ytre prydnad (*Decorum*) i daglegdags Meining. Me hava saart svidt for det baade tvo.¹² (MB, s. 115)

Vinje legg skulda for det ufine ved skrivemåten deira på «Bondenaturen [...] som ikki er barkad ut med Lesnaden vaar». Det er noko bondsk hos dei begge (i eit anna brev til Botten-Hansen referert til som «vaar Bondefulheit» (MB, s. 131)), og ettersom det bondske ikkje har blitt hòla ut og avløyst av dansk lesnad, har ikkje Vinje og Botten-Hansen blitt «authorized versions of otherness», og Vinje ser at slikt blir nytta av embetseliten som del av ein avstandstakingsprosess (Bhabha 2004b, s. 88). At dei vantar kjennskap til «den ytre prydnad (*Decorum*) i daglegdags Meining» og lèt bondenaturen skine gjennom, blir ein skavank som syner fram at dei ikkje er jambyrdige med dei andre embetsmennene.

Slike skavankar blir naudsynte element i fasthaldinga av eit delvis nærvær («a «partial» presence») for deira del. Vinje blei kalla for «Overretssagføreren uden Sager» i den hegemoniske diskursen (altså av «Kristiania-Dannelsen») (Sars 1912, s. 310), og sjølv om Botten-Hansen på slutten av livet sat med ei boksamling på 12 000 band, blir han framleis presentert som «husmannsguten Botten-Hansen» (Severud 2010, s. 14).

3.2.3 Kopisteri, parodi og travesti

Ein annan avstandstakingsstrategi er å seie at Vinjes mimikry (som eg vil kalle for «kopisteri»¹³) bikkar over i parodi (det vil seie «mockery» hos Bhabha), noko ein kan sjå i skildringa Sars gir av Vinjes reisedrakt før ei fjellferd:

Da han mødte frem paa Jernanegaarden til vor første Fjeldfærd i 1863, vakte han almen Jubel med sin Reisedragt, som oprindelig havde tilhørt en engelsk Officer, som var død af Kolera i Ostindien. Det var ogsaa tydeligt nok, at Dragten ikke var syet til ham; for Buksene rak ikke stort mere end halvt ned paa Læggen, og Knapperne bag paa Frakken, som skulde afmerke Ryggens Ende, sad næsten midt oppe paa den; Tøiet havde oprindelig havt Striber af forskjellig Farve; men ved megen Vask og Slid var

¹²Sitatet har tidlegare blitt kommentert på ulike måtar av Skard (1938, s. 64), Time (1982, s. 25) og Haarberg (1985, s. 111). Sigmund Skard ser sitatet som sjølvironi frå Vinjes side, medan Sveinung Time vil få fram «satyren Vinje», og Jon Haarberg skriv at Vinje omfamnar hoffnarr- eller satyrrolla, noko som blir eitt av argumenta for å bruke den karnevalistiske teorien til Mikhail Bakhtin i samband med Vinje (sjå òg E., s. 167).

¹³Ordet er laga over same lest som *formynderi*, *koketteri*, *griseri* og *skriveri*, altså med suffikset *-eri* lagt til substantivet *kopist* (Leira 1992, s. 128). Tanken er at ordet skal kunne fungere saman med kopist-mann (slik *mimic man* står til *mimicry*).

Farverne blevne bragte til at flyde sammen i regnbueagtige, ubestemmelige Overgange. (Sars 1912, s. 341)

Her har Vinje teke over kleda til ein engelsk offiser, men Vinjes kopisteri blir berre parodi for Sars, for drakta høver ikkje med kroppen. Og det som kan lesast ut av anekdoten, er at Vinjes bondekropp – som er «slurveleg og slengin, skeiv i alle sine Rørslur», som Garborg skreiv – gjer han ueigna til å *appropriere* (overta, ta til seg) element frå ein meir høgverdig kultur enn bondekulturen (i anekdoten den engelsk imperialismen) utan at effekten blir komisk, noko som neppe var tilsikta frå Vinjes side. Det er vanskeleg å tenkje seg at nokon etter eige ønske vil vandre rundt som ein konstant parodi under ei heil fjellferd, men Sars gir eit slikt inntrykk. Kopisteriet blir altså først og fremst tolka som parodi, og sjeldan blir det sett på som Vinjes oppriktige ønske om å nærme seg embetseliten.

Sett frå min ståstad ser det annleis ut, for ein kjem ikkje utanom at Vinje tileignar seg synspunkt som burde vere framande for ein som hadde utgangspunktet sitt i bondekulturen, og dels skjer det heilt utan ironi og parodi – ta berre den åndsaristokratisk tenkjemåten hans. «Kunskapens Aristocrati skulde eg no vel tenkja var det beste» skriv han i *Dølen* 15. februar 1863 (F.II, s. 86b), og ein slik påstand syner etter mi meining fram kopisteriet og kopist-mannen. Kopisteriet er særleg tydeleg på byrjinga av 1850-talet, noko Bergsgård skildrar slik:

Det som ein mest må lasta denne agitasjonen for, er at han er så lite original. Det finst knapt eitt ord hjå Vinje her som ein ikkje har høyrte mange gonger før i agitasjonen åt intelligensen i 1830- og 40-åra. Vinje fører no sjølv talen åt «aristokraterne», «de store romere», som han berre for nokre år sia svor ved alteret å stå imot. Omvendinga kunne ikkje vera meir fullkomen. (Bergsgård 1940, s. 29)

Vinje hadde gått frå «sitt gamle bonde-eg» og over til dei «smilende akademiske slettene» der Hegel rådde grunnen, og Vinje byrja å dele synspunkta til intelligensen (ibid., s. 16–17, 25). I tillegg dreiv Vinje med språk-kopisteri (ettersom han var danskskrivande journalist), så avstanden mellom embetseliten og Vinje er korkje språkleg markert eller særleg stor i fleire av stykka han skreiv for *Drammens Tidende*, sjølv om han syner fram bondske skavankar der òg.

Men mykje endrar seg når Vinje byrjar med *Dølen* i 1858, for frå å drive med kopisteri i ei provinsavis blei han med eitt ein språk-trugsel midt i

hovudstaden, altså ein overgang frå «resemblance» til «menace» uttrykt med Bhabhas termar (2004b, s. 123). Det var mykje som endra seg med Vinjes språklege hamskifte, for han gjekk frå å likne embetseliten i skrift til å artikulere ein skilnad gjennom skrifta.

Likevel heldt han fram med å vere ein kopist-mann på andre omkverve, mellom anna i jury-saka, i synet på adel og i den «nasegruse tilbedinga hans av sjølv overjuristen, Schweigaard» (Bergsgård 1940, s. 25). Etter språkbyttet var han framleis delvis ein kopist-mann «in taste, in opinions, in morals, and in intellect», slik som Macaulay ønskte seg av Indias klasse av tolkar, og Vinje heldt fram med å appropriere det han trong frå embetsmannskulturen.

Med dette ønskjer eg å framheve korleis Vinje tok på seg embetsmannsklede (som alt frå kopisteri til parodi), ikkje berre sjå etter Vinje med vrongde klede, slik Jon Haarberg gjer (i si tilnærming til Vinjes forfattarskap) når han baserer seg på Bakhtins teoriar om karnivaliseringa av litteraturen.¹⁴ Det er alle dei nære sambanda mellom Vinje og den folkelege latterkulturen som opptek Haarberg i *Vinje på vrangen* – med den elegante allusjonen til Scarrons *Vergil på vrangen* (Bakhtin 2003, s. 87) – men ambivalensen mellom Vinje og embetseliten blir liggjande utforska. Resultatet blir at den folkelege humoren og grotesk-effektane til Vinje kjem i søkjelyset, men at Vinjes dragnad mot embetseliten hamnar utanfor, og det er her den postkoloniale teorien til Bhabha har noko å tilføre, nettopp fordi eksistensen av mimikry uroar autoriteten til den koloniale diskursen på ein annan måte enn folkeleg humor og grotesk-effektar gjer. Mimikry som fenomen får i staden fram at den koloniale diskursen ofte pratar med to tunger («often speaks in at tongue that is forked, not false»), og for Bhabha er det nettopp ved å avsløre denne ambivalensen at ein skiplar autoriteten til den koloniale diskursen (Bhabha 2004b, s. 122, 126).

Men hos Bakhtin lèt det seg ikkje gjere å bryte *opp* og hybridisere¹⁵ den autoritære diskursen, for den er monologisk og einspråkleg per definisjon, og

¹⁴Eit gammalt og varig kjenneteikn ved karnevalstradisjonen er at ein tok på seg «vrang eller «fremmedgjort» påkledning (forkledning)» (Haarberg 1985, s. 91). Ein finn att «vrang klede»-metaforikken i travestien. Det italienske opphavsordet er «travestire» som tyder «forkle», og travestien i litteraturen går ut på at tonen og det opphavlege stilnivået i eit litterært førelegg blir nedjustert, men at innhaldet (handling og personar) held seg likt (ibid., s. 91).

¹⁵I Bakhtins terminologi vil «hybridisere» seie ei sidestilling av to språk og verdsforståingar, ikkje ei samansmelting av organisk art (som hos Bhabha), og Bakhtin peikar på hybridiseringa i romanen. Gjennom ei slik hybridisering, altså ei sidestilling av to stemmer, skjer det ei dialektisk tilnærming til den andre, og det oppstår ein kamp mellom to posisjonar som gjensidig opplyser kvarandre utan at dei gir slepp på eigenarten sin (Samuelsberg 2005, s. 69).

den «representerer Sannheten» og krev vilkårslaus anerkjenning og tileigning av lesaren (Mørch 2003, s. 22). Dermed blir den einaste utvegen å bryte *ned* den autoritære diskursen, noko som til dømes skjedde då den folkelege latterkulturen trengde seg inn litteraturen på 1500-talet – ei karnevalisering av litteraturen med Rabelais i spissen (Bakhtin 2003, s. 44–46, 76). Påstanden til Bakhtin er at karnevalstradisjonen (med det fysisk-kroppsslege prinsipp og den ambivalente latteren som viktige element) bidrog til at renessanshumanisme tok over for føydalsamfunn og middelalder, og ein ser at det ligg ein tanke hos Bakhtin om at skiplinga av monologiske og autoritære diskursar einast kan skje gjennom subversiv aktivitet, slik som karnevalisme, travesti og liknande (Bakhtin 2003, s. 58, 102; Samuelsberg 2005, s. 71).

Hos Bhabha er biletet annleis, for når den autoritære diskursen er prega av ein ambivalens til dei Andre – ein ambivalens som gjer at ønsket om tiltrekking heile tida blandar seg med ønsket om avstandstaking – fører det til at den autoritære diskursen på sett og vis undergrev sin eigen autoritet. Dette er eit fruktbart paradoks for Bhabha, og vekslinga mellom tiltrekking og avstandstaking blir mellom anna skildra som «the twin figures of narcissism and paranoia that repeat furiously, uncontrollably» (Bhabha 2004b, s. 131). Bhabha skildrar altså fleire fenomen som ikkje blir fanga opp av Bakhtins kategoriar og teoriar, og etter mi meining tilfører hans perspektiv noko nytt og sær sentralt i Vinje-forskinga, nemleg eit rammeverk for å sjå potensialet i Vinje som jurist-kopist, ikkje berre sjå han som folkeleg humorist.

3.3 Kulturskilnad

«Fleirtalskulturen i Noreg har sine fire store, og nynorskkulturen har sine tre, Aasen, Vinje og Garborg» (Walton 1999, s. 6). Og ettersom Vinje har blitt konstituert som ein av dei tre store, blir han ofte tillagt trekk som ikkje høver heilt.¹⁶ Stundom forsvinn den viktige skilnaden mellom den autodidakte bonden Aasen og den kopierande bonden Vinje, og Sars bør få kome til orde:

Ivar Aasen var og blev al sin Tid, trods sine store og mangesidige Kundskaber og dybe Videnskablige Granskninger, en rigtig Bonde, ikke bare i Hensyn paa ydre Væsen og Sædvaner, men i Hensyn paa Smag og Syn og Livsanskuelse. Om Vinje gjalde dette aldeles ikke, trods det at han kaldte sig selv og blev kaldt Dølen og opfattedes som en Personifikation af norsk Bondevæsen i dets mest udprægede Skikkelse. Han havde i

---

¹⁶Men stor var han: «tri Alnir» (M.IV, s. 120). Det vil seie rundt 188 cm.

Virkeligheden, med alt det dølske i sin ydre Person, løsrevet sig aldeles i dybere aandig Forstand fra Bondesamfundet [...] (Sars 1912, s. 355–56)

Geir Mork er ein som har prøvd å kome nærare kva som kjenneteikna dei første nynorske intellektuelle, og for Vinje og Garborgs del legg han vekt på at dei gjennomgjeikk ei «dobbelt utskilling» – ved først å skilje seg frå fedreheimen, så ved å skilje seg ut som avvikarar i det offentlege rommet (Mork 1989, s. 159). Ved hjelp av fenomenologiske termar går han så inn på kva den doble utskiljinga førte med seg, og han trekkjer fram slikt som «det utspalta blikket», «grensemedvitet» og «språkleg eksil». Dei nynorske intellektuelle blir plassert ut ifrå ein sosial topografi, og Vinje og Garborg blir framstilt omtrent som dei var eksil-bønder i byen (ibid., s. 174–76). Ei slik framstilling er problematisk. Burde ikkje ei dobbelt utskiljing føre til ein kulturell identitet som ligg imellom dei to kulturane?

For å kunne diskutere eit slikt spørsmål er det naudsynt å følgje etter Bhabha i hans motstand mot å sjå på kulturell variasjon som *kulturmangfald* («cultural diversity»), for då ser ein på kultur som eit epistemologisk objekt. Det vil seie at kultur blir gjort til noko røyenleg og statisk ein kan dele opp i kategoriar ved hjelp av estetikk, etikk og etnologi (Bhabha 2004c, s. 49–50).¹⁷ Ein misser då av syne korleis kulturar stadig endrar seg, og Bhabha vil i staden erstatte førestillinga om kulturmangfald med eit konsept om *kulturskilnad* («cultural difference»).

Kulturskilnad blir definert som prosessen med å framstille kulturen ein står i, som kunnig, myndig og god nok til å kunne skape kulturelle identifikasjonssystem (ibid., s. 50).¹⁸ Dermed rettar Bhabha merksemda mot korleis kulturformer blir skapt – at det skjer ved differensiering – noko som vil seie at kulturskilnad alltid *er* skaping av nye kulturformer. For Bhabha er ei kulturform ikkje anna enn ein *hybridisert* (hos han vil det seie «organisk samansmelta») versjon av mange kulturuttrykk, tillagt autoritet gjennom kulturskilnad.

Det medfører at den doble utskiljinga til Vinje ikkje fører han attende til bondekulturen, men at Vinje med *Dølen* artikulerer eit Tredje Alternativ – ein hybridisert versjon av bondekultur og embetsmannskultur.

¹⁷Artikkelen her og framover er «The Commitment to Theory».

¹⁸Det direkte sitatet er slik: «[...] whereas cultural difference is the process of the *enunciation* of culture as «knowledgeable», authoritative, adequate to the construction of systems of cultural identification» (Bhabha 2004c, s. 50).

3.3.1 Mellomposisjonen til Vinje

Fleire stader blir det peika på *mellomposisjonen* til Vinje. Sjølv nemninga har eg frå Ane Farsethås' stykke om *Ferdaminni* der ho seier at «Vinjes mellomposisjon, mellom by og bygd, og mellom høy og lav, gjør ham i stand til å komme med den norgeskritikken han gjør» (2008, s. 115), og tilsvarende poeng kjem opp fleire stader i Vinje-litteraturen: Francis Bull skriv at «han var ikke lenger bonde, og han ble aldri helt bymann, derfor kunne han med «allgild» objektivitet og «ræveklør» nappe parter i skinnet» (1960, s. 140). Hos Edvard Beyer står det at han var «halvt bondegutt og halvt européer» (1978, s. 172), og hos Olav Vesaas at «han var korkje heil bygdemann eller heil bymann» (2001, s. 469).¹⁹ Ein omgangsven skildrar det slik:

Han magtet som faa at svinge svøben over det vrang og skakke i hytterne og i salongene. Vinje var nemlig ikke ukjendt paa nogen av stedene, og saa var det fjeldgutten Aasmund, som bedømte salonglivet, og filosofen og verdensmanden Vinje, som kritiserte bondens og plassmandens liv, stel og færden. (Arvesen 1912, s. 75).

Denne mellomposisjonen – at Vinje både var fjellgut og verdsman – har sine føresetnader i biografien hans. Han starta som hjuringgut i barndomen, blei omgangsskolelærer, så borgarskolelærer, seinare student, og til slutt tok han juridisk embetseksamen med laud i 1856. Utgangspunktet og ankerfestet låg i bondestanden, men etter kvart kom han seg inn i samfunnet som ein verdig deltakar i den borgarlege offentlegheita (Time 1982, s. 19). Han kosta på seg røysterett, blei autorisert som overrettssakfører og arbeidde to år som fullmektig hos advokat J. C. Lous (Vesaas 2001, s. 141). Men den sosiale oppdrifta blei stogga av motstand frå embetseliten. Sjølv om han utdanna seg til å bli ein verdig deltakar i den borgarlege offentlegheita, blei han ikkje sett på som likeverdig.

Den stutte livssoga, slik ho blir skildra av Vesaas, går «frå husmannsklassa opp mot embetsstanden – til og med som gjest hos statsministeren for ei kort stund – og så ned til allmugen att, til folket, til bøndene» (ibid., s. 468). Andre har skildra det same, gjerne knytt til ein artikkel frå *Dølen* 5. juli 1868 (etter han miste kopist-jobben) der Vinje seier at han har «rømt som ein uppskræmd Fugl fraa vaar Smaastand til vaar Storstand eller Byrokrati og fraa dette og

¹⁹Sjå òg Sars (1912, s. 314) og Rorgemoen (2007, s. 76). Legg dessutan merkje til korleis Bull tek i bruk orda «allgild» og «ræveklør» på Vinje – dei same orda som Vinje ein gong brukte som kjenneteikn på Holberg og Aasen (M.I, s. 177–78). Den indre, norske lina til Bull kjem glimtvis fram.

ned atter og funnet det eine likso afskræmmande som det andre» (M.II, s. 296). At livet til Vinje blei ei slik fugleferd mellom klassane, vil eg seinare referere til som den klasseoverskridande livssoga hans.

Biografien hans syner med andre ord at det er eit både-og ved Vinje (både bymann og bygdemann), noko eg med Bhabha vil kalle for den hybridiserte kulturelle identiteten hans. Dette har vore problematisk for dei som vil setje Vinje i bås, for dei er ikkje opne for blandinga av høgt og lågt, bygd og by, nasjonalt og unasjonalt. Nokre løyser det ved å snekre ein eigen bås, berre for Vinje, som Bergsgård: «Hadde det her i landet funnist ein nasjonal konservatisme, så hadde Vinje hatt sitt naturlege rom i den» (1940, s. 130). Andre pyntar båsen med greske olivenkvistar, som Sigmund Skard:

Den livs- og mennesketru som ligg djupast i han, er gresk [...] di meir han blir bondenorsk, di meir blir han gresk; på Hellas' jord, som han aldri fekk sjå, ferdast han i ånda med trygg heimkjensle. (Skard 1938, s. 430)

Mykje møde er nytta på å få geitebukken i bås, og dei fleste gløymer at gjeita²⁰ trivst best i det fri, men nokre hugsar på det: Gerhard Gran seier at å «være en <karakter> var, tænker jeg, det allersidste han ville være; han var frifant og vilde ikke binde sig til nogen kant» (1916, s. 152), og Sveinung Time kallar han for ein «omstreifar» (1982, s. 18).²¹

Frifanten, omstreifaren og geita blir for meg metaforar på korleis Vinje tok i bruk den mellomposisjonen han hadde. Han stod ikkje stille på éin plass, men flytte seg rundt. Det var heile tida noko skiftande og uavslutta ved den kulturelle identiteten hans. Han var ein omstreifar som stadig prøvde ut nye blandingsforhold mellom bondekultur og embetsmannskultur – ein naturleg konsekvens av den klasseoverskridande livssoga hans.

Det skiftande og uavslutta ved den kulturelle identiteten til Vinje finn ein mellom anna uttrykt i det dialogiske ved tekstane hans, noko Time har vore talsmann for. Han ser på det polyfone og dialogiske ved *Dølen*-tekstane som ein del av «den essayistiske skrivemåten» til Vinje, og den polyfoniske strukturen blir påvist ut frå at det i Vinje-tekstane ikkje er éin dominerande ytringsposisjon, men at fleire (minst to) stemmer eller ideologiar konfronterer

²⁰Vinje skreiv stundom om at han identifiserte seg med geita (sjå mellom anna M.II, s. 279), og venene hans kunne peike på det same, til dømes Sars: «Du er no alltid mest lik geitebukken, du Dølefar, du trives bedre jo verre du blir skamfaren» (Vislie 1929, s. 214). Time hevdar at artikkelen «Gjeiti» (M.II, s. 24–28) kan lesast som éi stor likning på Vinje sjølv (1982, s. 21).

²¹Begge desse to omgrepa har tidlegare blitt nytta av Sars: «Enhver maa, ved at gennemgaa Vinjes journalistiske, politisk-filosofiske Forfatterskab, faa et Indtryk, af, at der var noget af <Fanten> eller <Omstreiferen> ved hans aandige Væsen» (Sars 1912, s. 334).

kvarandre (Time 1982, s. 33). Men Times påstand høver ikkje heilt med det Kjersti Rorgemoen fann ut i undersøkinga ho gjorde av essaysubjektet i *Ferdaminni*.

Det ho fann, var at essaysubjektet er prega av ein konflikt mellom ein både-og-logikk og ein anten-eller-logikk. Dels tenkjer essaysubjektet «dyadisk, ikkje dualistisk, og såleis i tråd med karnevalets ikkje-hierarkiserande både-og-logikk», dels skjer tenkinga ut frå ein hierarkiserande anten-eller-logikk som syner fram val som er «viktige og ufråvikelege bestanddelar av ethosen til subjektet» (Rorgemoen 2007, s. 53, 78–79). Det er ein konflikt mellom relativismen til essayisten på den eine sida og behova til den samfunnskritiske polemikaren på den andre (ibid., s. 57).

Dermed er ikkje *Ferdaminni* prega av polyfoni slik Bakhtin såg det hos Dostovjevskij, for det fordrar at personar blir behandla som «ideologisk likeverdige» og jamstilte med forfattaren (Mørch 2003, s. 11). Riktigare blir det nok å seie at det hos Vinje skjer ei dialogisering av skriftkulturen (som hos Rabelais og Cervantes), for då er det snakk om at diskursen kan romme fleire stemmer (som målber ulike verdsbilete (*Weltanschauungen*) og ideologiar) og fleire språk (ibid., s. 8, 14). Men riktigast er det nok å sjå *Ferdaminni* på same måte som Haarberg – som i slektskap med den «subjektive, humoristiske reiseskildring» på den eine sida og med den «sosiologiske reportasje» på den andre (Haarberg 1985, s. 84–85). *Ferdaminni* blir såleis ei dialogisering av skriftkulturen *samstundes* som det er ei appropriering av ein eksisterande, monologisk diskurs.

Det dialogiske i *Ferdaminni* blir realisert gjennom at Vinje posisjonerer seg både som fjellgut og verdsmann, både som bygdemann og bymann, både som Robin Hood og Loke – alt etter kva som høver best i konteksten. Dei gongene liknar skrifta til Vinje eit møterom for ulike kulturelle standpunkt, for ein høyrer møtelyden diskutere høgt og lågt, bygd og by, nasjonalt og unasjonalt. Og ein kan sjå det i *Dølen*-titlar som «Norsk og Unorsk», «Vaart Husstell og vaart Gardsstell» og «Husrødur um vaare Kivsmaal» (M.I; M.II).

Her tangerer eg Skards påstand om at *Dølen* mest minner om NRK med alle programavdelingane: «Dagsnytt og Aktuelt, Ekko og På direkten, Den vide verda og Ord for dagen, berre at det aller meste var skrive av han sjølv» (1980, s. 85). Og eg vil trekkje inn Bhabhas «Third Space» for å sirkle inn fleire kjenneteikn ved denne kringkastaren eller dette møterommet, der diskusjonar og debattar veksla med føredrag og lyrikkinnslag.

3.3.2 Døle-rommet

I mesteparten av Vinje-litteraturen har den historisk-biografiske lese måten ført til ei omfattande samankopling av teksts subjekt og biografisk person. Sambandet blir gjerne konstruert gjennom kiasmen «Vinje var Dølen, og Dølen var Vinje» (som hos Vesaas 2001, s. 180) og Vinje-sitatet «Dølen er eit Menneske og ikke nokot daudt Blad» (F.III, s. 392c) eller tilsvarande, slik at avisyttringar frå *Dølen* uproblematisk kan oppfattast som Vinjes personlege meiningar. Det er først i den seinare Vinje-forskinga at slike samband har blitt dekonstruert, då hos Haarberg og Rorgemoen, så skilnadene mellom avisa *Dølen*, personifiseringa Dølen og kallenamnet «Dølen» kan bli etablert.

Haarberg vil få fram det retoriske maske- og rollespelet i tekstane til Vinje, og han tek opp korleis Vinje i sjølvbiografien sin byggjer opp ein avsenderposisjon som liknar mykje på Mr Spectator i *The Spectator*. Mr Spectator var ein ikkje-reell person konstruert av Richard Steele, og Steele blei saman med Joseph Addison opphavsmenn til den «fiktive» essaystikken på byrjinga av 1700-talet i England. Dei to skapte avsenderposisjonar som var retorisk gagnlege i essaysjangeren (til dømes ved å framheve bokleg lærdom, røynslar og reiser), og Vinje følgjer langt på veg deira mønster. Det same gjeld for den reisande forteljar-resonnøren i *Ferdaminni*, som Haarberg meiner må sjåst på som eit retorisk formelement (ein tekst-Vinje), ikkje Vinje sjølv (Haarberg 1985, s. 71–84).

Rorgemoen byggjer vidare på Haarbergs subjektspoblematisering, og ho analyserer korleis Vinje tek i bruk tredjepersonen Dølen som eit aktivt handlande subjekt i einskilte tekstar, som til dømes her: «Dølen lyt vel og gjera Greide for den Politik, han vil fylgja» (M.I, s. 227). Sitatet er henta frå programartikkelen i *Dølen* 10. oktober 1858, og for Rorgemoen blir personifiseringa Dølen «ei samanblanding av målpolitisk inkarnasjon og Vinje sjølv som journalist» (2007, s. 34). Vinje personifiserer altså sin eigen journalistposisjon, og Rorgemoen skildrar dølen-omgrepet som eit sjølvprodusert konnotasjonsfelt. Tydinga som ligg i omgrepet kan då endre seg, som i *Dølen* 1. oktober 1865: «Ved Dølen meiner eg no her, i Vant af nokot betre, Nordmannen» (M.II, s. 126). Vinje tøyser altså på omgrepa sine og føyer dei inn i nye kontekstar, dessutan syner han ei tydeleg medviten haldning til eigen omgrepsbruk (Rorgemoen 2007, s. 32–36).

Men korkje Haarberg eller Rorgemoen diskuterer dei ulike tydingane av «ein Døl». Dei seier lite om valøren på omgrepet eller korleis det blei nytta i

den hegemoniske diskursen *før* Vinje tok det til seg. Det blir berre nemnt at ordet har tydinga «person busett i ein dal» (Rorgemoen 2007, s. 36), noko som i ordbøkene står oppført som «ein som bur i el er frå eit dalføre som ligg noko høgt oppe; dalbue» (NO2014) og «dalboer, dalbygg» (NRO). Men det er eit ord som i tillegg har blitt nytta nedsetjande, som i dømet «*moren maatte være streng mot Marthe som smattet og slafset værre end en døl* (T. And. III. 60)» (NRO). Hos Haarberg og Rorgemoen kjem det ikkje fram at «Døl» òg kan ha tydinga «person som er styven, keiveleg og sein» (NO2014) og «klosset, tåpelig person; heimføding» (NRO). Og i Asbjørnsens *Norske Huldre-eventyr* frå 1848 har *dølen* tydinga «djevelen» (NO2014), ei tyding som er bunde til bruk i bannskap.²²

Det er grunn til å tru at desse to andre tydingane òg har spelt inn når Vinje opnar programartikkelen i første nummer av *Dølen*²³ med orda: «Dølen var i lang Tid ein *vanvyrd* Mann; men, Gud ske Lov, no er den Tid snart ute, og han dristar seg hermed ut i By og Bygd» (M.I, s. 227, mi utheving).²⁴ Eg vil påstå at Vinje her approprierer ei nemning som stundom blei nytta som skjellsord, omdefinerer det og gir det ein positiv valør. Dermed skaper han eit Tredje Alternativ som korkje blir etablert som det Einaste eller det Andre, men i staden som ein hybridisert versjon av bondekulturen han kom frå, og embetsmannskulturen han kom til. Her er to Vinje-sitat frå høvesvis programartikkelen og *Dølen* 24. april 1859:

Eg er soleids ingen riktig «Døl», men det skulde eg meina var meiri Ros en Last. Eg talar som ein Døl vilde tala, dersom han havde lært litit meir, en han vanleg veit. (M.I, s. 238)

Døl hever eg rett nog voret fraa di eg var skapt; men det no ikki med sannt Medvitande; i rette Røyndi er eg fyrst vorden Døl i dei sidste Bilom. Eg flaug lengi, eg som alle hine og skulde vera fin, maa vita. Eg var også eigong «Philosoph» og tok «Culturen» fraa Bakenden. (F.I, s. 105a, fn. 1)

Det eg vil rette merksemda mot med sitata ovanfor, er korleis Vinje med dølen-omgreet sitt både distanserer seg frå den rådande oppfatninga av ein

²²Den tydinga kjem Haarberg indirekte inn på når han nemner at «Døl» blei omsett med «Teufel» i samtidige tyske reisehandbøker (1985, s. 35), men det blir ikkje nemnt at Vinje på grunn av det fekk tilnamnet «der Teufel» i Døleringen (Dahl 1946, s. 7)

²³Namnet på bladet blir gjerne kopla til dei urealiserte bladplanane til Aasen: «I 1852 emna Ivar Aasen på eit blad han ville kalle «Lendingen», det vil seie mannen frå landet», skriv Reidar Djupedal på side to av det upaginerte føreordet til faksimileutgåva (F.I).

²⁴Her kan det hende Vinje refererer til at den geografiske nemninga «Døl» etter kvart hadde blitt teke opp i nasjonsbyggingsprosjektet, som i *Luren* av Maurits Hansen frå 1819: «Neppe stod jeg i Dalen, før en midaldrende Døl i sin Nationaldragt kom mig imøde og rakte mig sin Haand [...] Thord, det var min Verts Navn, var en høj, bredskuldret Mand med et mærkeligt Ansigt, der, jeg ved ikke hvorledes, forekom mig at ligne de antike Træsnit af vore norske Konger» (Hansen 2009, s. 71).

døl (at det er ein ulærd bonde) og tek avstand frå usunn boklærdom, ein kunnskapstype som med Hellesnes kan kallast for «sprenglærd toskeskap» (1992, s. 79). I staden vil Vinje få fram ei ny forståing av dølen-omgrepet, slik at det «at vera Døl» vil seie å innta ei kritisk haldning både til den ulærde bonden og den «lærde» embetsmannen.²⁵ Når Vinje såleis approprierer og omdefinerer Døle-identiteten, skaper han eit alternativ kulturelt identifikasjonssystem, og eg vil hevde at Vinje heilt ifrå han byrjar med *Dølen* i 1858, uttrykkjer tilhøyrsla til noko eg vil døype for eit Døle-rom, altså Vinjes variant av Bhabhas «Third Space».²⁶

It is that Third Space, though unrepresentable in itself, which constitutes the discursive conditions of enunciation and ensure that the meaning of culture have no primordial unity or fixity; that even the same sign can be appropriated, translated, rehistoricized and read anew. (Bhabha 2004c, s. 55)

Sett frå mitt perspektiv fangar Bhabha her inn korleis Vinjes approprieringar, ordlagingar, tydingsendringar og omgrepsmedvit kan setjast inn i ein større samanheng, og eg kjem til å sjå på avisa *Dølen* som Vinjes «Third Space of enunciation», det vil seie som eit framstillingsorgan for Døle-rommet og den kulturelle identiteten hans. Hos Bhabha er ei eller anna form for framstillingsmåte ein føresetnad for å kunne artikulere kulturell skilnad, og med *Dølen* blir det mogleg for Vinje å konseptualisere sin eigen dølekultur, «based not on the exoticism of multiculturalism or the *diversity* of culture, but on the inscription and articulation of culture's *hybridity*» (ibid., s. 56).

Vinjes understreking av hybriditet ovarar seg tydeleg i språket hans, dølemålet. Det er eit alltid uferdig mellomspråk der landsmålet til Aasen (tilført Vinjes eigne telemålsinnslag) blir kombinert med det rådande, danske skriftspråket. Som Vinje skriv i programartikkelen: «Eg vil derfor prøva paa med eit Maal, som ligg *midt imillom* det norske og danske, rigtig høla (caressere) meg fram som med Smaaborn» (M.I, s. 228, mi utheving).

Viktor Waschnitius har skrive om det skiftande dølemålet til Vinje, og han identifiserer tolv ulike språknormer som Vinje veksla mellom i dei åtte

²⁵Framgangsmåten liknar korleis Vinjes reagerte etter å ha blitt konfrontert med hoffnarrrolla. Haarberg skriv: «Vi kan tolke dette slik at Vinje med sitt hoffnarr-forsvar forsøkte å vende en vanlig beskyldning til noe positivt og respektabelt [...] Hoffnarrollen ble transformert og gitt et nytt, «paradoksalt» innhold i strid med gjengs oppfatning» (Haarberg 1985, s. 110–11).

²⁶I masteroppgåva *Dølen blant borgarane* legg Hanne Egenæs Staurseth fram tilsvarande syn når ho tek for seg «Dølen» som ein diskursiv identitet: «Vinje har med andre ord konstruert ein døleindividualitet som korkje passar til dei gjengse oppfatningane av korleis ein døl kan vere eller til korleis ein forfattar skal opptre i ein offentleg diskurs. Vinje sin døl er ein hybrid, ein offentlig døl, eit avvik frå baa leirane» (Staurseth 2010, s. 13).

årgangane av *Dølen*. Bytinga mellom språknormene kan nærast datofestast, og i ein diskusjon mellom Time og Skard i *Syn og Segn* blir funna til Waschnitius teke til inntekt for ulike påstandar om Vinje som språkprodusent. Skard oppfattar dei tolv normene som Vinjes livslange strev med å finne eit nynorsk skriftmål som var mest mogleg allgildt (Skard 1984, s. 364), medan Time meiner at den stadig skiftande språknorma syner fram «Dølen som infinitt og u-normal språkprodusent» (Time 1985, s. 91).

Time er oppteken av korleis ein kan bryte med autoritativ språkpraksis og sprengje vanekodar, og i den samanhengen tek han i bruk mange aspekt ved skrivinga til Vinje som døme (Time 1984). For å seie det med Bhabha: Time går inn på Vinjes brot med «the Western expectation of culture as a disciplinary practice of writing» (Bhabha 2004c, s. 54). Time gir eit bilete av ein Vinje som nekta å drive med språk-kopisteri.

Men Haarberg ser dølemålet til Vinje på ein annan måte enn nynorskskribentane Time og Skard. Han gir målforma ein meiningsberande funksjon ved å seie at målforma var travesterande i seg sjølv, noko han mellom anna grunngir med at det var slik dølemålet blei oppfatta i bokmålsleiren, ved at korkje Vinje eller motstandarane hevda at eit språkleg uttrykk var arbitrært, attåt at Vinje stundom dyrka det travesterande i målforma gjennom spøkjefulle omsetjingar (som «Revagivnad» for «diplomatisk Talent») (Haarberg 1985, s. 47–51; F.IV, s. 276).

Haarbergs blikk på Vinje blir svært likt den hegemoniske diskursen sitt blikk, altså Vinje som hoffnarr og harlekin, med tilnamn som Falstaff, Reineke og Till Uglespeil (1985, s. 107–09). Men heldigvis fører Bakhtins teoriar til ei oppvurdering av den folkelege humoren og grotesk-effektane til «Dølen», så Vinjes «godlynte Skjemt» får eit betre ettermæle. Meir problematisk er det når Haarberg skriv at «Dølen *forsøker* med andre ord ganske uanfektet frekt å overskride så vel sosiale som kulturelle barrierer» (ibid., s. 35, mi utheving), for han avslører ein manglande aksept for det hybridiserte ved den kulturelle identiteten til Vinje. Det blir tydeleg at Haarberg ser verda ut frå ei oppfatning om kultur mangfald, slik at Vinjes freistnader på å artikulere og konstruere sin eigen dølekultur blir gjort til noko naturstridig.²⁷ Det eg saknar hos Haarberg

²⁷ At Vinjes avsendarposisjon blir gjort til noko naturstridig, kjem òg fram når Dølen som både bonde og essayist blir skildra som «et oksymoronisk avsendersubjekt» (Haarberg 1985, s. 192). Men Haarberg er innoom nokre av dei same momenta som eg har prøvd å sirkle inn med Døle-rommet, berre med eit karnevalistisk perspektiv: «Markedsplassen, Stortinget og Youngstorget i Christiania, ble møtestedet for «de to kulturene», hovedstadens elite og den tilreisende (og stedlige) «Almue». I og med *Dølen* konstitueres et tilsvarende litterært forum

(og som skriv seg frå Bakhtin), er altså Bhabhas konsept om kulturskilnad, så det faktisk er mogleg å snakke om den hybridiserte kulturelle identiteten til Vinje – ikkje berre sjå han som «den første bonde i norsk litteratur» (Haarberg 1985, s. 13; E., s. 162).

Hos Haarberg blir dermed kulturell identitet gjort til eit konstant fenomen (ved at ein bondefødd blir verande bonde all sin dag), og det akademiske blikket er med på å reprodusere «a relation of domination» (Bhabha 2004c, s. 46). Vinjes einaste potensial som journalist blir som destabilisator og provokatør i den borgarlege offentlegheita. Nok ein gong blir kopist-juristen fiksert som bonden «Dølen» – ikkje som ein som prøvde å uttrykkje *sitt* Tredje Alternativ gjennom *Dølen*, dølemålet og ein hybridisert kulturell identitet.

3.4 Dei to språkleirane

Når blei nynorskleiren ein nynorskleir, ikkje berre ei samling med telt? Idar Stegane gir eitt mogleg svar på spørsmålet, for han skriv at det samlande ideologiske grunnlaget kom mot slutten av 1870-talet. Då kom både Christopher Bruuns bok om grundtvigianismen (*Folkelige Grundtanker*) og Arne Garborgs målteoretisk hovudverk (*Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*). Målfolket knytte då ein kulturpolitisk ideologi saman med utviklinga av det nye skriftspråket, noko som førte til framvoksteren av ei «nynorsk litterær offentlegheit» – ei offentlegheit som særleg blei forma på eit agrart grunnlag, med bøndene, bygdesamfunnet og bondekultur som viktige ideologiske hjørnesteinar (Stegane 2009, s. 26–29).

Men kva meir kjenneteiknar nynorskleiren som etter kvart blei etablert? Eg kjem til å setje Garborg opp mot Sars, og ved hjelp av dei to vil eg få fram hovudskilnadene mellom dei to språkleirane.

3.4.1 To kulturar eller to nasjonar?

Det er i *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* at Garborg legg fram det som seinare har blitt kalla for to-nasjonslæra hans. Her tek han til orde for at det finst to nasjonar innanfor det geografiske og politiske området Noreg, hovudsakleg delt etter bygd og by, noko han grunngjev ved å sjå på språket

---

– i ordets opprinnelige forstand» (1985, s. 135).

som ein organisme²⁸ og som ikjøtinga av nasjonaliteten. Læra var ei slags vidareutvikling og forsterking av Sars' tokulturteori, men Sars tok avstand frå læra til Garborg og meinte ho var «den rene uforstand» (Sars sitert etter Sørensen 1998, s. 34).

Sentralt hos Garborg er koplinga mellom språk og nasjonalitet, noko ein finn allereie i tittelen på boka. Han meiner at satsen «la langue est la nation» burde bli gjeldande i Noreg òg, men han vil ikkje påstå at språket *er* nasjonaliteten (Garborg 1982, s. 89). I staden finn han det rettare å kalle språket for «det aandige, totale og derfor *adæquate* Udtryk for den nationale Aandsenhed» (ibid., s. 104). Dermed kan ikkje Noreg bli sett på som ein nasjon etter Garborgs definisjon, berre som eit geografisk og politisk omgrep. Ein nasjon blir Noreg først når det har «udviklet et fælles-norsk, men ogsaa virkeligt norsk, Kultursprog» (ibid., s. 103–04). Der ligg vilkåret for nasjonaliteten, men inntil vidare gjer språkspørsmålet at det norske folket er delt i sine to grunndelar, landsfolket og byfolket, og i nasjonal forstand blir «Intelligentsen» å rekne som ein «Provins af Danmark» (ibid., s. 103–04, 118). Det siste minner om utsegna til Vinje om at embetsstanden likna «ein utlendsk Koloni utan Samliv og Samvirke med sit Folk» (M.III, s. 251), men medan Vinje nytta similen om «denne eldre Tid», går Garborg inn for at skilnaden er gjeldande i samtida òg.

Garborg tek i bruk den typiske kontinentale modellen for skapinga av nasjonsmedvit, noko som blir eit ledd i den nasjonale kampen (Walton 1999, s. 7). Det er ei tilnærming som har likskapstrekk med korleis anti-koloniale rørsler approprierte nasjonsomgrepet frå den koloniale diskursen, for så å gjere det til eit teikn på motstand (Ashcroft, Griffiths og Tiffin 1998, s. 14). For Gudleiv Bø er det snakk om «en *sosial* konflikt som benytter en *nasjonal* retorikk» (2006, s. 134), men eg vil i staden sjå på det som ein konflikt om kulturelt hegemoni uttrykt gjennom nasjonal retorikk.

Når Sars om lag 20 år seinare skriv om dei nasjonale forholda i Noreg, tek han eit oppgjær med ei slik oppfatning om to nasjonar, og han stemplar to-nasjonslæra som «en forbrydelse mod baade sandheden og fedrelandet» (Sars 1901, s. 105). Likevel finn han det rimeleg å prate om at det finst to kulturar

---

²⁸Garborg baserer seg på språkoppfatninga til filologen og orientralisten Max Müller om at språka må reknast som naturprodukt. «Sprogene er Organismer» (Garborg 1982, s. 24). Ifølgje Garborg må difor språk få utvikle seg ut frå naturleg grunnlag og ibuande lovar, noko som gjer det «dansk-norske Maalstræv» naturstridig. Det er umogleg å tøyse eit språk vekk frå sin naturlege vekst, trass i flinke gartnarar. Om ein går ut frå dansken, blir ein sitjande i dansken (ibid., s. 34–35, 50).

i Noreg – bondekulturen og bykulturen – for han ser korleis dei historiske og sosiale forholda har ført til at bøndene kunne halde på sitt eige åndelege liv i større grad enn i andre europeiske land. Sars ser altså at målsaka har sine historiske grunnar, men han meiner målrørsla si framstilling er misvisande. I staden teiknar han opp eit anna historisk bilete. Han vil få fram at det danske språket ikkje blei innført ved ytre tvang, men at det gleid inn på ein ledig plass, på same måte som med dansk adel, lover osv. Dermed byrja eit nytt liv for nasjonen, med to kulturar som eksisterte side om side, lik to straumar som flaut i same leia, og etter kvart har straumane glidd meir og meir over i kvarandre. Med dansketida skjedde det altså eit brot i den norsk-nasjonale samanhengen, men resultatet var ikkje så gale som målmennene skal ha det til, for nordmenn fekk eit levande og fremadskridande kulturspråk som kyrkje-skole- og rettsspråk (Sars 1901, s. 104–09).

Dermed skil Sars og Garborg seg først og fremst frå kvarandre ved kva slags haldning dei inntek til lydrike-tida. Sars kan sjå det positive i at dansken blei innført som skriftspråk i Noreg, mellom anna nemner han fordelene ved å vere i eit språkfelleskap med eit «saameget rigere land med et saameget større læsende og bogkjøbende publikum» (ibid., s. 106). Men Garborg ser i staden at lydrike-tida har innført framande element, ikkje positive element, som til dømes bymåla. Bymåla er korkje ekte eller nasjonale i hans auge, for byfolk pratar anten «Dansk som *Provinsboere*» eller «Proletariatmaalet» (Garborg 1982, s. 60–61). Garborg tek rolla som bygdeintellektuell motstandsmann, og uttrykt postkolonialt blir han Bhabhas «native intellectual who identifies the people with the true national culture», medan Sars fører arven frå lydrike-tida vidare og prøver å gjere «the colonial inheritance» om til noko akseptabelt og samlande (Bhabha 2004c, s. 55–56). «Er ikke dette saakaldte «danske» skriftsprog forstaaeligt for alle norske[?]» (Sars 1901, s. 104). Skiljet går altså mellom å oppgi eller oppta lydrikearven som nasjonalt samlande.

Her skil språkleirane lag, og nynorskleiren byggjer sjølvforståinga si gjennom å etablere ein mothegeemonisk diskurs, noko Kjartan Fløgstad – på mållagslandssmøtet i 1984 – formulerte slik: «Vi gjer skilnaden synleg, vi gjer Det Andre synleg i det homogene norske samfunnet. Denne motskrifta er sigeren i målstriden» (sitert etter Mork 1989, s. 182). I utgangspunktet var målstrevet ein strid om målet, men det utvikla seg fort til noko meir. Stegane skildrar, som nemnt ovanfor, utviklinga av ei nynorsk litterær offentlegheit som bygde vidare på Garborgs kulturpolitiske ideologi.

Frå nynorskhalld høyrer ein stadig at framvoksteren av målrørsla har vore ein sigersong for det Andre og for det som er annleis, men det er grunn til å minne om at skapinga av ein nynorskleir skjedde på eit agrart grunnlag, noko som resulterte i ei omfattande kvisting av Vinje-furua. Innanfor den nynorske litterære offentlegheita som voks fram, ønskte ein helst å lese om idealiserte bønder og få servert «harmonisk realisme» (Stegane 2009, s. 32), og desse ideala fekk tilbakeverkande kraft på forfattarskapen til Vinje. Vinje fekk ein hærske av henologar som var opptekne av å framheve alt som «heimen og bygdi gav han» (Midttun 1918, s. 149).

3.5 Avrunding

Ettersom Vinje var bondefødd og skreiv på ein variant av landsmålet til Aasen, blei han automatisk appropriert av nynorskleiren. Dei tok Vinje til seg, men dei godtok aldri den hybridiserte kulturelle identiteten hans. Den mellomposisjonen han inntok, høvde dårleg med nynorskleiren sitt ønske om å byggje leirtilhøyrsla på eit agrart grunnlag. Nynorskheltane skulle helst vere trufaste mot opphavet og bondesamfunnet, noko som har medført ei homogenisering av den kulturelle identiteten til Vinje. Han blir framstilt som ein eksil-bonde i byen, på lik line med Garborg og Aasen, men eg har argumentert for at Vinje var annleis enn dei Andre. Ved hjelp av Bhabhas konsept om kulturskilnad er det mogleg å sjå korleis Vinje formar og omformar den kulturelle identiteten sin gjennom å dra vekslar på både bondekultur og embetsmannskultur, og på den måten uttrykkjer han tilhøyrslar til eit Døle-rom.

Men for bokmålsleiren blei Vinje ein språk-trugsel. Då Vinje gjekk i spissen for å gi målstrevet ein praktisk, pågåande karakter, utgjorde han brått ein trugsel for all dei som såg på den språklege lydriearven som grunnlag for både nasjonal og eigen identitet. Ambivalensen til den hegemoniske diskursen kom til syne, og den veksla frå narsissisme til paranoia. Korleis kunne nokon frå bondestanden gjennomføre ei juristutdanning utan å ende opp som ein fullverdig kopist-mann som underkasta seg og innordna seg? Premissleverandørane for den hegemoniske diskursen tok avstand frå avisprosjektet til Vinje, og dei fikserte det delvise nærværet til den utdanna, men udanna, husmannssoen som gjekk i embetsmannsklede. Dermed fann det stad ei brutalisering av den kulturelle identiteten til Vinje: «Han var varg i veum, – Ulven i Kristiania-

Societetens Helligdom» (Sars 1912, s. 311).

Skiljet mellom dei to språkleirane finn ein att både i den kvantitative og kvalitative delen av undersøkingane mine, men før eg kjem dit, er det fleire metodiske spørsmål som krev svar.

4 Metodiske spørsmål

Ei mengd ulike lesebøker har vore norskpensum dei siste dryge 140 åra, og dei metodiske spørsmåla har vore omtrent like talrike. Det har vore ei omfattande leiting etter praktisk gjennomførlege løysingar som er rettvise mot det heilskaplege biletet, noko som gjeld både for den kvantitative og den kvalitative delen.

Til den første delen, den kvantitative, har eg lagt vinn på å finne eit lesebokmateriale som kan få fram den historiske utviklinga i norskfaget, men utan at materialet blir for stort og uhandterleg, og eg har nytta lesebokhistorie, skolehistorie, noregshistorie og historia til landsmålet/nynorsken som grunnlag for avgjerdene mine. Til den andre delen, den kvalitative, har eg ønskt å få fram spennet i korleis kapittel frå *Ferdaminni* har blitt endra på i nokre av dei sentrale lesebøkene. Der har eg valt ut lesestykke frå lesebøker med spennvidd i utgivingsår og med ulik språkleg leirtilhøyrsløse på redaktørane.

4.1 Den kvantitative delen

Den første delen av problemstillinga mi går ut på å kartleggje kva for sakprosatextar av Vinje gymnasiastar har møtt på i lesebøkene opp gjennom historia. For å gi eit svar på den delen har eg måtta gjere fleire avgrensingar. Eg har valt å sjå på tidsrommet 1869–2009, altså eit stort tidsspenn, men innanfor dette tidsrommet har eg valt ut sju ulike tidspunkt (i form av skoleår) og sett på kva slags lesebøker som var aktuelle for gymnasbruk då, til dømes kva for lesebøker ein gymnasiast i skoleåret 1936/37 kunne ha som pensumet sitt. Biletleg sett har eg altså gjort eit lengdesnitt frå 1869 til 2009 og skore ut sju tverrsnitt frå dette lengdesnittet. Lesebokmaterialet har dermed blitt på 24 titlar, og ut frå dette materialet vil eg skildre kanoniseringsprosessen for sakprosaen til Vinje. Når blei dei ulike tekstane aktuelle og uaktuelle for lesebøkene? Kva er det mest populære *Ferdaminni*-kapitlet?

Grunnlaget for å velje ein slik metode, var mellom anna mangelen på større lengdesnitt gjennom læremiddelsituasjonen for høgare trinn i Noreg. Få har skrive om lesebøker for gymnaset i eit historisk perspektiv i det 20. hundreåret. Interesse har i staden vore knytt til det 19. hundreåret (t.d. Steinfeld 1994) eller til lægre skoleslag (t.d. Sletvold 1971). Dei som tek for seg lesebøkene på 1900-talet, som Leif Longum og Bente Aamotsbakken, har forfatta flest artiklar om leseboksituasjonen i samtida, men nokre studiar med eit historisk perspektiv finst (sjå Longum 1987; Aamotsbakken 2002).

Til samanlikning er det forska ein del meir på den historiske utviklinga i morsmålsfaget i Sverige (Ullström 2002, s. 56–62), kanskje på grunn av større interesse for litteratursosiologiske perspektiv (Svedjedal 1997), eller betre arkiveringskultur. Eit godt døme er doktoravhandlinga *Gymnasiets litterära kanon* av Lars Brink (1992). Han tek mellom anna i bruk årsutgreiingar frå eit representativt utval av lærestader for å finne ut kva som var dei fire mest frekvente antologiane i tidsrommet 1910 til 1945. Dessverre lèt det seg ikkje gjere å gå fram på tilsvarende måte i Noreg, for arkiveringskulturen har ikkje vore til stades på same måte.¹

Ideen om å gjere tverrsnitt for å få fram ei større utvikling er inspirert av doktorgradsarbeidet til Sten-Olof Ullström. Han undersøkte mellom anna «studentuppsatser» om Strindberg frå fem ulike skrivetilfelle (første i 1912, siste i 1960) for å sjå korleis Strindberg-biletet i gymnaset hadde endra seg (Ullström 2002, s. 16, 73). For eigen del hadde det vore ønskjeleg å sjå gjennom alle lesebøkene i tidsperioden, men det ville blitt for mykje innanfor rammene for oppgåva. Det å gjere tverrsnitt var eit godt alternativ, og dessutan gir det plass til ein kvalitativ del attåt den kvantitative.

4.1.1 Lengdesnittet

Eg vil ta for meg eit lengdesnitt som går frå 1869 til 2009, eit intervall på 140 år. Startpunktet er same året som *Lov om offentlige Skoler for den høiere Almendannelse* kom. Med denne skoleloven skjedde det ei omorganisering av skolesystemet. I staden for å ha tre fråskilde skoleslag (ålmugeskolen, borgarskolen og den lærde skolen), innførte styresmaktene middelskolen som eit bindeledd mellom ålmugeskolen og gymnaset (det nye namnet på *den*

---

¹Det finst årlege rapportar ved Universitetsbiblioteket i Oslo over kva for lærebøker som blei nytta for to tiår rundt 1900-talet, men etter 1916 fekk skolane sjølv ansvaret for å føre oversikter. Undersøkingar tyder på at relativt komplette lister berre finst for rundt ein tredjedel av dei vidaregåande skolane frå då av (Johnsen 1993, s. 357–58).

lærde skolen). Middelskolen kom i staden for borgarskolen, og middelskolen var ein 6-årig skole som bygde på 3 år med ålmugeskole. Etter å ha teke middelskoleeksamen var det mogleg å gå vidare til 3-årig realgymnas eller latingymnas, avhengig av om ein hadde teke latin- eller engelsklina frå fjerde klasse på middelskolen (Baune 2007, s. 58–61).

Det verkar på papiret som om skolesystemet gjekk frå å vere klassedelt til aldersdelt i 1869, men i røyndomen blei det annleis. Det blei oppretta eigne førebuingsskassar ved middelskolane, der dei fattige ikkje hadde råd til å gå, og dermed kunne borgarskapet halde borna sine unna ålmugeskolen og ålmugeborna unna middelskolen. På ålmugeskolen fekk dei ikkje nok elementærkunnskap til å få innpass på middelskolen, og skolesystemet heldt fram med å reprodusere dei sosiale skiljelinene i samfunnet (ibid., s. 59–60).

Likevel er 1869 ein god stad å starte undersøkingane, for den lange lina fram til skoleslaga i dag er tydeleg – det første skrittet mot einskapsskolen var teke. Ålmugeskolen blei etter kvart folkeskolen, som blei felles for stadig fleire årstrinn, og som no er barneskolen. Middelskolen blei til ein kortare realskole, og realskolen og framhaldsskolen blei etter kvart til ungdomsskolen. Det har difor vore naturleg å avgrense oppgåva til eitt av desse aldersdelte skoleslaga.

Eg har valt å halde meg til det skoleslaget som frå skoleloven av 1869 blei heitande gymnasium, og som på 1970-talet blei til den allmennfaglege studieretninga innanfor den vidaregåande skolen (ibid., s. 162–64).² Gjennom heile perioden har skoleslaget ført fram til examen artium (eller eit vitnemål), og såleis gitt innpass vidare til ei universitetstudanning. Ein fordel med å leggje undersøkingane til gymnasnivå, er nettopp rolla til gymnaset – rolla som ein forskole til universitetet. Endringar i gymnaset har skjedd sakte, og funksjonen til skoleslaget har vore nokså konstant gjennom tidsrommet.

Med tanke på måla med undersøkingane er det fleire grunnar til at gymnaset høver best. Først og fremst kjem det av at sakprosatextane til Vinje oppstod som journalistiske tekstar tenkt for *Dølen*-lesarane. Vinje skreiv artiklane med ein vaksen lesarskare i tankane, så ut frå vanskegraden på tekstane er det mest relevant å sjå etter dei på gymnasnivå. Den andre grunnen er at gymnaset heile vegen har hatt som oppgåve å gi elevane ei danning. Danningssynet har veksla – mellom det klassiske, borgarlege, nasjonale og demokratiske, eller ved samanstillingar av desse – men heile tida har det

---

²Eg kjem til å nytte kortforma gymnas som eit samleomgrep og heller presisere når det berre er snakk om *allmennfagleg* eller *studiespesialisierende* (namnet etter LK06).

vore eit gjennomgåande mål at elevane skulle bli danna menneske ved å gå på gymnaset. På den måten har intensjonen bak lesebøker til gymnasbruk vore nokså lik gjennom heile perioden, noko som gjer at lesebokmaterialet blir temmeleg einsarta.

4.1.2 Sju tverrsnitt

I fastsetjinga av kva for tverrsnitt som burde veljast ut, har nokre omsyn vore viktige. For det første var det viktig å få med byrjinga og slutten av lengdesnittet, så skoleåra 1869/70 og 2008/09 måtte vere med. Vidare var det ønskjeleg å få tverrsnitta jamt fordelte langs lengdesnittet, samtundes som det helst skulle skje ei total utskifting av titlar for kvart tverrsnitt. Det siste omsynet har gjort at mellomromma varierer noko i lengd (frå 12 år til 31 år), men mellom dei første tverrsnitta er det omtrent 20 år. Dei fem andre skoleåra er 1888/89, 1915/16, 1936/37, 1949/50 og 1981/82.

Ettersom det finst lite bakgrunnsstoff om leseboksituasjonen for delar av dei 140 åra, får sekundærlitteraturen tidvis styre kva for skoleår som blir valt. Dei tre første tverrsnitta er til dømes innanfor tidsrommet til forskingsprosjektet *Nynorsk litterær offentlegheit 1850–1915*,³ og det blei dessutan naturleg å velje 1981/82 fordi det blei sett søkjelys på antologiane for den vidaregåande skolen i 1981-årgangen av tidsskriftet *Norsklæreren*.

Fleire andre grunnar har spelt inn på utvalet, mellom anna markerer 1869/70 slutten på livet til Vinje. Han døydde 30. juli 1870, i ein alder av 52 år. Tverrsnittet er spanande fordi det syner kva for sakprosattekstar av Vinje som hadde kome med i lesebøker medan han framleis levde, samstundes som det var ei tid då landsmålet var ungt, men på frammarsj. I 1869 var det berre fem år sidan den reviderte, normative grammatikken til Ivar Aasen kom ut, men allereie finst fleire lesebøker, og i desse bøkene finst songar, prosa og fagartiklar, attåt omsett litteratur på landsmålet. Landsmålet fekk raskt eit fotfeste, noko òg skipinga av litteraturselskapa Det norske Samlaget og Vestmannalaget syner. Begge blei skipa i 1868.

I åra etter 1870 skjer mykje, både i synet på Vinje og i målstrevet. For å byrje med Vinje-synet, så gir avdukinga av minnestøtta på grava hans i 1873 eit godt bilete. Då møtte det opp 3000 menneske (ikkje i Christiania, eller ein annan storby, men på Gran på Hadeland), og Aasen hadde skrive song. Medan

---

³Forskinsprosjektet blei starta ved Universitet i Bergen i 1983, og både Birkeland og Nicolaysen (1986) og Stegane (1987) kom til som følgje av prosjektet.

Vinje levde, hadde han gått rundt i Christiania «som et Skumpelskud, der blev haanet og hundset fra alle Sider» (Sars 1912, s. 310), men i 1873 fekk han sitt første monument. Vetle Vislie har eit poeng når han i Vinje-biografien sin siterer at «eit folk steinar sine profetar medan dei lever, og reiser minnestyttor yver dei når dei er slokna» (Vislie 1929, s. 245).⁴

I åra som kom, tok fleire enkeltpersonar private initiativ til å nytte landsmålet på nye omkverve, og i 1885 kom jamstillingsvedtaket der det blei vedteke at «det norske Folkesprog som Skole- og officielt Sprog sidestilles med vort almindelige Skrift- og Bogsprog» (sitert etter Grepstad 2006, s. 286). I 1885 fekk òg landsmåls- og bygdemåls litteraturen innpass i middelskolen og gymnasa gjennom den nye undervisningsplanen (Steinfeld 1994, s. 34). Elias Blix var kyrkjeminister, venstre hadde vind i segla, og målrørsla voks.

Det andre tverrsnittet, 1888/89, er det første heile skoleåret etter at «Rundskrivelse af 4de december 1887» kom. I rundskrivet vil skolerådet presisere korleis den nyleg innførte lesinga av «bygdemaalenes og landsmaalets litteratur» i gymnaset skal føregå. Dei bed skolane om at ein «i de til modersmaalet bestemte timer gennemgaar nogle folkeviser og passende stykker af mere fremragende landsmaalsforfattere» (KUD 1887, s. 402).⁵ Dei føreslår at omtrent 10 timar blir nytta til lesestykkje på landsmål, og vekta skal liggje på det språklege, slik at landsmålslesinga banar veg for seinare lesing av oldnorsk.

Skoleåret 1915/16 er det tredje tverrsnittet, valt på grunn av fleire sentrale hendingar i dei ti åra før. Nasjonalt sett var det unionsoppløysinga med Sverige i 1905, og i norskfaget var det innføringa av ein obligatorisk sidemålsstil i 1907, attåt at den danske litteraturen blei uaktuell som pensum til examen artium etter undervisningsplanen frå 1911, noko som er ein merkestein for norskfaget. Den danske litteraturen var lenge ein naturleg del av morsmålsundervisninga i Noreg, men blei gradvis marginalisert mot slutten av det 19. hundreåret. Først etter 1911 kan ein snakke om ein heilnorsk kanon i morsmålsfaget (Steinfeld

---

⁴Med dette sitatet ønskjer eg ikkje å stille meg attom profet- eller martyrsynet som har prega nynorskleiren si skriving om Vinje (sjå Haarberg 1985, s. 58). Eg vil berre peike på korleis haldninga til Vinje så tydeleg endrar seg etter at han døyr. Det er dessverre noko i Ernst Sars sin kommentar om at «det hjalp svært godt til at bringe hans Navn i kurs, at han døde, saa hans Person ikke længere var iveien for Anerkjendelsen af hans Verker» (Sars 1912, s. 346).

⁵KUD står for «Kirke- og undervisningsdepartementet», og sitatet er henta frå *Universitets- og skolannaler*. Desse annalane er nokre gonger trykt opp året etter at sjølve årgangen kom ut, men eg har konsekvent nytta årstalet på årgangen i referansane. Annalane inneheld mellom anna rundskriv frå inneverande år og rapportar om eksamen året før.

1994, s. 34).

Det fjerde tverrsnittet er 1936/37, kort etter omstruktureringa av det høgre skolenivået gjennom lovane frå 1935. Då blei middelskolen erstatta av 3-årig realskole, og dei første to åra på realskolen blei sams med gymnaset. Gymnaset blei då 5-årig, med linedeling frå 3. klasse (Baune 2007, s. 90). Nokre år før det, i 1932, blei det gjort vedtak om at karakteren for tilleggsstilen⁶ skulle skrivast opp på vitnemålet og bli rekna med i hovudkarakteren. Sensorane kunne rapportere om «sterk fremgang i behandlingen av nynorsk. Det henger sikkert sammen med at der siden 1933 gis egen karakter for tilleggsstilen» (KUD 1935, s. 67). Vidare blei «Aasmund Vinje» gitt som éi av tre oppgaver i 1934, og det var 45,5 prosent av gymnasiastane som valde ho (ibid., s. 64).⁷ Desse to hendingane (styrking av tilleggsstilen gjennom gjeldande karakter, attåt framhevinga av Vinje som pensumrelevant gjennom ei eksamensoppgåve) har gjort 1936/37 høveleg som eit tverrsnitt.

Nummer fem er 1949/50, rett før den nye undervisningsplanen for den høgre ålmennskolen blei vedteken. Planen kom i 1950, og der står nye føringar for kva som skal vere pensum til munnleg avgangseksamen. Vinje må vere med, men berre som diktar (Coward og Brinck-Lund 1953, s. [5]). Dels er tverrsnittet med for å sjå korleis stoda er før 1950-planen, dels for å sjå kva den andre verdskrigen får å seie for tekstutvalet. Under krigen har skolemålsprosenten for nynorsk vore på sitt høgaste – med 34,1 prosent i 1944 – men nynorsken blei lite brukt av London-regjeringa og motstandsørsla, og det skjer ei ideologisk endring for målformene etter krigen. Den nasjonale apellen ved nynorsken forsvinn, medan bokmålet får status som langt meir moderne (Torp og Vikør 2008, s. 207). «Gutta på skauen» tek over som gallionsfigurar for nasjonskjensla, for å setje det på spissen. I tillegg blei «Vinje, slik du kjenner ham fra *Ferdaminni*» gitt som tilleggsstil i 1944 (Johnsen 1997, s. 343).

Det sjette skoleåret er 1981/82, valt ut særleg på grunn av artiklane om lesebøker i *Norsklæreren* for 1981, som nemnt ovanfor. Det er òg eit tverrsnitt med passe tidsavstand til *Læreplan for den videregående skole* frå 1976 (L76), slik at det nye frå fagplanen har kome med i dei reviderte lesebøkene. Endringane i norskfaget gjekk mellom anna ut på ei større vekt på leseglede og moderne litteratur, noko som gjorde at den eldre litteraturen mest skulle

⁶Namnet på sidemålsstilen den gongen.

⁷Frå kommentarane til sensorane: «Det viste sig at denne opgaven var ventet av mange. (Der var tidligere gitt opgaver om Aasen og Garborg.) [...] Det hadde derfor visstnok vært heldigst om denne opgaven ikke hadde vært gitt nu.» (KUD 1935, s. 66).

verke som oversiktslesing. Det var særleg i 1. klasse at samtidslitteraturen og lesegleda skulle inn, medan 2. og 3. klasse likna på det gamle gymnaset – ein modell som framleis er gjeldande for norskfaget innanfor studiespesialiserande utdanningsprogram i dag (Longum 1981, s. 23; Bakken 2008, s. 22).

Til slutt kjem skoleåret 2008/09, som gir situasjonen 139 år etter det første tverrsnittet. Viktig som bakgrunnsstoff her, er at store endringar har skjedd med det internasjonale i norskfaget. Med LK06 er det ikkje lenger mogleg å gå utanom den utanlandske litteratur. Å samanlikne har blitt den viktigaste arbeidsmåten i norskfaget. Tanken som ligg bak, er at det fleirkulturelle samfunnet har blitt normaltilstanden for Noreg. Norskfaget skal i større grad avspegle mangfald og utsyn enn å fremje det einsidig nasjonale (Bakken 2008, s. 24–25).

4.1.3 Lesebokmaterialet

Til grunn for utval av lesebokmateriale ligg leiting i ymse boklister og sekundærlitteratur. Det finst ikkje ei samla liste å stø seg til, så difor har kjeldene variert etter kva for tidsrom det er snakk om.

For 1869/70 var landsmålslesinga ikkje institusjonalisert enno, så bøkene som er med frå denne perioden, er dei som var eigna til sjølvstudium for gymnasiastar som ønskte å setje seg inn i landsmålet på eiga hand. Kjelde her har vore første band av *Nynorsk boklista* av Anton Aure.⁸

For 1888/89 er materialet basert på utsegna i «Rundskrivelse af 4de december 1887» om at for lesinga av landsmål og bygdemål kan «baade «Garborg og Mortenson» og «Pauss og Lassens» læsebøger benyttes, omend ingen af disse ganske passer til den fremgangsmaade, som ovenfor er udviklet» (KUD 1887, s. 404).

For 1915/16 har titlane blitt henta frå lista bak i *Folkemål og danning*, saman med leiting i *Universitets- og skoleannaler* 1911–16.⁹

For 1936/37 har *Universitets- og skoleannaler* 1930–36 vore kjelde.

For 1949/50 har eg leita gjennom bokmeldingane i *Den Høgre Skolen* 1945–51 og i *Katalog over bøker skikket for skoleboksamlinger* (1952) under rubrikken «Norsk litteratur».

---

⁸Aasta Hansteen si *Skrift og Umskrift i Landsmaalet* – som Ottar Grepstad har kalla «den første skuleboka på landsmål» (Grepstad 2006, s. 102) – er ikkje teke med i materialet, for der står ingen tekstar av Vinje.

⁹Ei lesebok blei valt vekk fordi det ikkje var med Vinje-tekstar, det var *Norsk litteratur* ved Fr. Ording.

For 1981/82 stod lista i Longum sin artikkel «Leseboken – utskjelt og uunnværlig?» (1981), og av titlane der blei ikkje *Visjon og virkelighet* med, for i den leseboka er ingen sakprosaetekstar av Vinje med, berre dikt.

For 2008/09 er aktuelle læreverk henta frå masteroppgåva *Globalisering og litteratur* av Anne Therese Gjerløw (2010).

Lesebokmaterialet er alle bøkene for rett målgruppe utgivne i forkant av dei utvalde tverrsnitt. Eg har ikkje kunna bringe på det reine i kva grad dei ulike bøkene var i bruk for skoleåra, slik som Brink kunne, men opplagshistorikken seier ein del om populariteten til dei ulike lesebøkene og kva periodar dei var i bruk (sjå tabellane B.1 og B.2 på side 122–126). Det samla lesebokmaterialet er presentert i tabell 4.1 på neste side.

Fleire opplysningar om lesebøkene er med i referanselista, mellom anna kva for utgåver og band eg har leita i. Dei lesebøkene som er markerte med ei stjerne (*), er del av *Utvalg av norsk litteratur for gymnasiet* – Cappelen sin «gule» serie med skoleutgåver (etter kvart blei dei lyseblå), som lenge hadde David Faye Knudsen som redaktør (Longum 1987, s. 63). Namn på redaktørane er henta frå tittelblada i lesebøkene, noko som gjer at stavemåten av namn til dømes blir Ivar Mortenson (ikkje Mortensson) og Bernard C. Pauss (ikkje Paus).

4.2 Den kvalitative delen

Den andre delen av problemstillinga mi dreier seg om å finne ut i kva grad hybridstemma til Vinje har kome med i den nasjonale forteljinga til ulike tider, og for å svare på den delen har eg valt ut tre lesestykke basert på tre ulike *Ferdaminni*-kapittel. I alle tre lesestykkene finst store skilnader frå originalutgåva av *Ferdaminni*, så for den delen av oppgåva trengst eit skilje mellom den *opphavlege* og den *redigerte* Vinje-teksten.

Den opphavlege Vinje-teksten vil eg kalla for ein *grunntekst*. Det er ein term henta frå tekstkritikken, og termen blir der nytta om tekstkjelda som blir lagt til grunn for utarbeidinga av ein tekstkritisk behandla versjon (HIS 17, s. 15).¹⁰ Det vanlegaste er å ha førstetrykket som grunntekst, og for *Ferdaminni* finst førstetrykket i faksimileutgåva av *Dølen* (F.IV). No er det ikkje slik at redaktørane av lesebøkene har vore trufaste mot tekstkritiske retningslinjer, men omgrepet gjer det mogleg å skilje mellom *Ferdaminni*-

---

¹⁰HIS er forkortinga på *Henrik Ibsens skrifter*, ei historisk-kritisk utgåve av Ibsens skrifter. Det syttande bandet, som det blir vist til her, inneheld dei tekstkritiske retningslinjene.

Skoleår	LB	Redaktør 1	År	Tittel	Forlag
1869/70	L01	Hans Ross	1868	<i>Laugduskar</i>	Samlaget
	L02	Olav Paulson	1869	<i>Lesebok i Landsmaalet</i>	Giertsen
1888/89	L03	Arne Garborg	1885	<i>Lesebok i det norske folkemaal</i>	Huseby
	L04	Bernard C. Pauss	1885	<i>Læsebog i Modersmaalet</i>	Cammermeyer & Steenske
1915/16	L05	David Faye Knudsen	1913	<i>Landsmål*</i>	Cappelen
	L06	Halvdan Koht	1914	<i>Landsmaals-stykke</i>	Aschehoug
1936/37	L07	Mikjel Sørli	1934	<i>Historie og samfund*</i>	Cappelen
	L08	Martin Østlid	1934	<i>Lesestykke i landsmål</i>	Gyldendal
	L09	Olav Midttun	1935	<i>Aasmund Olavsson Vinje*</i>	Cappelen
1949/50	L10	Gorgus Coward	1946	<i>Vår diktning</i>	Dybwad
	L11	Mikjel Sørli	1947	<i>Norsk bokheim*</i>	Cappelen
	L12	Per Skansen	1947	<i>Brytningsår i norsk åndsliv*</i>	Cappelen
	L13	Eiliv Skard	1948	<i>Norsk litteratur gjennom 1000 år</i>	Aschehoug
	L14	Asbjørn Villum	1948	<i>Norsk litteratur for realskolen og gymnaset</i>	Gyldendal
	L15	Maria A. Wilkens	1972	<i>Norsk for gymnaset</i>	Dreyer
1981/82	L16	Ingvar Hauge	1976	<i>Vår litterære arv</i>	Cappelen
	L17	Jostein Vormeland	1977	<i>Liv og lagnad</i>	Lunde
	L18	Gorgus Coward	1979	<i>Vår diktning gjennom tidene</i>	Fabritius
	L19	Daniel Haakonsen	1979	<i>Kontrapunkt</i>	Gyldendal
	L20	Hans Nerdrum	1981	<i>Norsk diktning i utvalg</i>	Fabritius
	L21	Berit Helene Dahl	2007	<i>Grip teksten</i>	Aschehoug
2008/09	L22	Anne Lise Jomisko	2007	<i>Spenn</i>	Cappelen Damm
	L23	Marianne Røskeland	2007	<i>Panorama</i>	Gyldendal
	L24	Benthe K. Jansson	2007	<i>Tema</i>	Samlaget

Tabell 4.1: Lesebokmaterialet.

kapitlet slik det stod i førsteutgåva (grunnteksten), og den redigerte Vinje-teksten i leseboka (lesestykket). Den tekstkritiske termen *tekstendring* vil bli nytta om strykingar, tilføyingar, erstattingar og omplasseringar som har blitt utført i overgangen frå grunntekst til lesestykke (HIS 17, s. 39).

Ideen om å sjå etter tekstendringar kom opp etter å ha lese Longums kommentarar kring D. F. Knudsens inngrep i tekstar som inngjekk i skoleutgåvene han stod for – inngrep som anten var diktert av moralske eller pedagogiske omsyn. Wergelands *Skapelsen*, *Mennesket* og *Messias* har gått frå 590 til 5 og ei halv side, og i fleire dikt har einskilte strofer forsvunne. I teksten til Wergeland har høla etter strykingane heldigvis blitt fylte ut med utførlege referat og kommentarar, men forsvinningsnummera til dei andre diktstrofene står umarkerte. Dei oppdagar ein først dersom ein samanliknar lesestykket med grunnteksten, og Longum skriv at Knudsen her innleia «en praksis som en rekke av hans etterfølgere, beklagligvis, har fulgt opp» (Longum 1987, s. 74).

Eg fekk lyst til å røkje etter om den same praksisen hadde vore gjeldande for lesebokmaterialet mitt, og der fann eg fleire tekstendringar, både markerte og umarkerte. Knudsen har til dømes fjerna den tredje strofa av opningsdiktet i *Ferdaminni* (L05, s. 23), der Vinje personifiserer hovudstaden som ein dyretemjar som gjer folk ut av fe:

Lat sjaa, du som altid
paa Folk helder Styr!
for Du er den Karlen,
som temja kan Dyr.
(F.IV, s. [3])

Men Knudsen var ikkje åleine om å gjere umarkerte tekstendringar. Eg fann fort ut at praksisen fantest hos fleire av redaktørane.¹¹ Funna var omfattande, og medan Longum stort sett nemner strykingar knytt til moralske omsyn (som det at «Moster som gav den nye ungen sin suge så at mjølka skvatt» er fjerna frå *Det store spelet* av Tarjei Vesaas), verka det å vere pedagogiske omsyn som hadde ført til strykingar i Vinjes sakprosa-tekstar (Longum 1987, s. 75).¹² Det påtakelege var korleis tekstendringane gjorde at lesestykkane samhøvde betre med anten etablerte eller ønskjelege nasjonale forteljingar, noko eg vil få fram ved å tolke dei redigerte Vinje-tekstane i lys av både postkolonial teori og ein pedagogikk motivert av nasjonale omsyn.

¹¹Til dømes er strofa ovanfor òg fjerna i *Norsk bokheim. Nynorsk* (L11, s. 35).

¹²Men det finst òg døme på tekstendringar diktert av moralske omsyn. I *Lesebok i Landsmaalet* har Olav Paulson endra det opphavlege «Luftromet er havande (frugtsommelig) med nye Verdener» til «i Luftromet finst Emne til nye Klotar» (*Bl.*, s. 184; L01, s. 141).

Periodenamn	Tidsspenn	Vinje-tekst	LB
Nasjonen våkner	1814–1860		
Norge i våre hjerter	1860–1905	«Menuetten til Steinberg»	L03
På egen hånd	1905–1940	«Grauten paa Grut»	L05
Fellesskap i krig og fred	1940–1970	«Olaf Haakonstad»	L11
Norge i verden	1970–2000		

Tabell 4.2: Vinje-tekstar til tolking.

4.2.1 Tekstar til tolking

Lesestykka som eg skal tolke, står i lesebøker frå tre ulike periodar av noregshistoria. Den periodeinndeling som ligg til grunn då, er henta frå Svein Lorentzen si bok om skolebøkene si rolle som nasjonsbyggjarar i tidsrommet 1814–2000. Hans inndeling følger viktige skiljelinjer i noregshistoria, noko som høver godt saman med tverrsnittet og den historiske framstillinga i seksjon 4.1.2 ovanfor.

På den måten kan undersøkingane mine lesast opp mot hans konklusjonar, og det fell naturleg ettersom boka var ein del av forskingsprosjektet *Utdanning som nasjonsbygging* (Lorentzen 2005, s. 5). Hans periodeinndeling (med tilhøyrande namn) er med som tabell 4.2. Der har eg òg ført opp Vinje-tekstane eg skal tolke, plassert etter kva for lesebok dei står i.

At eg berre vil tolke Vinje-tekstar frå *Ferdaminni*, kjem først og fremst av at reiseskildringa til Vinje har fått så mykje å seie for oppfatningar kring Vinje i ettertid. Det er eit verk som har kome i 14 utgåver (der dei fleste er skoleutgåver), og i lesebokmaterialet mitt kjem flesteparten av Vinje-tekstane frå *Ferdaminni*. Verket stod oppført som mogleg landsmålslesnad på den heilnorske kanonen for gymnaset som inngjekk i undervisningsplanen frå 1911 (Steinfeld 2009, s. 175), og i det siste har *Ferdaminni* blitt inkludert på fleire kanonlister, som «Norsk Litterær Kanon» og «LNUs sakprosaanon 1700–2009».¹³ Dessutan er det eit verk som handlar om å reise i Noreg, så det

¹³Begge stader har *Ferdaminni* fått sjangermerkelappen *reiseskildring*, men det er ulikt kva slags selskap verket har hamna i. I «LNUs sakprosaanon 1700–2009» (som var meint for å gi arbeidet med sakprosa i skolen eit løft etter LK06) blir verket skildra som «en samling essayistiske fortellinger med poetiske innslag» (Kalleberg og Kleiveland 2010, [11], 261), medan i kanonlista «Norsk Litterær Kanon» (som hadde eit skjønnlitterært fokus) står *Ferdaminni* og Nansens *På ski over Grønland* som dei to einaste sakprosaabidraga (Sæterbakken og Larsen 2008). På den første kanonlista står altså *Ferdaminni* blant sakprosaen, på den andre blant skjønnlitteraturen, noko som tydeleggjer usemja som rår kring

finst tilstrekkeleg med tilfang der for redaktørane som ønskjer å få fram sitt nasjonsbilete og nasjonsbyggingsprosjekt.

Av dei tre kapitla frå *Ferdaminni* eg har valt å tolke, er nok «Menuetten til Steinberg» det minst kjende. Dei to andre kjenner nok fleire att. Årsaka til at det blei desse tre, er i første rekkje at redaktørane har gjort omfattande inngrep i grunntekstane, men det kjem òg av at motiva bak tekstendringane kan setjast i samanheng med ein nasjonal pedagogikk. I tillegg er både «Grauten paa Grut» og «Olaf Haakonstad» interessante å tolke fordi dei er nokså problematiske for henologen Olav Midttun – «den fremste forvalteren av Vinjes ettermæle» (Haarberg 2009, s. 80). Det kjem tydeleg fram i eit intervju Midttun gjorde med NRK 6. april 1968 i samband med 150-årsmarkeringa for Vinjes fødsel:

Og når ein ser til dømes på *Ferdaminne*, så var der med rette mange som var misnøgde med det han skreiv om grauten på Grut, endå han tydeleg seier ifrå at kona hadde bode han annan, og det som blir rekna for betre, mat. Men han sjølv bad om å få grauten på Grut. Men når det har kome så mykje fram, så trur eg nok helst det skriv seg frå at Botten-Hansen, i si melding av *Ferdaminne*, nettopp drog fram det kapitlet, og det kom inn i lesebøker, såleis at det har kome til å spele ei mykje større rolle enn det elles burde. (NRK 1968, min transkripsjon)

Midttun er ute etter å pynte på framferda til Vinje, og det er ikkje fritt for at slikt vekker mistanke. Kvifor representerer tekstar som «Grauten paa Grut» eit problem for målrørsla? Og har Midttun rett i at «Grauten paa Grut» kom inn i lesebøkene på grunn av Paul Botten-Hansens melding?

4.2.2 Tolkingstrategi

Det siste punktet eg vil ta opp her, som del av dei metodisk spørsmåla, er lesemåten min av *Ferdaminni*-kapitla, for det kan vere greitt å presisere kva slags tankar som ligg til grunn for tolkingstrategien min. Heilt kort handlar det om at eg ikkje vil innføre eit namneskilje mellom ekstra- og intratekstuell forfattar (slik Jon Haarberg og Kjersti Rorgemoen gjer) eller operere med ein forteljarinstans, men at eg likevel ser Vinjes iscenesetjing og fiksjonalisering av seg sjølv i *Ferdaminni* som motivert av ein retorisk strategi, ikkje som materiale for psykologisering *av* og faktainnsamling *om* den biografiske personen Vinje, slik som med den historisk-biografiske lesemåten.

Eg vil altså lese *Ferdaminni* i eit retorisk perspektiv, på same måte som Haarberg tilrår, der Vinjes framstilling av eigen person må oppfattast som eit sjangerplassering av verket spesielt og essays eller reiseskildringar generelt (jamfør side 3).

medvite formelt grep, og spørsmålet blir då: «Hvem ville Vinje, alias Dølen, *gi inntrykk av å være?*» (Haarberg 1985, s. 75). Det er eit spørsmål som Haarberg svarar på ved å innføre eit namneskilje mellom den reelle forfattaren Vinje og den dels fiktive Dølen, mellom anna med grunnlag i Vinjes sjølvbiografi (sjå side 29). Og Rorgemoen synest å ha ein tilsvarande tanke bak å skilje mellom essayisten på den eine sida og essaysubjektet på den andre i analysen av *Ferdaminni* (Rorgemoen 2007, til dømes s. 49–50).

At eg då likevel ikkje vil operere med eit namneskilje mellom forfattaren *i* verket og forfattaren *av* verket, mellom tekst-Vinje og Vinje, handlar ikkje om ei tilbakevending til eit biografisk perspektiv. Det skjer i staden ut frå tankegangen om at ein ikkje bør «innføre flere begreper og størrelser enn nødvendig for den sak det gjelder», slik Ståle Dingstad formulerer seg i ein artikkel der han argumenterer mot eit *prinsipielt* skilje mellom forfattar og forteljar i litteraturvitskapen (Dingstad 1999, s. 6).

Med referanse til Gérard Genette ser Dingstad òg at implisert (intertekstuell) forfattar kan vere eit uturvande omgrep ettersom den narrative fiksjonen blir laga fiktivt av ein forteljar og reelt av ein forfattar, så då trengst ingen tredje agent imellom. Ein slik agent gjer dessutan at den reelle forfattaren blir løyst frå ansvaret han sit med, til dømes på det ideologiske området (ibid., s. 8). Det siste er relevant for det sosio-politiske engasjementet i *Ferdaminni*, og det er ingen grunn å ta frå Vinje, som reell forfattar, ansvaret for det.

Det siste spørsmålet gjeld om det er grunn til å skilje mellom forfattar og forteljar i *Ferdaminni*. Ottar Grepstad opnar til dømes opp for at ein upåliteleg forteljar kan ha ein gyldig plass innanfor sakprosaen i dei tilfella der verket ligg i grenselandet mellom fiksjonen og kunstprosaen, noko som er treffande for *Ferdaminni* (Grepstad 1998, s. 627). Men kravet Grepstad set opp, er at teksten i seg sjølv signaliserer at forteljaren er upåliteleg, og eit slikt inntrykk blir ikkje skapt i *Ferdaminni* (men det blir stundom etablert gjennom Midttuns merknadsapparat),¹⁴ så ein eventuell forteljarinstans bør få status som påliteleg.

Likevel vil eg seie, med tilvising til Dingstads generelle argumentasjon, at forteljaren i *Ferdaminni* er samanfallande med forfattaren. Vinje nyttar ikkje pseudonym som Kierkegaard så ofte gjorde – det står «Af A. O. Vinje» på tittelbladet (F.IV, s. [1]) – så det er tilstrekkeleg å halde seg med Vinje på

¹⁴Midttun skriv til dømes at «hendingi skal vera mykje umdikta, etter det folk veit å fortelja» om «Grauten paa Grut» (M.IV, s. 311).

avsendersida. Det er han som har forfatta (stått for den skriftlege framstilling av) *Ferdaminni*, så anten er det Vinje sjølv som talar, eller så lèt han andre føre ordet gjennom å etterlikne replikkane deira. Han vekslar mellom det Platon kalla for diegesis og mimesis, men ordstyraren er heile vegen Vinje sjølv (Dingstad 1999, s. 7).

Men det *er* mogleg å argumentere godt for at Vinje etablerer ein forteljarinstans med grunnlag i den siste strofa av opningsdiktet:

Og derfor til Fjølls
vil eg draga som Døl,
og Kjenningar finna
og gløyma meg sjølv.
(F.IV, s. [4])

Opningsdiktet er langt på veg ein leseoppskrift for verket, så spørsmålet blir korleis ein tolkar rimparet «draga som Døl» og «gløyma meg sjølv». Meiner Vinje originaldøl eller idealdøl (Vinjes approprierte og omdefinerte dølen-omgrep)? Er det eigen identiteten Vinje vil gløyme, eller berre eigne problem? Vil det seie vi bør operere med ein reisande forteljar-resonnør (eller eit essaysubjekt) som blir differensiert frå Vinje sjølv, eller held det å ha i bakhovudet at Vinje stundom vil iscenesetje sin eigen person på ein retorisk gagnleg måte? Eg har valt den siste løysinga.

5 Kanoniseringsprosessen

Leitinga i lesebokmaterialet har gitt omfangsrike funn. Til saman er 49 ulike Vinje-tekstar¹ representert, og det var mykje meir enn eg venta. Kvantifiseringa har blitt utført ved å rekne samanhengande avisartiklar, bokartiklar og kvart kapittel i *Ferdaminni* som separate tekstar, og deretter har eg talt opp kor mange lesebøker kvar av dei ulike tekstane har vore med i. Den mest populære Vinje-teksten er med i 11 av dei 24 lesebøkene, men flesteparten av tekstane er berre med i éi eller to lesebøker.

Den vidare gjennomgangen av funna vil skje etappevis. Første etappe blir å sjå etter kva for kjelder redaktørane har henta Vinje-tekstane frå, og den andre etappen blir å gi ei fullstendig oversikt over funna, noko eg vil gjere ved hjelp av fire store teksttabellar. Dei tabellane vil eg så ta i bruk for å skildre den historiske utviklinga, noko som blir den tredje etappen, og der vil eg dele kanoniseringsprosessen inn i tre periodar. Sjarmøretappen blir å kommentere om gjengangar-teksten «par excellence» i lesebokmaterialet er representativ for Vinje som sakprosaforfattar.

5.1 Vinje-tekstane i lesebokmaterialet

Mesteparten av det Vinje skreiv, kom til verda som avisstoff. Før Vinje byrja med *Dølen*, leverte han artiklar til *Morgenbladet*, *Krydseren*, *Folkets Røst*, *Tiden*, *Andhrimner (Manden)*, *Den norske Tilskuer* og *Christiania-posten*, og han skreiv omtrent 700 artiklar for *Drammens Tidende* (Haarberg 1985, s. 26). Einast eit mindretal av desse artiklane er prenta oppatt (i M.I, M².I eller E.), og berre éin av tekstane er med i lesebokmaterialet. Det er ein artikkel frå *Drammens Tidende* 25. november 1853 om jarnbaneutbygginga mellom Christiania og Eidsvoll, og teksten er med i ei lesebok som Per Skansen stod for

---

¹I denne delen kjem eg ikkje til å skilje mellom grunntekst og lesestykke, men berre ta for meg *kva for* Vinje-tekstar som har blitt inkludert i lesebøkene. Det tekstkritiske perspektivet blir først trekt inn i den kvalitative delen av oppgåva.

(L12). Dei resterande 48 Vinje-tekstane er skrivne 1858 eller seinare, og alle dei er på landsmål. Dermed er berre 1 av 49 inkluderte Vinje-tekstar på bokmål, og det kan trygt bli slege fast at Vinje har blitt kanonisert som nynorskforfattar, ikkje som bidragsytar til begge språkleirane.

Det Vinje skreiv på landsmål, var som oftast til *Dølen*. Han leverte nokre tekstar til *Illustreret Nyhedsblad* (der Botten-Hansen var redaktør), men elles var det for *Dølen* han skreiv. Det galdt òg for *Ferdaminni*, for reiseskildringa var meint som utfylling av andre årgangen av *Dølen*. Ho blei sendt ut til abonnentane som to hefte (i februar og juli 1861), så med andre ord bør *Ferdaminni* reknast som eit særnummer av *Dølen*. Og tre av dei fire bøkene Vinje gav ut, inneheldt stort sett opptrykk av stoff som allereie hadde vore publisert i avisene (mesteparten av det i *Dølen*), med ein viss grad av omvøling. Det var oppsamling av dikt på dansk og landsmål i *Diktsamling* (1863), innsamling av ein diktsyklus frå årgang IV av *Dølen* i *Storegut* (1866) og ei samling av både havre og bygg (dikt og sakprosa) i *Blandkorn* (1867). Den fjerde boka til Vinje er brevsamlinga *A Norseman's Views of Britain and the British* (1863), og det er altså den einaste frittståande boka Vinje gav ut – den einaste som ikkje inngjekk i avisdrifta, eller som var ei samling av avisstoff – og den blei Vinje aldri ferdig med å omsetje til norsk. Det var bladmann han var, ikkje bokmann (Haarberg 1985, s. 26–27).

Ingen av breva frå Englands-boka er med i lesebokmaterialet, men 21 av kapitla frå *Ferdaminni* er representert. Kapitla frå *Ferdaminni* utgjer dermed til saman 42,86 % av dei 49 Vinje-tekstane, og det er tydeleg at Vinjes reiseskildring frå Noreg har blitt rekna som betre lesebokstoff enn Vinjes syn på England.² Det er lett å dra konklusjonen at det framande er valt bort til fordel for det heimlege, men det er nok ikkje den einaste årsaka. Jon Haarberg gir følgjande karakteristikk av Englands-boka: «Som samfunnskommentar kan dette prosjektet minne om *Dølen*, men det blir aldri like vellykket, for på den andre siden av Nordsjøen befinner forfatteren seg på bortebane» (Haarberg 2009, s. 80).

Når det gjeld dei resterande Vinje-tekstane i lesebokmaterialet, stod åtte

---

²Kanskje har det òg hatt noko å seie at *Bretland og Britarne* (som blei det norske namnet på Englands-boka) kom ut på nytt hos NS-forlaget Blix forlag under krigen (i 1942), som ein del av dei tyske okkupantane sitt arbeid med å gi ut skyts «gegen Engeland» (Vesaas 2001, s. 293–94). Det er ei stempling som ikkje er gunstig med tanke på lesebokbruk, og einaste staden eg har funne eit av breva frå Englands-boka, er i andreutgåva av L03 (første og andre opplag). Der er delar av det 15. brevet med, men i lesebokmaterialet mitt er det altså førsteutgåva av L03 som er med.

Kjelde	Vinje-tekstar	Prosentdel
<i>Ferdaminni</i>	21	42,86 %
<i>Dølen</i>	14	28,57 %
<i>Blandkorn</i>	8	16,33 %
Midttun	6	12,24 %
Til saman	49	100,00 %

Tabell 5.1: Fordelinga mellom kjeldene.

av dei i *Blandkorn*, noko som gir ein prosentdel på 16,33 %.³ Ei tredje gruppe med tekstar er dei artiklane som stod i *Dølen*, men der det ikkje finst ein nyare versjon i *Blandkorn*. Av dei er det 14, så dei utgjer 28,57 % av Vinje-tekstane. Den siste gruppa med tekster er dei som ikkje høyrde heime i nokon av dei førre gruppene. Dei tekstane er det seks av, og ettersom det var ønskjeleg å finne ein fellesnemnar for dei, blei den fjerde og siste gruppa ei samling av Midttun-tekstar (12,24 % av Vinje-tekstane) ettersom alle saman står i M.I–III. Den gruppa inneheld alle tekstane som Vinje skreiv som arbeid for ei anna avis enn *Dølen* (det vil seie *Drammens Tidende* eller *Illustreret Nyhedsblad*) eller var ein tale som ikkje blei prenta i *Dølen*.

Fordelinga mellom kjeldene står summert opp i tabell 5.1. Flesteparten av Vinje-tekstane er frå *Ferdaminni*, så det er tydeleg at det er den delen av sakprosaen til Vinje som har vore mest populær til lesebokbruk. Det er òg mogleg å kvantifisere fordelinga mellom kjeldene ved å vekte dei ulike Vinje-tekstane ut frå kor mange lesebøker dei er med i (slik at til dømes «Hovudstadsfolk», som er med i tre lesebøker, får eit vekt-tal på tre), men konklusjonen blir den same. Med ein slik kvantifiseringsmåte utgjer *Ferdaminni*-kapitla faktisk ein enno større prosentdel (63,93 %), så det er utan tvil slik at *Ferdaminni*-kapittel har blitt høgst vurdert i kanoniseringsprosessen.

³I føreordet til *Blandkorn* skriv Vinje: «Kritiske og politiske Saker eller i det heile Ting, som i utvordes Meining kunde vekkja Strid, heve eg ikke tekjet med. Det er god Tid med det enno, og det er best at vera spak, so fraa fyrst af. Eg fekk ikke eingong taka med alt dette harmlause, daa det alt er for tykk ei Bok af dette Slaget, som det er» (*Bl.*, s. [iii]) At samlinga er utan kritiske og politiske sakprosatekstar, har nok hatt sitt å seie for at ho har blitt nytta som kjelde av redaktørar på leiting etter lesebokstoff. Det er lettare å finne ein høveleg Vinje-tekst der enn å leite seg gjennom *Dølen*, attåt at bokforma har ein eigen evne til å gjere avisartiklar om til meir høgverdig litteratur.

5.1.1 Teksttabellar

Med 49 Vinje-tekstar representert har det ikkje vore mogleg å samle all informasjonen i éin tabell. I staden måtte eg dele informasjonen på fire tabellar, og teksttabellane står på side 56–59. Dei to første er for *Ferdaminni*-kapitla, den tredje for *Dølen*-artiklane og den siste er for *Blandkorn*- og Midttun-tekstane. Desse teksttabellane er med for å gi ei visualisering av kanoniseringsprosessen, i tillegg til at teksttabellane gir ei fullstendig oversikt over funna mine.

I den første av teksttabellane har eg oppgitt når dei ulike lesebøkene blei utgitt (i parentes etter lesebokforkortinga), og når det står eit kryss (X), vil det seie at Vinje-teksten er med i leseboka. For å finne ut kva dei ulike forkortingane står for, sjå tabell 4.1 på side 46 (med forkortingar på lesebøkene) og tabellane C.1 til C.4 på side 127–129 (med forkortingar på Vinje-tekstane).⁴

Det er verdt å merkje seg at teksttabellane gir ulik informasjon avhengig av om ein les dei loddrett eller vassrett. Les ein dei loddrett, får ein vite mykje om kanoniseringsprosessen: Når kom Vinje-tekstane med i ei lesebok første gong? Kor populære har einskilde tekstar vore? Er populariteten avgrensa til ein spesiell periode? Les ein i staden teksttabellane vassrett, får ein vite det ein treng om tekstutvala i lesebøkene: Kor mange Vinje-tekstar er med i dei ulike lesebøkene? Kva for kjelder er tekstane i hovudsak henta frå?

5.2 Den historiske utviklinga

Om ein ser kanoniseringsprosessen under eitt, er det nokre hovudtendensar som blir tydelege. Den første er at mengda Vinje-tekstar i lesebøkene aukar fram til og med tverrsnittet 1949/1950, for så å bli drastisk mindre etterpå. Kanoniseringsprosessen er med andre ord todelt. Fram til åra etter krigen skjer det ei stadig innhenting av nye Vinje-tekstar som ikkje har vore med i tidlegare lesebøker, men deretter skjer det ei utsiling. Denne tendensen er mest tydeleg for *Ferdaminni*-kapitla, men hardast går utsilinga ut over *Blandkorn*- og Midttun-tekstane. Dei tekstane sluttar etter kvart å bli nytta som lesebokstoff. Ein annan tendens er ei endring av kva for type Vinje-tekstar som blir inkludert – ei forskuving frå tekstar som handlar om bondelivet, til

---

⁴Meir detaljerte teksttabellar (med tekstkritiske opplysningar) er med som vedlegg for spesielt interesserte. Sjå tabell D.1 til D.4 på side 131–134. Rettleiing til tabellane står på side 130.

<i>Ferdaminni</i>	Hefte I									
LB↓	F01	F02	F03	F07	F08	F10	F12	F14	F15	F18
L01 (1868)									X	
L02 (1869)										
L03 (1885)									X	
L04 (1885)						X			X	X
L05 (1913)	X				X	X			X	
L06 (1914)										
L07 (1934)										
L08 (1934)			X	X	X	X	X	X	X	
L09 (1935)										
L10 (1946)		X					X		X	
L11 (1947)	X						X		X	
L12 (1947)		X			X		X		X	
L13 (1948)										
L14 (1948)	X								X	
L15 (1972)	X								X	
L16 (1976)										
L17 (1977)	X									
L18 (1979)									X	
L19 (1979)						X				
L20 (1981)	X									
L21 (2007)										X
L22 (2007)	X									
L23 (2007)	X									
L24 (2007)										
Σ	8	2	1	1	3	4	4	1	11	2

Tabell 5.2: *Ferdaminni*-kapittel i lesebokmaterialet (1/2).

...	Hefte I			Hefte II							
LB↓	F20	F21	F22	F26	F27	F28	F32	F41	F42	F52	F53
L01									X		
L02									X		
L03	X										
L04											
L05		X									
L06											
L07											
L08		X		X					X		
L09											
L10	X			X		X				X	
L11	X	X		X	X	X			X	X	
L12		X			X				X		
L13											
L14	X	X									
L15											
L16											
L17											
L18		X									
L19						X					
L20											
L21											
L22											
L23											
L24											
Σ	3	2	5	1	3	1	3	1	1	3	2

Tabell 5.3: *Ferdaminni*-kapittel i lesebokmaterialet (2/2).

<i>Dølen</i>	I			II			IV				5.	7.	8.	
LB↓	D01	D02	D03	D04	D05	D06	D07	D08	D09	D10	D11	D12	D13	D14
L01														
L02														
L03	X						X							
L04														
L05														
L06	X						X							
L07														
L08														
L09													X	
L10														
L11	X													
L12	X		X		X									
L13														
L14														
L15														
L16	X													
L17														
L18														
L19														
L20									X		X			
L21														
L22												X		
L23														
L24													X	
Σ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Tabell 5.4: *Dølen*-artiklar i lesebokmaterialet.

	<i>Blandkorn</i>								M.I–III					
LB↓	B01	B02	B04	B06	B07	B08	B11	B13	DT1	IN1	IN2	T01	T02	T03
L01			X		X									
L02							X							
L03	X	X		X	X									
L04														
L05				X										
L06														
L07										X				
L08														
L09			X				X	X		X	X	X		
L10					X									
L11												X	X	
L12									X					
L13			X											
L14														
L15														
L16														
L17														
L18														
L19														
L20														
L21														
L22														
L23														
L24														X
Σ	1	1	3	2	2	1	2	1	1	2	1	2	1	1

Tabell 5.5: *Blandkorn*- og Midttun-tekstar i lesebokmaterialet.

fragment frå *Ferdaminni*. Først i etterkrigsåra oppstår det ein slags konsensus kring kva for mengd og type Vinje-tekstar som bør vere med i ei lesebok for gymnaset, men framleis finn ein spor av den usemja som rådde mellom dei to språkleirane tidlegare i kanoniseringsprosessen.

Eg vil ta for meg kvart tverrsnitt i kronologisk rekkjefølgje (slik at den historiske utviklinga kjem tydeleg fram), og undervegs vil eg sjå etter kanon-tekstar for å løfte fram dei Vinje-tekstane som fleirtalet av redaktørane har vore samde om. Det eg vil rekne som kanon-tekstar, er tekstar som er med i meir enn halvparten av lesebøkene i eit tverrsnitt. I fastsetjinga av dette kriteriet har den tidlegare praksisen til Bente Aamotsbakken og Anne Therese Gjerløw vore styrande.⁵

5.2.1 Nynorskleiren legg grunnlaget

Begge lesebøkene som var tilgjengelege for skoleåret 1869/70, har nynorskleiren stått for. *Lauvduskar* (L01) var ei av dei første bøkene som Det Norske Samlaget gav ut, og *Lesebok i Landsmaalet* (L02) var eit privat initiativ frå misjonsmannen, fråhaldsarbeidaren og venstremannen Olav Paulson (Rue 1993, s. 7; Halse 2013, s. 69). Tekstutvala i begge lesebøkene ber tydeleg preg av at bøndene var målgruppa, og dei to lesebøkene kan langt på veg bli sett på som rekrutteringsmateriell for å få fleire til å slutte opp om målsaka og lære seg landsmålet.

Alle Vinje-tekstane som er med i desse to lesebøkene, inneheld motiv eller tema som først og fremst er av interesse for folk frå bondesamfunnet. Ein kan lese om grisen som måtte bli dregen i bakbeinet for å gå framover (B04 i L01),⁶ og ein kan lese om potensialet som ligg i å veite ut myrane på Inderøya og drive jordbruk der (F41 i L02). Alle Vinje-tekstane skildrar slikt som fell innanfor det som Nils Kjær i 1899 kalla for «Bondens Forestillingskreds» – ein kategori han meinte at landsmålsliteraturen til då ikkje hadde klart å overskride – og om ein ser på utvalet av Vinje-tekstar i det første tverrsnittet, har han heilt rett (Kjær 1912, s. 203).

Men med lesebøkene for 1888/89 skjer det ei utvikling. Eit større spekter

---

⁵Hos Aamotsbakken blei tekstar som var representert i fem av åtte antologiar, rekna som kanon-tekstar (Aamotsbakken 2003, s. 50), medan Gjerløw sette som krav at teksten måtte finnast i minst tre av fire læreverk (Gjerløw 2010, s. 48). Mitt krav (at Vinje-teksten må vere med i meir enn halvparten av lesebøkene i eit tverrsnitt) er altså ein meir generell variant av definisjonane til Aamotsbakken og Gjerløw.

⁶B04 er *svært* nedkorta i L01.

av Vinje-tekstar er med, og Vinje har kome seg til byen. I *Lesebok i det norske folkemaal for høgre skular* (L03), som var leseboka som Arne Garborg og Ivar Mortenson gav ut (på vegner av nynorskleiren), står både «Av eit marknadsbrev» (D05) og «Husvære i Kristiania» (D08). Der blir livet i og utanfor byen skildra av journalisten Vinje, og ein kan lese om det fengslande og myldrande marknadslivet (med gasslys og krambuer, apekattar og ulvar, samar og jødar) og om Vinjes visitt i ein jordkjellar på Kampen (der ein heil familie budde som «moldvarpen i holet sitt») (L03, s. 81). Det har altså skjedd ei endring frå førre tverrsnitt ved at Vinje-tekstane som er valt ut, handlar om meir enn berre bondesamfunnet.

I tillegg sit ikkje lenger nynorskleiren med monopolet på å kanonisere landsmålsliteraturen. Etter at lesing av litteratur på landsmål blei gjort obligatorisk i gymnaset, kjem òg bokmålsleiren med sitt alternativ – *Læsestykker i Landsmaalet og Bygdemaalene. Tillæg til fjerde skoletrins anden afdeling af Læsebog i Modersmaalet* (L04) av Bernard C. Pauss og Hartvig Lassen. Det blir konkurrenten til Garborg og Mortenson, og dei to språkleirane har stort sett valt ulike tekstar, men dei er samde på eitt punkt, for begge har teke med «Huldra» (F15). Det er den einaste kanon-teksten i den første perioden – den som går frå 1860 til 1905, og som har fått namnet «Norge i våre hjerter» – noko som syner at begge språkleirane var samde om at Vinjes poetiske seteropphald (med dikt og draum) var høveleg lesebokstoff i ei tid prega av nasjonal sjølvdyrking.

Elles er perioden 1860–1905 ei tid då nynorskleiren får styre mesteparten sjølv. Dette sjølvstyret fører til at dei fleste Vinje-tekstane handlar om slikt som høyrer bondelivet til, og i dei tre lesebøkene frå nynorskleiren er det særleg to typar tekstar som går att: dyreskildringar og bondeforteljingar. Dyreskildringane er det fire av til saman, og to står i L01 (der finn ein tekstane «Reven paa Alfstad» (F42) og «Grisen» (B04)), medan dei to andre står i L03 («Gjeiti» (B01) og «Hesten» (B02)).⁷ Og bondeforteljinga som går att, er «Dei tvo Gardemenn» (B07), som inneheld to stutte bondeforteljingar som etter kvart blir vovne saman. B07 er med i både L01 og L03, men begge stader har redaktørane halde seg til halvdelen som handlar om Olaf Berge – ein mann som ikkje var laga for lærdom, men som i staden gjekk i urmakarlære og til slutt nådde målet sitt om å få laga ei mønstergyldig songklokke.⁸ Halvdelen

⁷Av desse fire har berre B01 eit dyrenamn som originaltittel. Dei tre andre har titlane «Garden med alle dei Føderaad», «Paa Fesjaa» og «Paa Stav».

⁸Av andre har «Dei tvo Gardemenn» blitt rekna som ei novelle, til dømes har Halldis Moren

som handlar om kopist-mannen Svein Sandbu er ikkje med (sjå side 19).

Den første perioden av kanoniseringsprosessen er altså sterkt forma av nynorskleiren. Redaktørane derfrå har teke med Vinje-tekstar som syner fram kjennskapen Vinje hadde til bondeliv og dyreliv (og etter kvart byliv), men det er få spor av kopist-mannen Vinje. Tekstutvala i desse tre lesebøkene kan ein sjå i direkte samanheng med ønsket om å etablere ei nynorsk litterær offentlegheit på eit agrart grunnlag. Tekstutvalet i L04 skil seg frå dei tre andre ved at berre *Ferdaminni*-kapittel er valt ut, men L04 liknar både L01 og L03 i at «Huldra» er med. Det finst altså eitt samlingspunkt for dei to språkleirane nokså tidleg i kanoniseringsprosessen.

5.2.2 Ei todeling oppstår

I tida rundt unionsoppløysinga i 1905 byrjar landsmålslesebøkene å kome ut på forlag som er kjende for oss i dag. For skoleåret 1915/16 var dei to alternative lesebøkene frå Cappelen eller Aschehoug, og for skoleåret 1936/37 var lesebøkene komne ut på anten Gyldendal eller Cappelen. Medan dei tidlegare lesebøkene i høg grad var private initiativ som kom på ut mindre forlag, er det no dei tyngre aktørane som tek over marknaden.

Men framleis er det store namn som står bak redaktørgjeringa i lesebøkene, som D. F. Knudsen som var redaktør for *Utvalg av norsk litteratur for gymnasiet. For første gymnasieklasse. Anden avdeling: Landsmål* (L05), og Halvdan Koht som stod for *Landsmaals-stykke. Helst for gymnasiet* (L06). Begge lesebøkene var aktuelle for skoleåret 1915/16, og med desse lesebøkene byrjar ei todeling i kanoniseringsprosessen, for Knudsen har stort sett berre prenta kapittel frå *Ferdaminni*, medan Koht held seg til artiklar frå *Dølen*. I Knudsens L05⁹ er fem av seks tekstar frå *Ferdaminni*, og i Kohts L06 er to av to tekstar frå *Dølen*. Todelinga går altså ut på at bokmålsleiren først og fremst presenterer

---

Vesaas teke med halvdelen om Olaf Berge i *Nynorsk novellekunst* (berre at han der heiter Olaf Åland, som i originalversjonen i *Dølen* og i M.II). Der skriv ho at teksten mest er med som ein «curiositet», og ho kallar «den heller tørre rapporten» med einskilte innslag av vinjesk ånd og djupsyn for «ei slags novelle» (Vesaas 1965, s. 240). At eg har valt å ta med teksten blant funna mine, kjem av at det ikkje fall naturleg å ekskludere «Dei tvo Gardemenn» som den einaste *Blandkorn*-teksten. Rett nok gir Vinje adressatane grunn til å tru at han fortel ei sann søge med opninga: «Her paa ei austlendsk Bygd var i dette Mannaminne ein Mann, som het Olaf Berge» (*Bl.*, s. 130). Men den frie diktinga tek tydeleg over etter kvart.

⁹Med seg hadde Knudsen dei to målmennene Torleiv Hannaas og Rasmus Løland. Dei to står oppført som medansvarlege, og dei har truleg hatt ansvar for den språklege revisjonen, men det er uvisst om samarbeidspartnarane har stått samla når det gjeld innhaldet, for brevveksling mellom dei finst ikkje (Birkeland og Nicolaysen 1986, s. 197–99). Eg finn det mest plausibelt at Knudsen har hatt hovudansvaret for tekstutvalet, så eg vil kople leseboka til bokmålsleiren.

Vinje som turist, medan nynorskleiren heller vil syne han fram som journalist og folketalar.

Knudsen er den første redaktøren som inkluderer «Fraa byen det berer» (F01) og «Grauten paa Grut» (F22) i ei lesebok, og slik sett er han banebrytande for kanoniseringa av dei to *Ferdaminni*-kapitla (totalt er kapitla med i høvesvis åtte og fem av lesebøkene i lesebokmaterialet mitt). Men på same tid står ikkje Knudsen utan forgjengarar, for han følgjer etter Pauss og Lassen når hovudvekta blir lagt på *Ferdaminni*-kapittel (i Pauss og Lassens L04 var tre av tre Vinje-tekstar derfrå). Dermed byrjar ein bokmålsleir-tradisjon å syne seg i kanoniseringsprosessen. Kjenneteiknet på denne er først og fremst den einsidige vekta som blir lagt på *Ferdaminni*, og mangelen på tekstar henta frå andre kjelder, noko som står i kontrast til utvalet i L06 som Koht har gjort. Der er det med to Vinje-tekstar frå *Dølen*, og i den eine argumenterer Vinje for at Noreg er eit urikt land som burde bli meir måtehaldne med pengebruken og vere nøgde med at folk dreg til Amerika så det blir betre plass her heime (D10). I ein slik tekst er det journalisten Vinje som kjem fram, og tekstutvalet i L06 er ikkje like direkte retta mot bondesamfunnet som i dei tidlegare lesebøkene som nynorskleiren stod bak. Blikket er løfta, og nynorskleiren syner større interesse for å inkludere ein meir allsidig og kunnskapsrik versjon av Vinje i leseboka.

Ein finn att den same todelinga i lesebøkene for skoleåret 1936/37. Martin Østlid fører bokmålsleir-tradisjonen vidare med *Lesestykke i landsmål med valfrie former for gymnaset* (L08) – med ti av ti Vinje-tekstar henta frå *Ferdaminni* – medan nynorskleiren får styre tekstutvala hos Cappelen. Der står Mikjel Sørleie og Rolv Thesen for arvtakaren etter Knudsens landsmålslesebok: *Utal av norsk litteratur. Historie og samfund. Norsk prosa II* (L07).¹⁰ I tillegg har Olav Midttun redigert ei skoleutgåve med sju Vinje-tekstar (og 26 Vinje-dikt) med namnet *Uvalg av norsk litteratur for gymnasiet. Aasmund Olavsson Vinje* (L09). I desse to lesebøkene frå nynorskleiren er det ikkje med eitt einaste *Ferdaminni*-kapittel, men berre tekstar frå andre kjelder. Det er tydeleg at Midttuns arbeid med *Skrifter i Samling* har fått innverknad

¹⁰Eg har valt å knyte L07 til nynorskleiren, men leirtilhøyrsla for redaktørane er ikkje like eintydig her. Rolv Thesen var ein litteraturformidlar og litterat som veksle mellom bokmål og nynorsk som journalist og brevskrivar, men alle dei større verka sine (med eitt unnatak) skreiv han på nynorsk. Mikjel Sørleie var ein medstudent av Thesen frå studieåra, som seinare blei professor i nordisk språkvitskap i Bergen, og han nytta stort sett bokmål (Gatland 2006, s. 7, 17, 32). Det verkar som om Thesen har stått for tekstutvalet, medan Sørleie har hjelpt til med språkleg revisjon. Det gjer at leirtilhøyrsla til Thesen har vore utslagsgivande, og på 1930-talet høyrer han tydeleg til nynorskleiren (det var til dømes då han skreiv trebandsbiografien sin om Garborg).

på tekstutvala, og ein ser at nynorskleiren prioriterer heilt andre sider ved Vinje enn turistverksemda i *Ferdaminni*.

Til dømes fell tre av sju Vinje-tekstar i L09 innanfor sjangeren tale (B04, IN1 og T01), og éin av desse tekstane (IN1) er òg med i L07, noko som gjer den til ein kanon-tekst for tverrsnittet. Vinje-teksten som ligg attom forkortinga, er talen «Livet lovar ikki meir enn det helder» som Vinje heldt for eit russelag i 1861, så det er snakk om ein Vinje-tekst som er høveleg for aldersgruppa. Dette er den einaste kanon-teksten i den perioden som har fått namnet «På egen hånd» (og som går frå 1905 til 1940) – ein periode der dei to språkleirane følgjer to ulike spor.

Bokmålsleiren følgjer opp overtydinga om at Noreg som nasjon klarer seg fint på eiga hand, noko dei gjer ved å leggje vekta på *Ferdaminni* (med skildringar av natur som er annleis enn Danmark sin), medan nynorskleiren er ute etter å syne fram at landsmålet/nynorsken¹¹ klarer seg fint på eiga hand, og dei finn fram talar (som IN1) og Vinjes utgreiing om Schweigaard (D14) som skal syne at språket ikkje står attende for riksmålet/bokmålet. Det blir ei todeling i kanoniseringsprossessen der bokmålsleiren er meir einsidig, men samstundes meir samla, medan nynorskleiren bryt med det agrare grunnlaget som dominerte i den førre perioden. No handlar ikkje målsaka lenger først og fremst om å få bøndene med på laget, men om å syne at nynorsken høver til meir enn berre bondeskildringar. Etter 1907, med innføringa av sidemålsstilen, har målgruppa for lesebøker på landsmål/nynorsk blitt utvida, og det kjem tydeleg fram av tekstutvala til nynorskleiren.

5.2.3 Konsensusen i etterkrigsåra

Etter krigen skjer det ei samling på fleire vis. Forlaga sluttar å gi ut separate lesebøker for nynorsktekstar og bokmålstekstar, men går over til å samle alle tekstane i éi lesebok, og føregangsverket i den samanhengen er *Vår diktning. Fra folkeviser til frigjøringskamp. Utvalg av norsk litteratur for gymnaset* (L10) som kjem ut første gong i 1946. Det skjer òg ei samling kring kva type Vinje-tekstar ei slik lesebok skal innehalde, så den tidlegare todelinga mellom språkleirane er ikkje like sterkt til stades.

For skoleåret 1949/50 ser ein samlinga ved at tre av fem lesebøker inneheld Vinje-tekstar både frå *Ferdaminni* og frå andre kjelder. I desse tre har

---

¹¹Namnebyttet frå landsmål til nynorsk (og byttet frå riksmål til bokmål) fann stad i 1929, altså mellom tverrsnitta.

bokmålsleir-tradisjonen blitt fletta saman med praksisen til nynorskleiren etter hundreårsskiftet, og tekstutvala syner tydeleg at det har oppstått ein konsensus blant størsteparten av redaktørane om kva for type og mengd Vinje-tekstar som er høveleg for ei gymnaslesebok. Ein kan seie at redaktørane tilhøyrer ein samlingsleir, og det er altså snakk om tre lesebøker: L10 (som eg nemnde ovanfor), *Norsk bokheim. Nynorsk* (L11) og *Utvalg av norsk litteratur. Brytningsår i norsk åndsliv. 1850-1870. I tekst, toner og bilder* (L12). Talet på Vinje-tekstar er høgt i alle tre (8, 13 og 11), og fordelinga mellom tekstar frå *Ferdaminni* kontra tekstar frå andre kjelder er svært lik (på 88, 77 og 64 %).

Men i dei to andre lesebøkene for skoleåret – *Norsk litteratur gjennom 1000 år* (L13) og *Norsk litteratur for realskolen og gymnaset* (L14) – ser ein framleis todelinga mellom språkleirane. I L13 er Vinje berre representert som folketalar (med «Paa Fesjaa» (B04) som einaste Vinje-tekst), medan L14 held seg til *Ferdaminni*-kapittel (fire til saman). At det er nett desse to lesebøkene som held fast på todelinga, i motsetnad til dei tre andre, heng nok saman med at både L13 og L14 slektar på eldre lesebøker. L13 av Eiliv Skard er ein oppfølgjar til *Leseverk for ungdomsskolen* av Marius Hægstad og Mathias Skard (begge to solide representantar for nynorskleiren) som kom ut som to band første gong i 1898 og 1902 (Sletvold 1971, s. 217), medan L14 berre er eit nytt opplag av ei førsteutgåve frå 1940. Desse to lesebøkene blir dermed ikkje delaktige i samlinga som oppstår etter krigen, men dei fører gamle tradisjonar vidare.

Eit anna teikn på konsensusen kring Vinje er at det er heile tre kanon-tekstar i tverrsnittet 1949/50. Kanon-tekstane er «Østerdalen» (F12) og «Vaarstigen og der nordigjenom» (F20) som er med i tre lesebøker, attåt «Huldra» (F15) som er med i fire. Alle tre er altså frå *Ferdaminni*, noko som truleg har samanheng med eksamensoppgåva som blei gitt som tilleggsstil i 1944 («Vinje, slik du kjenner ham fra *Ferdaminni*»), for eksamensoppgåver kan vere eit veldig effektivt styringsmiddel. Det var til dømes tilfellet då dikttolking fekk ein naturleg plass i gymnaset etter at ein ny oppgåvetype («Grei ut om form, innhold og idé...») dukka opp på artiumstilen i 1963 og påfølgjande eksamenssett (Longum 1998), og på tilsvarande måte verkar det som om eksamensoppgåva frå 1944 har ført med seg ei større innhenting av *Ferdaminni*-kapittel i lesebøkene.

I tillegg er det interessant å sjå på gjennomsnittstala for tverrsnitt, altså snittverdiar for kor mange Vinje-tekstar som er med per lesebok (sjå

Tverrsnitt	Vinje-tekstar (gjennomsnitt)
1869/70	3,0
1888/89	5,5
1915/16	4,0
1936/37	6,0
1949/50	7,4
1981/82	1,8
2008/09	1,5

Tabell 5.6: Vinje-tekstar per lesebok.

tabell 5.6),¹² for då hamnar tverrsnittet 1949/50 på topp. Først og fremst skuldast nok det eksamensoppgåva frå 1944, og ein kan slå fast at det er i tida rundt 1950 at Aasmund Olavsson Vinje står sterkast i lesebøkene. Fram til dette tidspunktet har det skjedd ei stadig utviding av Vinje-utvala i lesebøkene, men i åra etterpå skjer det ei veldig utsiling. Gjennomsnittstalet går frå 7,4 til 1,8, og utsilinga kjem nok særleg av den auka vekta på samtidsliteratur i norskfaget som kjem inn med L76, men det er òg grunn til å tru at undervisningsplanen frå 1950 (der Vinje berre måtte vere med som lyrikar) har ført til ein reduksjon av talet på sakprosa-tekstar av Vinje i lesebøkene.

Etter 1981/82 synest gjennomsnittstalet å ha stabilisert seg. For skoleåret 2008/09 er det på 1,5, så dei to skolereformane som kjem i mellomtida (R94 og LK06) har tydelegvis ikkje hatt nokon stor innverknad på Vinjes stilling i skolekanonen.¹³ Det typiske talet på Vinje-tekstar i ei lesebok frå dei siste 40 åra er ein eller to.

Og kva for Vinje-tekstar blir att etter utsilinga? Jo, det er først og fremst *Ferdaminni*-kapitla. For skoleåret 1981/82 har ingen av dei seks lesebøkene teke med *Blandkorn*- eller *Midttun*-tekstar, og berre to av seks inneheld *Dølen*-artiklar. Dei to lesebøkene som har med noko anna enn *Ferdaminni*-kapittel, er dei som har vore med lengst: *Vår litterære arv. Antologi for gymnaset og den videregående skole* (L16) og *Norsk diktning i utvalg. Med glimt fra Danmarks*,

¹²Tala er rekna ut på grunnlag av lesebokmaterialet, og som nemnt i metodekapitlet har eg ikkje inkludert lesebøker med null Vinje-tekstar i lesebokmaterialet. Det gjer at gjennomsnittstala blir litt for høge for nokre av tverrsnitta. Det gjeld for 1869/70, 1916/15 og 1981/82.

¹³Ut frå Aamotsbakkens studie av antologiar etter R94 verkar det som om gjennomsnittstalet den gongen òg var på 1,5 Vinje-tekstar per lesebok (rekna ut ved hjelp av teksttabellen i vedlegget), men det eksakte talet er mellom anna avhengig av om tekstane som står ført opp som «Frå byen det berer», «Førekvede» og «Til ei langferd», berre er opningsdiktet frå *Ferdaminni* (under ulike namn), eller om delar av opningskapitlet (F01) òg er med, altså om dei tre tekstane skal reknast som dikt eller sakprosa (Aamotsbakken 2003, s. 106).

Sveriges og noen andre lands litteratur (L20). Den første utgåva av L20 kom i 1951, og L16 er arvtakaren til L10 (sjå tabell B.2 på side 125). Dei skil seg frå dei andre fire lesebøkene i tverrsnittet ved å ha ei mykje lenger fartstid (alle dei andre kom ut første gong på 1970-talet), noko som gjer at det blir to grupper med lesebøker. Dei gamle har med *Dølen*-artiklar, dei nye har det ikkje.

Det er ei todeling som svarar til delinga mellom språkleirane tidlegare i kanoniseringsprosessen, men no ligg nok ikkje forklåringa i språkleg leirtilhøyrse på redaktørane. Dei store nynorsk hovdingane har slutta å redigere lesebøker, og det er vonleg heller snakk om den indirekte påverknadskrafta som nynorskleiren har hatt i samtida. I 1969 publiserte Reidar Djupedal artikkelen «Aasmund Vinje, mannen som grunnla moderne norsk presse», og 150-årsjubileet for Vinjes fødsel i 1968 gjorde at Midttun og Sigmund Skard fekk høve til å tale og skrive om Vinje fleire stader, attåt at faksimileutgåva av *Dølen* kom ut på byrjinga av 1970-talet. Truleg har tekstutvala i dei gamle lesebøkene blitt påverka av Vinjes henologar og utgivinga av faksimileutgåva (attåt tidsånda på slutten av 60-talet),¹⁴ medan dei nye lesebøkene rettar seg meir etter L76 og den nye vektlegginga av leseglede og moderne litteratur. *Dølen*-artiklar oppfyller tydelegvis ikkje dei nye læreplankrava, og i staden følgjer dei nye lesebøkene opp bokmålsleir-tradisjonen og held seg til *Ferdaminni*-kapittel.

For skoleåret 2008/09 er ikkje biletet like oversiktleg som tidlegare. *Grip teksten* (L21₂) og *Panorama* (L23₂)¹⁵ står for bokmålsleir-tradisjonen – begge to med eitt *Ferdaminni*-kapittel som einaste Vinje-tekst. *Spenn* (L22₂ og L22₃) har gått for samlings-løysinga, med eitt *Ferdaminni*-kapittel pluss *Dølen*-artiklen «Karneval» (D12) (så Haarberg og Sveinung Times innsats for å framheve dei karnevaleske sidene ved Vinjes forfattarskap har iminsto bore éi frukt). Og *Tema* (L24₂ og L24₃) frå Samlaget sørgjer for at nynorskleir-praksisen frå etter hundreårsskiftet kjem attende, med éin journalistisk artikkel (D13) og éin tale (T03) etter Vinje. Det er første gong etter L01 at Samlaget er representert med ei lesebok i lesebokmaterialet mitt, og på sett og vis har det skjedd ei ny fragmentering i kanoniseringsprosessen. Nynorskleiren er attende som ein pådrivar for å syne fram journalisten og folketalaren Vinje, men samstundes blir Vinje-utvala til bokmålsleiren og samlingsleiren tradert vidare i dei andre

¹⁴D09 og D11 (med i L20) finst ikkje i M.I–V, M².I–V eller i Djupedals samling *At vera Døl* (1972), så dei to Vinje-tekstane er med stort sannsyn henta frå faksimileutgåva av *Dølen*.

¹⁵Dei nedseinka tala er med for å syne kva for klasstrinn elevane møter Vinje-tekstane på (når læreverka er delt opp i éi separat alt-i-eitt-bok for kvart klasstrinn). Eit nedseinka to-tal vil då seie Vg2.

lesebøkene.

Den Vinje-teksten som er mest populær etter krigen, er «Fraa byen det berer» (F01). Teksten er med i til saman 7 av dei 15 lesebøkene som er frå etter 1945, altså nesten halvparten. Men før krigen er F01 med i ein av ni lesebøker, så noko skjer i etterkrigsåra. F01 får ein stadig sterkare stilling som ein kanonisert Vinje-tekst, noko som går ut over posisjonen til «Huldra» (F15) i skolekanon. Før 1970 (dei fem første tverrsnitt) er F15 med i 9 av 14 lesebøker, men i dei seinare førti åra (dei to siste tverrsnitt) er F15 berre med i to av ti. Det vil seie at det har skjedd ei forskuving i kanoniseringsprosessen. Medan F15 er den dominerande Vinje-teksten i dei første fem tverrsnitt, tek F01 over dominansen i dei to siste.

På den eine sida kan ein seie at det er skuffande at F01 har vunne fram i kanoniseringsprosessen, for Vinje har trass alt reist landet rundt, og det ein får høyre om, er togturen ut frå Oslo. Men på den andre sida er F01 meir representativ for både Vinje som sakprosaskribent og *Ferdaminni* som verk, enn det F15 er, og slik sett har utviklinga ei positiv side. Likevel er det grunn til å tru at forskuvinga ikkje kjem av ønsket om å yte meir rettferd mot mann og verk, for det heile høver for godt saman med noregshistoria.

Med vasskrafta og oljefunna blei ikkje den urøynde naturen like typisk norsk. Det var ikkje den urøynde naturen som finansierte velferdsstaten, men inngrepa i han, og dermed har det gradvis vore meir og meir høveleg å trekkje fram Vinjes skildring av den første jarnbana som blei bygd i landet. Der byrja moderniseringseventyret som har ført til framgang, og Vinje blir kanonisert som teknologientusiast. Slik blir Vinje presentert i *Spenn*: «Den mest teknologientusiastiske norske forfatteren på 1800-tallet var likevel Aasmund Olavsson Vinje (1818–1870)» (L22₃, s. 20).

5.3 Gjengangar-tekstane

Aamotsbakken stiller i artikkelen «Tekstens vei til leseboken» det store spørsmålet: «Hva er det så som fører til at enkelte tekster blir gjengangere i norskantologier for grunnskole og videregående skole?» (Aamotsbakken 2002, s. 1). Som døme trekkjer ho fram novella «En Middag» av Alexander Kielland, og ho prøver å finne ut kvifor nett den novella har blitt kanonisert framfor andre av Kiellands noveller. Konklusjonen hennar er at det truleg er det mønstergyldige handverket som har gjort det (teksten er kort, strukturen er

enkel, og typiske sjangerkrav er oppfylt), men Aamotsbakken er ikkje nøgd med tekstvalet, for novella gir elevane «et ganske ensidig og lite representativt bilde av Kielland som forfatter og samfunnsrefser» (Aamotsbakken 2002, s. 26). Eg vil nærme meg det fremste gjenferdet blant Vinje-tekstane på ein tilsvarende måte.

Det som kjenneteiknar eit gjenferd, er at det går att, så kriteriet for at ein Vinje-tekst skal blir rekna som ein gjengangar-tekst, er at teksten går att i meir enn halvparten av tverrsnitta. Det kravet gir fire gjengangar-tekstar (alle frå *Ferdaminni*): «Fraa Byen det berer», «Glauma og derikring» og «Grauten paa Grut» (alle saman med i fire av tverrsnitta) og «Huldra» (med i seks av tverrsnitta). Sistnemnde er altså ein gjengangar-tekst «par excellence», og det er dessutan Vinje-teksten som er representert i flest av lesebøkene (11 av dei).

Av Jon Harald Rydne blir «Huldra» kalla for muslingen som inneheld perla i Vinjes naturlyrikk (1993, s. 69), medan kapitlet av Haarberg blir rekna som den staden i *Ferdaminni* der sosiologen Vinje er mest fråverande, noko som gjer kapitlet til eit utypisk innslag i *Ferdaminni*. Det sosio-politiske engasjementet til Vinje hamnar i bakgrunnen, og i staden blir den forteljande diskursen nesten einerådande (Haarberg 1985, s. 85). Med andre ord har ein utypisk Vinje-tekst blitt det mest typiske lesestykket, noko som er paradoksalt, men ikkje underleg. Det syner berre at redaktørane har late omsynet til kva som er typisk for Vinje, gå attom omsynet til kva dei vil framheve som typisk norsk. Ut frå ein nasjonal pedagogikk høver det best med ein Vinje som drikk fjellvatn, rullar seg i mosen og seier at han aldri kan tru «at det var so godt Vatn i Arabia og Jødeland som her til Fjølles» (s. 65).¹⁶

Det er særleg to trekk som gjer teksten utypisk for Vinje, og det første er mangelen på vidsyn og tvisyn. Det einaste uttrykket for vidsyn i «Huldra» er kjennskapen Vinje syner til skildringa av himmelriket i Koranen («inkje Under, at Mahomed i eit varmt Land lagde Himilriket inn med slike Kjellur») (s. 65). Elles går dei intertekstuelle referansane berre til slikt som sjølv ein heimføding ville kjent til, som Bibelen (Åp 22,1 og Sal 42,2) og ei segn frå Vinje (om Kjetil Bjørnson då han kom til Supsabudi) (M.IV, s. 308). I tillegg er Vinjes vidgjetne tvisyn, altså evna til å «sjaa med eit Augnekast liksom Retta og Vrangaa paa Livsens Vev, soleides at me lettare kunna liksom graata med det eine Augat og læ med det andre» (s. 156), heilt fråverande i kapitlet.¹⁷ Det er ein oppriktig

¹⁶Referansar med berre sidetal er til grunnteksten, altså faksimileutgåva i F.IV.

¹⁷Eg vil følge etter Haarberg i hans fortolking av tvisyn-omgrepet, nemleg at det er mest rimeleg å tolke tvisynet som ei evne til å sjå det komiske i noko alvorleg (Haarberg 1985,

nostalgikar og idyllikar som skildrar seterlivet, ikkje ein som ser saka både i eit latterleg og i eit alvorleg lys samstundes.

Det andre trekket er knytt til *kronotopen* (sameininga av ein tids- og romdimensjon) i kapitlet. Sjøelve omgrepet er henta frå Mikhail Bakhtin, som på si side lånte det frå naturvitskapane, og i essayet «Tidens og kronotopens former i romanen» nyttar han omgrepet for å kunne sjå historia til romansjangeren på ein heilt ny måte (Mørch 2003, s. 23). Eg skal ikkje gå inn i den historiske framstillinga til Bakhtin, men berre peike på at «Huldra» er sterkt prega av den idylliske kronotopen som Bakhtin (i dansk omsetjing) kallar for «landbrugsarbejdets idyl», der kjenneteikna mellom anna er ein avgrensa lokalitet («stedets enhed») og ei syklisk tidsforståing («den cycliske tidsrytme») (Bakhtin 2006, s. 144–45; Mørch 2003, s. 24). Den kronotopen gjer at «Huldra» skil seg frå *Ferdaminni* som heilskap, for verket sett under eitt er ein manifestasjon av «*vejens* kronotop», ein veg-kronotop (Bakhtin 2006, s. 161).¹⁸

Den avgrensa lokaliteten i «Huldra» er setra og fjellområda rundt, så alt føregår innanfor eit rom som høyrer agrarsamfunnet til, og den sykliske tidsforståinga finn ein uttrykt på fleire vis. Det er barndomsminna som vender attende i lyrikkinnslaget «Ved Rundarne», og det er Vinje som ligg i senga og fryktar gjenferdet (!) etter Ragnhild («denne Rædsla, som enno siter i meg fraa slike gamle Forteljingar om Draugar og Trollskap i min Barndom») (s. 69). Seinare står det at dei tjue åra «som laago imillom, fraa eg sjølv dreiv Buskapen slikt, dei vaaro burte» (s. 70). Det skjer ei attendevending til barndomen, men på slutten kjem eit brot:

Men so tok det ulykkelegvis til at letna i Vedret ut paa Ettermiddagen, og eg hadde liksom gjort meg gild med det, at *mi Tid var kort*, eg maatte daa tala um at *koma dit og dit* til Kvelds. (s. 70, mine uthevingar)

Her blir veg-kronotopen etablert på ny. Ferdamannen Vinje har nye mål som ventar, så opphaldet i agrar-kronotopen («landbrugsarbejdets idyl») blir berre midlertidig. Han må vidare. «Huldra» gir såleis eit avbrekk frå det sosio-politiske engasjementet til Vinje, men kapitlet fyller likevel ein retorisk s. 118).

¹⁸Ein slik veg-kronotop er kjenneteikna ved at det skjer tilfellelege møte med ulike menneske langs «den store vej», attåt at vegen går gjennom heimlandet til helten, ikkje gjennom ei eksotisk, framand verd. Det er «hjemlandets *sociale og historiske mangfoldighed*, der foldes ud og vises frem» (Bakhtin 2006, s. 162–63). Dette gjeld i høgste grad for *Ferdaminni*, med unnatak av F03 og F04 der Vinje fortel frå svippturen innom Sverige (med tilhøyrande eksotisme, til dømes har dei mat som «Smørgås» og «Knekkebraud») (s. 20).

funksjon. Det syner fram verdsbiletet til agrarsamfunnet, prega av overtru og lite forma av lesnad og vidsyn, og Vinje får demonstrert kjennskapen han har til bondesamfunnet gjennom å iscenesetje seg sjølv som ein heimføding som vender attende til barnlege syslar. Han byggjer opp etosen sin og syner fram eit mønstergyldig seterliv, før han i neste kapittel kritiserer dei som driv med «Skindfeldpoesi». Der vender sosiologen Vinje attende, og han gjer greie for utsjånaden på skinnfellen i ulike bygdelag.

Resultatet blir med andre ord at gjengangar-teksten «par excellence» ikkje er representativ for Vinjes sakprosaetekstar (for det vantar vidsyn og tvisyn). Og den er heller ikkje representativ for *Ferdaminni* (ettersom reise-kronotopen er så fråverande), men likevel er den altså den mest representerte Vinje-teksten i lesebokmaterialet.

6 Redigeringspraksisen

Etter å ha gitt eit overordna bilete i det førre kapitlet vil eg no gå meir tekstkritisk til verks. Eg kjem til å tolke tre ulike Vinje-tekstar, noko som gir eit innblikk i tekstendringane som har blitt utført i tre ulike lesebøker. Redaktørane har alle saman gjort store inngrep i overgangen frå grunntekst til lesestykke, så for alle lesestykkane har eg laga visuelle framstillingar av tekstendringane. Dei er med som figurar i vedlegga E.1 til E.10 på side 136–145 med rettleiing om dei tekstkritiske teikna på side 135.

Framgangsmåten min er lik for alle tre Vinje-tekstane: først tolkar eg grunnteksten, deretter lesestykket. Grunntekstane blir plassert innanfor det postkoloniale rammeverket frå teorikapitlet. Redigeringane i lesestykkane blir lesne i lys av ein pedagogikk motivert av nasjonale omsyn. Målet her er å finne ut korleis tekstendringane til redaktørane har påverka Vinjes hybridstemme, men eg kjem òg til å halde auga opne for andre moment.

6.1 Kosmopolitt eller kulturnasjonalist?

Den første Vinje-teksten eg kjem til å tolke, er «Menuetten til Steinberg», som er med i leseboka *Lesebok i det norske folkemaal for høgre skular* (L03) frå 1885 – med Arne Garborg og Ivar Mortenson¹ som redaktørar. Teksten er med i førsteutgåva, men ikkje i seinare utgåver og opplag (sjå tabell B.1 på side 122 for årstal). Som nemnt i den kvantitative delen er L05 den første av lesebøkene frå nynorskleiren som inkluderte tekstar der Vinje opptreidde i byomgivnader, men leseboka er likevel sterkt prega av at nynorskleiren i byrjinga gjekk inn for å framheve Vinjes dyreskildringar og andre motiv henta frå bondelivet.

Bjarte Birkeland og Bjørn K. Nicolaysen brukar i *Folkemål og danning. Nynorske lærebøker 1867–1915* mykje plass på leseboka, og dei kommenterer

---

¹Ivar Mortenson var ein flittig omsetjar av norrøne skrifter. Han var sterkt oppteken av både målreising og norskdomsarbeid (Holen 1985, s. 2).

korleis ho skil seg frå tilsvarende lesebøker på dansk-norsk. Dei merkjer seg at det er eit intimt forhold til nedervd, munnleg tradisjon i leseboka, og i hovudsak syner tekstutvalet fram ei «*heimekjensle* knytt til *agrar- eller fiskarsamfunnet*» (Birkeland og Nicolaysen 1986, s. 119–20). Utvalet av Vinje-tekstar i L03 blir kommentert nokså grundig, men dei kjem ikkje inn på lesebokversjonen av «Menuetten til Steinberg». Den utelatinga vil eg gjere noko med, men først kjem ei tolking av grunnteksten.

6.1.1 Grunnteksten: Kopisteri av Schweigaard

Mot slutten av det første heftet av *Ferdaminni* ønskjer Vinje å kome med eit par synspunkt på forholdet mellom folkemusikk og kunstmusikk. På noregsreisa har han nemleg fått høyre ein menuett etter komponisten Johannes Steinberg (som var ein bonde og bygdespelmann frå Hedmark), attåt historia om korleis Steinberg skreiv stykket på dødsleiет sitt (Severud 2010, s. 248). Det er ei historie som Vinje vil bringe vidare til lesarane, men først kjem eit innleiande resonnement som set menuetten til Steinberg inn i ein større samanheng. Første setning opnar på typisk Vinje-vis: «Me vita Alle, at vaart Land er rikt paa Lundar (Melodier) til Visur og Feleslaatir [sic]» (s. 112).²

At det finst eit stort tilfang av tradisjonsmusikk i Noreg, blir dermed heva over all tvil. Snøgt går Vinje vidare til å diskutere korleis ein bør behandle tilfanget, og der meiner han at dei norske «Tonar og Slaattir» berre må vere «eit To (Grunnstof) for vaare lærde og andfulle Musikdiktarar, fyrr ein rett norsk Musik kann koma fram» (s. 112). For Vinje er folkemusikken einast eit utgangspunkt. Det er eit grunnstoff som må bli foredla av kunnige og dyktige komponistar, og ved å omarbeide elementa frå bondesamfunnet kan ein skape nasjonalkultur – «ein rett norsk Musik». Her set Vinje opp ein framgangsmåte som samsvarer heilt med den vanlege modellen for nasjonal identitetsutvikling på 1800-talet, og han viser til at kunstmusikken i Tyskland, Sveits, Italia og til dels i Frankrike har vakse fram på den måten. Modellen gjekk ut på å sjå bøndene som råvareprodusentar, medan det var opp til eliten å forme og utvikle dei eksisterande kulturelle elementa vidare (Sørensen 1998, s. 27).

²Det er fleire prentefeil i faksimileutgåva av *Ferdaminni*, men dei blir markert med [sic], og då er det Reidar Djupedals liste over justeringar og rettingar (i *Ferdaminni*-utgåva som kom på Eide forlag i 1969) som ligg til grunn (*Fe.*, s. 189–191). Kjersti Rorgemoen nyttar Djupedals utgåve ettersom prentefeila er retta og utgåva elles «er oversikteleg og ordrett etter originalutgåva» (Rorgemoen 2007, s. 6), så sidetala er annleis hos henne, men det tekstkritiske perspektivet gjer at eg held meg til grunnteksten (sjølv om det fører til ulik praksis hos oss to).

Vinje gjer det klårt at han ikkje vil ha «ville Naturtonar, ei Huldre med Halen» som nasjonal musikk, og tilsvarende krav må gjelde for den nasjonale diktinga. Seterjenta og bondeguten må ikkje bli «lagde inn som raae Stykki» (s. 112). Han ytrar altså motstand mot å opphøge den ubehandla folkekulturen til nasjonalkultur, noko som fell saman med oppfatninga til nasjonalromantikarane om at folkekulturen «var for rå og primitiv til at den skulle kunne danne kjernen i nasjonalkulturen» (Bø 2006, s. 58). Men Vinje meiner at einskilde element i folkekulturen bør bli transkribert slik som dei er: «At sume Ting etter Livet liksom beint maa prentast af baadi i Dikt og Musikk, kan tidt vera det eine Rette» (s. 112). Tanken er at det som er godt nok, skal få stå, men berre som «Hugnad og Mønster og eit To, som er til at taka af for ei endelaus Framtid» (s. 112). Det er altså ikkje snakk om å einseitig forankre det nasjonale særpreget i bondetradisjonar, slik som til dømes Wergeland gjekk inn for (Bø 2006, s. 58). Bondekultur er for Vinje berre eit grunnstoff, ikkje nasjonalkultur i seg sjølv.

Det som er viktig for Vinje, er at ein «rett norsk Musik» må svare til «vaar Opplysnings og Tids Krav» (s. 112), og Vinje legg seg her på lina til Intelligenspartiet. Han legg opplysningsidear og eit moderniseringsperspektiv til grunn for korleis nasjonalkulturen bør bli konstruert, og mot slutten av det innleiande resonnementet uttalar Vinje seg heilt i tråd med kva Anton Martin Schweigaard hevda, nemleg at det ikkje treng vere nokon konflikt mellom eit kosmopolitisk perspektiv og det sant nasjonale.³ Schweigaard meinte det var naudsynt å blande inn internasjonale straumdrag for å gjere nasjonalkulturen «ekte» og «sann» (Sørensen 1998, s. 27). Det same finn ein att i Vinjes skildring av menuetten til Steinberg:

[Menuetten] klingar med fyrste Ljod, som han likt alt fullkomet skulde vera heime paa den heile Jord; men ved nærare at leggja Merke til honom, koma mange af vaare eigne Tonar piplande fram liksom Uppkomur i Sandbakken, og ved Gjenomgangar og Uppløysing af Skrikkljod (Dissonnanserne) er vaare gamle Feleslaattir kjennande. (s. 113)

Her er Schweigaards krav oppfylt. Menuetten gir både kosmopolittar og kulturnasjonalistar noko å høyre på, for stykket er «heime paa den heile Jord»

³Schweigaard var ein leiande politiskar og ideolog for intelligenskrinsen. Han sat på Stortinget i perioden 1842–69, og fleire vil rekne han som «selve inkarnasjonen av embetsmannsstaten» (Sørensen 1988, s. 13). Vinje skreiv ein lang artikkelserie om Schweigaard i siste årgang av *Dølen*, og Øystein Sørensen skil ut ein Vinje-tradisjon i Schweigaard-litteraturen. Innanfor den tradisjonen blir Schweigaard i hovudsak sett på som konservativ og prega av ein praktisk tenkjemåte (ibid., s. 15–16).

samstundes som ein høyrer «vaare egne Tonar» kome piplande fram.

Gjennom heile det innleiande resonnementet driv Vinje med kopisteri av standpunkta til embetseliten generelt og Schweigaard spesielt.⁴ Han sluttar seg til den rådande modellen for nasjonsbygging i samtida, og han ordlegg seg som ein nasjonalromantikar med tilhøyrsløse til det nasjonsbyggingsprosjekt som Øystein Sørensen kallar for «Intelligensens moderniseringsprosess» (Sørensen 1998, s. 26). Men samstundes som Vinje etterliknar embetseliten og Schweigaard i haldninga dei hadde til bondekulturen, skil han seg frå embetseliten i språkspørsmålet. Vinje trekkjer nemleg inn målreisinga som ein parallell til reisinga av ein nasjonal musikk, og han skriv at folkemusikken «kann verda Grunntonen i store Musikkdikt liksom vaart Folkemaal maa verda Grunnmaalet i bokleg Dikting» (s. 112).

Dermed skil Vinje seg tydeleg frå ein som Peter Andreas Munch, som var nasjonalromantikar og hadde bakgrunn frå intelligenskrinsen, for Munch meinte at målstrevet var uttrykk for eit førmoderne bondesamfunn (Sørensen 1998, s. 29). Nærast som eit motsvar på ein slik påstand, skriv Vinje at folkemålet «maa klaarast og møykjast upp og verda fyllt med store Tankar» før det kan «verda ei sann Dikting» (s. 112). Vinje seier altså at folkemålet *kan* bli foredla på lik line med folkemusikken og folkediktinga, og dermed gir han målstrevet ein plass innanfor eit elitistisk nasjonsbyggingsprosjekt med opplysningshaldningar, noko Munch såg som umogleg. Vinje argumenterer ut frå ei blanding av nasjonalromantisk tankegods, opplysningsidear og målstrev, og heile det første avsnittet syner tydeleg fram Vinjes hybridstemme. Han posisjonerer seg ein stad imellom nasjonsbyggingsprosjekta som Schweigaard og Ivar Aasen argumenterte for, og han skaper ei personleg vinkling og innramming for forteljinga som kjem etterpå.

Etter at Vinje har laga denne innramminga, går han over til å skildre huset som han fekk høyre musikkstykket i. Det er ein opplyst og velståande bondeheim, og det er eit «Hus som var likt Menuetten» (s. 113). Jon Severud har òg gjort ei lesing av «Menuetten til Steinberg», og han formulerer likskapen som at både menuett og hus syner fram «syntesen mellom det folkelege og det

---

⁴I artikkelserien om Schweigaard skriv Vinje at han har «leset kvert Ord av Schweigaard (kanske sonær som dei sidste Tydningane hans)», slik som alle juristar har gjort (M.III, s. 6), og om artikkelen i nummer 15 av *Vidar* (som handlar om «den litteraire Antidanskhed») skriv Vinje følgjande: «Det er myket godt og sannt enno i det; for det var imot hans velskapte Natur at fara med Tøv» (M.III, s. 37). Det er same *Vidar*-artikkel som Sørensen siterer frå når Schweigaard blir plassert som kosmopolittisme-forsvarar og motstandar av Wergelands isolasjonisme (Sørensen 1988, s. 23).

foredla, mellom råmateriale og kunstnarleg form» (Severud 2010, s. 249). Ordbruken til Severud er som henta ut frå vokabularet til nasjonalromantikarane, der bondekulturen var «råmateriale» og embetsmannskulturen kunne tilføre «kunstnarleg form». Men sjølv om terminologien høyrer tida til, blir det heile misvisande for meg. Slik eg ser det, er Vinje ute etter å få fram at både musikk og heim er uttrykk for velfungerande hybridtilstandar. I heimen blir det beste av bygdeskikk og byskikk blanda og kombinert med kunnskap («Tavlur og Bøker i dei fleste livande Maal laago paa desse Bord med Kniplingsdukar»). Men om ein seier det som Severud (at heimen er ein syntese «mellom råmateriale og kunstnarleg form»), verkar det som om husbonden har møblert huset sitt for å realisere eit nasjonalromantisk programskrift. I staden er det nok heller snakk om at husbonden er ein kopist-mann når det kjem til slikt som innreiing og «Kunst og Vitenskap», og heimen blir ein slags manifestasjon av Døle-rommet til Vinje. Det er eit fysisk rom som syner korleis bondekultur kan blande seg med embetsmannskultur på ein organisk måte,⁵ og det blir skildra som eit «Drivhus for gode Tankar» (s. 113).

Innanfor dette fysiske Døle-rommet blir så tilbliingssoga til menuetten formidla. Formidlinga skjer gjennom ei replikkveksling mellom husbonden og Vinje, og det er husbonden som tek initiativet: «No skal du høyra denne Menuettens Historie» (s. 113). I dialogen som følgjer, er det fire replikkar, og i den første replikken fortel mannen heile saga om Steinberg og menuetten. Han fortel at Steinberg var spelemann ein stad ved Mjøsa, og at Steinberg «meir enn dei Andre kjende baadi til Folkemusikk og Kunstmusikk», noko som gjorde han populær til dans (s. 114). Slik heldt Steinberg det gåande i livet, men på dødsleiet «bad han um Blek og Pen og Papir og reiste seg upp i Sængi og skreiv denne Menuetten» (s. 114). Steinberg var ein spelemann som hadde kjennskap til begge musikkformene, og ettersom han blanda saman folkemusikk og kunstmusikk, er det snakk om musikk som gir attklang i Døle-rommet til Vinje. Musikkstykket høver som hand i hanske til innramminga som Vinje har skapt, og menuetten blir eit døme på den typen nasjonalkultur som Vinje ønskjer seg meir av.

I replikkvekslinga vidare mellom Vinje og husbonden er det liten skilnad på ordlegginga til dei to, og særleg den tredje replikken er formulert som om Vinje skulle sagt det sjølv. Severud kommenterer at replikken er «som eit ekko av teoriane til Vinje» (Severud 2010, s. 248). Oppfatningane som blir målbore

---

⁵Det same gjeld for stova på Stemsrud (s. 40).

av Vinje og mannen, skil seg i liten grad frå kvarandre, og det er merkande at det har skjedd ei monologisering av språket, altså at tankane har blitt abstrahert frå den dialogiske konteksten og kome nærare eitt språkleg sentrum (Mørch 2003, s. 13). Dialogen som heilskap formidlar eit innhald som gir støtte til Vinjes innleiande resonnement, så den retoriske nytta er umissande, og dessutan er dei faste vendingane til husbonden («vidt og breidt» og «sveiv og dreiv») typisk ornamentikk i Vinjes skrivestil.

No var ikkje intervjuet nokon vanleg sjanger på Vinjes tid, og han var ein journalistisk pionér når det galdt å gi att samtalar han hadde hatt, som dialogar. Thore Roksvold kallar desse dialogane for «forløpere for intervjuet som journalistisk presentasjonsform» (1992, s. 101), men det er lite truleg at Vinje transkriberte intervjuet eller tilbød sitatsjekk. Oftast blir dialogforma nytta som eit strukturerande grep for framstille stoff han har høyrte munnleg, noko som gjer at replikkane dels har rot i røyndomen, dels inneheld tankar og uttrykk som han sjølv sit inne med. Det same gjeld for dialogen mellom husbonden og Vinje i «Menuetten til Steinberg». I utgangspunktet kan det verke som om husbonden får tale med si eiga stemme, men det er nok mest for å gjere tilbliingssoga så autentisk som mogleg. Kjelda får prate, men Vinje styrer i høg grad kva som blir sagt, og resultatet er at replikkvekslinga ikkje er særleg dialogisk.

Dialogen verkar i staden påverka av at han skal oppfylle ein retorisk funksjon. Replikkane til husbonden har blitt foredla av Vinje, og heile replikkvekslinga er plassert innanfor ei innramming og eit fysisk Dølerom som er med på å styre lesinga. Vinje inkluderer husbonden som ein meningsfelle som kan hjelpe til med argumentasjonen, og dei to kopistmennene kan sitje i kvar sin godstol og godrøde om framtida til menuetten til Steinberg. Vinje får synt fram fleire døme på velfungerande hybridtilstandar, og hovudpåstanden i kapitlet kan seiast å vere at det «ægte, sande og ved ingen Tilfældighed forkrænkelige Nationale» må oppstå gjennom hybriditet, noko som gjer kapitlet til eit kopisteri av Schweigaard:

Mot Wergeland og hans meningsfeller hevdet Schweigaard at det ikke var mulig å vende tilbake til det genuint norske, ubesudlet av unionen med Danmark. Å ønske seg noe slik bunnet i historieløshet, og bare den som «hæver sig over Historien» kunne tro det var mulig. (Sørensen 1988, s. 303, sluttnote 10)

6.1.2 Lesestykket: Attende til bondekulturen

I *Lesebok i det norske folkemaal for høgre skular* møter ein eit lesestykke med tittelen «Menuetten til Steinberg», men her er innhaldet eit anna enn i grunnteksten. Det er ein svært redigert versjon, med mange tekstendringar. Over halvparten av innramminga til Vinje er fjerna, og alle referansane til europeisk kunstmusikk er borte! Garborg og Mortenson har teke vekk Vinjes karakteristikk av bondekulturen som «ville Naturtonar, ei Huldre med Halen» og «raae Stykki», så dei har tydelegvis ikkje vore opne for motvind frå ein av sine egne. Til saman er om lag 27 liner av grunnteksten kutta vekk, og slik har det første avsnittet av lesestykket blitt etter nedskjeringane:

Me vita alle, at vaart land er rikt paa lundar til visur og feleslaattar, og at alt dette kann verda grunntonen i store musikkdikt, liksom vaart folkemaal maa verda grunnmaalet i bokleg dikting; men liksom tungemaalet maa klaarast og møykjast upp og verda fyllt med store tankar, so det liksom skjelder i si fylle, fyrr det kann verda ei sann dikting, soleides maa vaare norske tonar og slaattar berre vera eit to for vaare lærde og aandfulle musikkdiktarar, fyrr ein rett norsk musikk kann koma fram ①. Dette musikalske grunnto vil kjennast atter, men det vil ingen kunna visa, kvar det ligger i musikkstykket, men det vil vera innvovit som eit fint flor i det, som ei blaa luft skjelvande yver det, nett som med den sanne dikting ②. (L03, s. 74–75)

Her har Garborg og Mortenson stroke omtrent 12 liner av grunnteksten, men ein ser det ikkje. Det mest synlege er at Vinjes ordforklaringar er fjerna, som i grunnteksten står som «Lundar (Melodier)» og «To (Grunnstof)», men elles merkjer ein nok ikkje inngrepa med mindre ein kjenner grunnteksten godt frå før. Det som vantar her, er leddsetninga «ein Musik, som ikki er ville Naturtonar, ei Huldre med Halen, men ein Musik, som svarar til vaar Opplysnings og Tids Krav» (som høyrer heime der ① står), i tillegg til leddsetninga «der ikki Bondeguten og Sætergjenta er lagde inn som raae Stykki, men deira Aand liksom pustar, og deira Hjarta liksom bankar i det heile Dikt» (som skulle stått der ② står), saman med om lag sju påfølgjande liner.

Det er særleg strykinga av ① og ② som fører til ei meningsendring, for det er i dei to leddsetningane at uttrykka «ein rett norsk musikk» og «den sanne dikting» får eit meir presist meningsinnhald. I lesestykket verkar det som om «den sanne dikting» einast vil seie ei kunstnerisk omforming for å styrkje kvalitetane i bondekulturen, men i grunnteksten kjem det tydeleg fram at foredlinga òg inneber ei utluking av alt som var

uakseptabelt sett frå eit moderniseringsperspektiv. Dermed løyner Garborg og Mortenson bort det klåraste uttrykket for Vinjes oppslutnad om «Intelligensens moderniseringsprosess», nemleg at «vaar Opplysnings og Tids Krav» må leggjast til grunn for utviklinga av ein nasjonal musikk, og dei blir kvitt Vinjes nedlatande haldningar til uforedla bondekultur.

Kopisteriet til Vinje har altså forsvunne i overgangen frå grunntekst til lesestykke, men oppslutnaden om målstrevet er framleis med, og Vinjes hybridstemme har konverbert mot hovudstemma i nynorskleiren. Vinje blir på den måten gjort til talsmann for eit anna nasjonsbyggingsprosjekt, nemleg prosjektet som av Sørensen blir kalla for «Norskdomsrørslas radikaliserde kulturnasjonalisme», der to-nasjonslæra til Garborg utgjorde det ideologiske grunnlaget. Målet med dette prosjektet var å skape ein nasjonalkultur destillert frå bondekultur åleine, grunngitt med at bygdefolket utgjorde den ekte norske nasjonen, medan dei dansk-norske elementa i Noreg var resultat av eit framandstyre (Sørensen 1998, s. 34–36).

Inntrykket av at redigeringane er knytt til eit slikt nasjonsbyggingsprosjekt, blir ytterlegare styrkt ved at det andre avsnittet i grunnteksten har forsvunne. Der koplar Vinje tankane sine med praksisen i resten av Europa og ein generell nasjonsbyggingsmodell, i tillegg til å nemne norske førebilete – eit slags musikkhistorisk føredrag:

Paa denne Maaten er Musikken gennem sine store Meistrar vaksen so rik upp i Tyskland, Schweits, Italia og nokot so nær i Frankrike, endaa Musikken der ikki synest hava dei gamle Røter i Landsens Jordbotn. Eg er ikki den Musikkjennaren, at eg kan visa paa denne Samanheng hjaa dei store Musikediktarnar (Componister), og det vilde helder ikki høva til her. Berre det vil eg segja, at det ligger nær at høyra gamle germaniske Tonar (altså også mange af vaare egne) hjaa Tyskeren Weber og i mangt hjaa Mozart, liksom me ogso i vaar egen [sic] Musik finna mykit atter paa denne forklaarade Maaten i Fjølleventyret af Thrane,⁶ i sume af Kjærulfs⁷ [sic] Stykki, og sume Andre. (s. 112–113)

Heile avsnittet ovanfor er borte frå lesestykket, og dermed er alle referansane til europeisk kunstmusikk ute av biletet. Dessutan opnar ikkje neste avsnitt

⁶«Fjeldeventyret» av Waldemar Thrane er eit syngjespel som blei oppført første gongen i 1825, og det blir rekna som det første storverket i norsk musikkliteratur. Thrane tek der i bruk folkemusikalske element, men det er likevel dei internasjonale musikktradisjonane som står sterkast. Utdanninga si hadde Thrane frå København og Paris (NBL).

⁷Halfdan Kjerulf gav ut songen «Nøkken» i 1841 (eit av dei første teikna på at ein sjølvstendig norsk musikk var på veg), og han komponerte korstykke inspirert av måleria til Tidemann og Gude. Utdanninga si hadde han frå både København og Leipzig, men etter kvart byrja han å gå djupare inn i folkemusikken, og Kjerulf blir rekna som «han som skapte den norske romanse» (NBL).

med at menuetten til Steinberg er «likeins» (altså at Steinbergs komposisjon liknar på stykka av Weber, Mozart, Thrane og Kjerulf), men i lesestykket byrjar avsnittet slik: «Med denne menuetten til Steinberg er det so:» (L03, s. 75). Ordet «likeins» har blitt erstatta med «so», noko som gjer at menuetten ikkje lenger blir kopla opp mot den etablerte praksisen i andre europeiske land, men i staden får ein inntrykk av at Steinberg har fått ein fiks idé heilt av seg sjølv. Vinjes plassering av Steinberg i ein internasjonal kontekst er saumlaust fjerna, og Garborg og Mortenson har og fjerna det fjerde avsnittet, altså følgjande tekstbit: «Daa Ole Bull hørde honom [= Menuetten], trudde han med det sama, at han maatte vera af Bethoven [sic], sagde Mannen meg. So rein og forn (classisk) var Stilen» (s. 113). Dei har teke vekk begge avsnitta der Vinje poengterer at menuetten er sterkt påverka av europeisk kunstmusikk, og samstundes dekkjer dei til Vinjes positive haldningar til å blande saman bondekultur og utanlandsk kultur.

Det som har skjedd i lesestykket, er altså at Vinjes innramming har blitt tilpassa ein radikaliserert kulturnasjonalisme. Dei kosmopolittiske vyane til Vinja har blitt kvista vekk, og attende står berre dei kulturnasjonalistiske tendensane som han var positiv til. Men alt som kjem etter innramminga (interiørskildringa og replikkvekslinga), er nokså likt i grunnteksten og lesestykket. Einast to litt patosfylte tekstbitar er fjerna frå replikkane til Vinje. Likevel blir ikkje forteljinga på slutten av kapitlet den same, for innramminga til Vinje som kjem før, er svært styrande for lesinga av det som kjem etter. Medan Vinje i grunnteksten plasserer bonden Steinberg som ein arvtakar etter embetsmannssønene Thrane og Kjerulf (eller nesten som ein slags læresvein av Beethoven), verkar det i lesestykket som om Steinberg har laga eit mønstergyldig musikkstykke heilt utan å følgje etter utanlandske læremeisterar. Dei einaste påverknadskjeldene ein får høyre om der, er musikken som blei spelt på bygdene, så i lesestykket blir Steinberg eit døme på den autodidakte bonden – sjølv idealfiguren innanfor nynorskleiren – som skapte «ei sann dikting» og var temmeleg trufast mot bondekulturen.

Dessutan har innramminga mykje å seie for kva slags intellektuelt styrkeforhold som blir etablert mellom Vinje og husbonden. I grunnteksten briljerer Vinje med det musikkhistoriske føredraget sitt i framkant av replikkvekslinga, noko som gjer at han verkar mykje meir kunnskapsrik enn husbonden, men i lesestykket er dei relativt likeverdige når det kjem til kunnskapar om musikk. Om nokon der verkar meir kunnige, så er det vel

helst husbonden som sit der i sitt «drivhus for gode tankar», spiller piano og underheld gjesten med ei god historie. I lesestykket er ikkje husbonden lenger berre ein historieforteljar som fyller ein retorisk funksjon, men han framstår som meir sjølvstendig. No er han ikkje like innpakka og tilpassa den intellektuelle innramming og dei nasjonale visjonane til Vinje, men det har skjedd ei frigjering av bonden, heilt i tråd med dei sosialreformatoriske haldningane til Aasen. Eitt av Aasens mål med målstreket var å frigjere bøndene sosialt, kulturelt og politisk, noko som kom til å skje dersom bøndene fekk uttrykkje seg på sitt eige språk (Sørensen 1998, s. 30). Garborg og Mortenson sørgjer for at Aasens nasjonale visjon, ikkje Vinjes, kjem fram i lesestykket.

6.2 Robin Hood eller Loke?

Den neste Vinje-teksten eg vil tolke, er «Grauten paa Grut». Den teksten er med i *Utvalg av norsk litteratur for gymnasiet. For første gymnasieklasse. Anden avdeling: Landsmål* (L05) frå 1913 som D. F. Knudsen var redaktør for, og det var ei lesebok som kom ut i til saman fem opplag (for årstal sjå tabell B.1 på side 122). I den kvantitative delen fann eg ut at L05 var banebrytande i kanoniseringa av «Grauten paa Grut» og «Fraa Byen det berer» (F01), i tillegg til at Knudsen var med på å skape ein bokmålsleir-tradisjonen gjennom å prioritere *Ferdaminni*-kapittel. Som førstemann ute til å hente inn opningskapitlet frå *Ferdaminni* i ei lesebok har Knudsen spelt ei avgjerande rolle for at Vinje i dag kan bli presentert som den «mest teknologientusiastiske norske forfatteren på 1800-tallet».

Birkeland og Nicolaysen nyttar ikkje like mykje plass på L05 som på L03, men dei kommenterer at berre Aasen har fått halde på originalrettskrivinga si, medan tekstane til dei andre forfattarane har gjennomgått ei normering. Gymnasiastane får altså presentert språkleg reviderte lesestykke med tanke på sidemålsopplæringa. Birkeland og Nicolaysen ser òg at prosadiktinga i leseboka stort sett er realistisk og knytt til bygdesamfunnet, så ein råkar ikkje på ei grunnkjensle av romantikk, slik som hos Pauss og Lassen (L04) (Birkeland og Nicolaysen 1986, s. 197–99). Spørsmålet då blir kva Knudsen har gjort med dei romantiske og empatiske innslaga til Vinje i «Grauten paa Grut»?

6.2.1 Grunnteksten: Kopist-mannen møter bøndene

«Grauten paa Grut» er kapitlet som kjem rett etter «Menuetten til Steinberg» i *Ferdaminni*. Der fortel Vinje om ferda nordover gjennom Rennebu og Orkladalen, og han fortel om det gastronomiske høgdepunktet på reisa – grauten han fekk servert på gjestgivargarden Grut. Det var havregraut der «Saadirne stodo med Piggar nett som Busti paa ein Griserygg, og svart var han som Oskegraut» (s. 119). Kjersti Rorgemoen kårar grauten på Grut til «den mest berømte grauten i norsk litteraturhistorie» (2007, s. 5), og grautskildringa til Vinje har kome med i fleire antologiar med humoristisk stoff, til dømes hos Sørebo og Kløvstad (1995, s. 265).

Men før Vinje fortel om grauten på Grut, har han mykje anna på hjartet. Heile kapitlet er på omtrent sju sider, men det er berre den siste delen (på to og ei halv side) som handlar om gjestgivargarden Grut og «alt det Svarte» han fekk sjå der. I framkant tek Vinje for seg kunsthandtverk lokalt og globalt, vegbygging i distrikta, hyllingsdikt til danske kongar og overtru blant bygdefolk. I tillegg kjem eit par lyriske innslag, som det kjende diktet «Til ei Å». Vinje går frå det eine temaet til det andre, men skiftinga følgjer reisa og observasjonane han gjer seg. Reisa er den raude tråden som held det heile saman.

Vinje festar diskusjonane sine kronologisk til den raude tråden undervegs, og det einaste brotet med kronologien er når Vinje skriv om hengebjørka på Hol. Då tek Vinje dessutan ein pause frå den hyppige temaskiftinga for å fortelje meir utførleg om hengjebjørka som har blitt ein turistattraksjon, for ho står der «som ein Sopelime standande paa Skaftet» (s. 117). Bjørka blei nemleg topphoggen av «ein Fark», men så voks det opp fem-seks toppar i staden, og Vinje ser livsvisdom i det heile: «Folk tru at gjera Vondt, og der kjem godt utaf det; derfor skal du ingen Mann hata» (s. 117). På same vis som i «Menuetten til Steinberg» blir sjølve historia formidla av ein annan enn Vinje (her er det eigaren av garden), medan Vinje svarar med ein replikk som gjer historia til noko meir – der den konkrete hendinga syner fram at motgang kan føre med seg noko godt: «Eg veit likeins med meg sjølv, at mine største Ovundsmenn hava gjort meg det største Gagnet. Det var Mangein som liksom topphog [sic] meg, og der voks fem seks Toppar istaden» (s. 117). Nok ein gong er bonden mest ein historieforteljar, medan Vinje sjølv bidreg med ei foredling av historia. På den måten markerer Vinje seg som meir sindig og ordhag enn samtalepartnaren, og

han hevar seg over eigaren av hengjebjørka med den doserande tonen i svaret han kjem med (nesten ein kyrkjeleg tone: «derfor skal du ingen Mann hata»). Vinje differensierer seg frå samtalepartnaren, og bonden blir ein talsmann for tradisjonen (den nedervde, munnlege forteljinga), medan Vinje «talar som ein Døl vilde tala, dersom han hadde lært litit meir, en han vanleg veit», som han skriv i programartiklen (M.I, s. 238).

Vinje er som vanleg ute etter å syne fram kjennskap han har til mykje og mangt, og mesteparten i kapitlet er forvitneleg i seg sjølv, men alt er ikkje er like relevant med tanke på kva som har skjedd i overgangen frå grunntekst til lesestykke. Og sidan skifta av tema er så hyppige (og kapitlet er så langt som det er), vil eg halde meg til å sjå grundig på berre tre avsnitt. Aller først det andre avsnittet i kapitlet, og det opnar slik:

Det er snille Folk og med god Givnad (Begavelse) i slike Kunstir som Graving og Treskjeriing ja kanske endaa betre enn i Gudbrandsdalen, Valdres og Thelemork, endaa alle vaare Fjöllfolk hava so god ein Givnad for slik Utkroting, at det ikki er godt at taka nokon framum Andre. (s. 115)

Det verkar på byrjinga av avsnittet som om Vinje er ute etter å rose treskjeringskunsten, men inntrykket endrar seg kjapt. Når ein kjem til neste setning, skjønner ein at Vinje vil klandre bøndene for det dei driv med: «Det er no ei unyttig Kunst dette» (s. 115). Vinje går frå ros til last. Han ser ikkje poenget med å pynte eit knivskaft med slik kroting: ikkje er det praktisk («det legger seg berre svarte Sauren i alt dette Krot»), og ikkje fremjar det åndsutvikling («ikki er det ei Kunst, som adlar Tanken»). Det er slikt som «minner um Villmannen», og slikt vil Vinje til livs. Han uttalar seg som ein reformator, ein sivilisator, som helst ønskjer at bonden skal leggje unyttige tradisjonar på hylla, men kulturprodukta frå andre land får ikkje gå skotfrie av den grunn: «for sjølve Menn som Benvenuto Cellini ero Merki paa ei halvvill og kunstsjuk Tid, som kunde løna honom i Tusindvis for ein Saltkopp og ein Kjetil til Vigslevatn for Bispen av Salamanca» (s. 115). Vinje set dermed ikkje det utanlandske framom det norske, for dei heldt på med tilsvarande kroting under renessansen i Italia. Det han i staden gjer, er å nedvurdere kunsthandtverk på eit meir generelt grunnlag, og indirekte tek han til motmæle mot å rekne graving og treskjeriing som nasjonalkultur.

Utspela til Vinje kan vekke oppsikt i dag, i minsto blir Ane Farsethås overraska over å «finne så mange avvik fra norskhetlinja» etter å ha lese *Ferdaminni* (2008, s. 105). Men når det gjeld treskjeriinga, er det grunn til

å minne om at slikt hørde heime hos bygdearistokratiet i Telemark, altså at det for Vinje er snakk om ein markør på classeskilnad. Faren hans «sette ikkje opp noko loft med kunstferdig utskorne stolpar, det stolte uttrykket for bygdearistokratiet hørde ikkje heime på ein slik plass» (Vesaas 2001, s. 22). Treskjeriing er kunst for ein overklasse, og frå Pierre Bourdieus skriving er det velkjent korleis materielle styrkeforhold blir gjort om til symbolsk kapital gjennom at ein særskild kultur blir opphøgd til ålmenngyldig norm (Fløgstad 2007, s. 371). På den måten får treskjeriing status som sams for heile bondekulturen, og ein ser bort ifrå at det ligg eit undertrykkjande moment i å inkludere det som del av nasjonalkulturen. Det er altså mange sider ved utspelet, og resultatet blir at Vinje distanserer seg frå kunstmaken til bøndene (særleg dei som tilhøyrer overklassen innanfor bondestanden). Vinje får poengtert at han ikkje synest noko om den symbolske kapitalen innanfor bondekulturen, og han uttalar seg som ein reformator og sivilisator med ein annan smak enn bøndene. Som i «Menuetten til Steinberg» gir Vinje sin tilslutnad til «Intelligensens moderniseringsprosjekt», men denne gongen skjer det ved å argumentere for ei modernisering av det norske samfunnet (Sørensen 1998, s. 26). Tidsbruken på unyttig kunst blir rekna som eit hinder for framskritt og åndsutvikling.

Neste avsnitt som er interessant, er det fjerde. Vinje fortel der om «Drykkjehornet fraa Hol» – eit drikkehorn frå omkring 1631 som fleire danske kongar har drukke av og gitt gull til (M.IV, s. 311) – som har blitt frakta til skysstasjonen på Berkåk slik at svenskekongen skal få sjå det når han kjem forbi. Og Vinje må gjere litt narr, for det står hyllingsdikt på drikkehornet «i denne nygamle smaklause Stilen, som me no maa læ aat» (s. 116). Han skjemtar med at ein burde lage ei bok med denne typen dikt, samla frå heile landet, og med latteren som verkemiddel tek han avstand frå «Folk fraa den Tid» som var så prega av servilitet: «Det var denne Bikkjebøyging i Rygg og Tanke, som alltid er Trælens Merke» (s. 116). Han distanserer seg frå slike som bøygde seg for dei danske kongane, for dei retta seg for mykje etter makta – dei var for underdanige. Han posisjonerer seg sjølv som annleis enn dei. Dansketida er over, og ein treng ikkje lenger å føye og tøyse seg for å tilfredstille danske herrar. Det er snakk om eit tilbakelagt kapittel, noko ein kan gjere narr av og fylle bøker med, ikkje noko som høyrer notida til. Vinje etablerer med andre ord eit post-kolonialt syn på dei kulturprodukta han kjem over her, og nok ein gong tek han avstand frå kunstmaken til bøndene. Han ser heilt

annleis på drikkehornet frå Hol enn dei lokale innbyggjarane gjer, men denne gongen er det fordi dei har retta seg *for mykje* etter kunstmaken til dei danske herrane. Medan dei er stolte, er han kritisk.

Den siste tekststaden det er relevant å sjå på, er siste del av det tiande avsnittet. Der fortel Vinje om samtalanane han hadde med ein storbonde som gav han skyss eit stykke på vegen:

[...] men han hadde ikki meir Greide paa Landsens Styr og Stell enn aldri var og rødde reint som eit Barn. «Her er mine Dyr,» sagde eg atter med Robin Hood. Men dette var ogso ein snill Mann og hadde nokot Vit paa Jordbruk, so der er Von um Framgang, naar Folk taka Staven i andre Handi. (s. 119)

Her kjem Vinje med replikken «Her er mine Dyr» etter Robin Hood, og det er ein intertekstuell referanse som dukkar opp på seks ulike stader i *Ferdaminni* (Rorgemoen 2007, s. 44–45). Rorgemoen går grundig inn på Vinjes bruk av den replikken, og ho samaliknar bruken med kva som står i «Robin Hood and the Butcher»⁸ for å finne ut kva for samanfall som ligg i referansen. Det som blir konklusjonen då, er at den intertekstuelle referansen ikkje er med på å opne opp teksten, og at replikkbruken difor i staden avslører korleis essayisten ønskjer å framstå, altså at essayisten vil «smette Robin Hood inn som ein del av eigen ethos» (ibid., s. 49–50). Lesemåten hennar fører fram til ein påstand om kva slags avsenderposisjon som blir skapt, men ein annan innfallsvinkel til referansen er å sjå på kva slags modellesar som blir konstituert gjennom Vinjes bruk av «Her er mine Dyr»-replikken. Då trengst først eit blikk på den første førekomsten: «Her er mine Dyr,» sagde Robin Hood til Fehandlaren, som han hadde narrat med seg ut i ville Skogen, daa dei saago Harar og Hjortar at springa ville omkring» (s. 75).⁹ Deretter må blikket rettast mot kva som ligg i omgrepet *modellesar*, og på det punktet stør eg meg til Umberto Eco. Han definerer modellesaren som «en lesertype som teksten ikke bare forutsetter som samarbeidspartner, men som den også anstrenger seg for å skape» (Eco 1994, s. 19).

⁸Ballade nummer 122 i Francis James Childs *Popular English and Scottish Ballads* (1882–1898).

⁹Balladen som Vinje refererer til, går attende til byrjinga av 1500-talet (ei handskriftsamling). I den teksten gir Robin Hood seg ut for å vere ein pottemaker, men yrket har variert i ulike versjonar. Kor som er har balladen eit skjelett som går ut på at Robin Hood tek vogna til ein seljar som køyrer gjennom Sherwoodskogen (anten pottemaker eller slaktar) og dreg til Nottingham der han sel varene svært billeg på marknaden (anten krukke eller kjøt), og han blir invitert i middagsselskap hos sheriffen. Ved hjelp av list og lempe klarer han så å lure sheriffen med seg ut i Sherwoodskogen, og det er på dette tidspunktet at «Her er mine Dyr»-replikken kjem (dersom Robin Hood opptretr som «slaktar») (Bringsværd 2012, s. 40–45).

Den lesartypen Vinje forutset, er først og fremst ein lærd person. I *Ferdaminni* strør han seg med referansar, og flesteparten av dei er mynta på bokkjende folk. Det gjeld òg for Robin Hood-replikken, men for denne referansen finst det ein ekstra dimensjon ettersom replikken er retta mot ein mottakar. Replikken er meint for «Fehandlaren» som tek følgje med Robin Hood, men ettersom Vinje reiser åleine, er det lesaren som blir mottakaren. Lesaren er den einaste personen Vinje har med seg på ferda, noko som gjer at kvar gong Vinje seier «Her er mine Dyr», rettar Vinje seg mot lesaren som han har «narrat med seg ut i ville Skogen». På same måte som Robin Hood klarde å lure sheriffen frå Nottingham (som ønskte å kjøpe det oppdikta feet til Robin) med seg ut i Sherwoodskogen, har Vinje klart å få lesarane frå hovudstaden med seg ut i den ville naturen for å syne fram dei faktiske forholda som rår i delar av bondestanden.¹⁰ Modellesaren som Vinje signaliserer med Robin Hood-replikken, er såleis ein lærd lesar, men utan kjennskap til livet og stellet på landsbygda (sheriffen frå Nottingham er ein embetsmann). Det er ein lesar som trur på oppdikta bønder, men som treng å sjå den «nationale Griseskapen i Jordbruk og Gardsstell» for å oppdage at bøndene han har sett for seg, i sanning liknar meir på harar og hjortar som spring ville omkring. Det er ei utferd frå sivilisasjonen og ut i det primitive, og Vinje kjenner att slikt frå heimtraktane der han voks opp.¹¹ Han vender attende til det primitive, men innstillinga til det han ser, er forma av åra i hovudstaden. Det same gjeld når Vinje hengjer ut storbonden som «rødde reint som eit Barn». Sjølv om Vinje er vaksen opp blant slike dyr, hevar han seg over dei når han kjenner dei att. Ved hjelp av Robin Hood-referansen får han demonstrert at han er storbonden intellektuelt overlegen, og til modellesaran får han synt fram kor lite kunnskapar bonden har om «Landsens Styre og Stell».

Men eg er heilt samd med Rorgemoen i at Vinje samstundes ønskjer å identifisere seg med Robin Hood gjennom replikkbruken, og den karakteren Vinje assosierer seg med, er på mange måtar ein hybridfigur, for som Tor

¹⁰Slik Rorgemoen ser det, skil den siste førekomsten av Robin Hood-replikken seg frå dei fem første tilfella. Den siste gongen er replikken retta mot «Sendelaget» som «stengde seg inne liksom det aalkjende Forbetringslag («Reformforening») ifjor» (s. 161). Men det Rorgemoen ikkje synest å ha fått med seg, er at reformforeninga var ei samling av bondestortingsmenn og liberale byrepresentantar som prøvde å få til eit nærare organisatorisk samarbeid (GSK), og det var eit fleirtal av bønder i sendelaget som var i Trondheim under kroninga òg (*Fe.*, s. 199). Vinje brukar altså «Her er mine Dyr»-replikken om bønder i alle seks tilfella, så eg synest ikkje analogien haltar i like stor grad som Rorgemoen argumenterer for (2007, s. 46).

¹¹Då Vinje var på fjellturar med felagane (Sars, Berner og Boll), kunne han kome med replikken «Aanei! hvor alting er telemarkisk her!» dersom dei kom til ei seter med ein sølepytt som golv, og der røyken og gamalostlukta låg tjukt i rommet (Sars 1912, s. 342).

Åge Bringsværd skriv: «Gradvis og langt om lenge smelter de forskjellige Robin Hoodene sammen til én skikkelse. De ulike og delvis motstridende «lagene» prøver å forsone seg med hverandre» (2012, s. 21).¹² Robin Hood er ein hybridfigur som har blitt forma og omforma opp gjennom historia (med røter attende til 1300-talet). Etter at den engelske overklassen fekk sansen for Robin Hood-forteljingane, gjekk Robin frå å vere ein «yeoman» (fri mann med middels status) til å bli ein adeleg herre, og patriot blei han først på 1800-talet (ibid., s. 117, 127).

Ved hjelp av stadige omskrivingar har toppsjiktet i det engelske samfunnet endra på saga om Robin Hood, og han har gjennomgått ein transformasjon tilsvarande kva Thomas Macaulay gjekk inn for at indiske lærarar måtte gjennomgå i det britiske India – etterlikne den engelske overklassen. Dei skulle, som nemnt tidlegare, vere engelske i smak, meining, moral og intellekt («English in taste, in opinions, in morals, and in intellect»), og Vinje oppfyller dei same krava når han reiser rundt. Han har ein annan kunstmak enn dei som driv med treskjerjing, ein annan moral enn eigaren av hengjebjørka og ein annan intellekt enn storbonden som «rødde reint som eit Barn». Vinje opptrer med ein doserande og siviliserande tone overfor bøndene han treffer – som ein talsmann for moderniseringsprosjektet til intelligenskrinsen – og han tek avstand frå kulturprodukta han får sjå. Men samstundes ligg det heile vegen ein kjennskap og kjærleik til bøndene i botn, mellom anna ved å stadig minne om at folka er snille og godlyndte trass i at stellet er låkt. På den måten kjem hybridstemma til Vinje fram.

Sjølve måten Vinje hever seg over bøndene på, skjer særleg ved innrammingane han legg til rundt bøndene han møter, og kulturprodukta han får sjå. Forteljinga til eigaren av hengjebjørka blir foredla og gjort om til ålmenngyldig livsmoral (og eit dikt), treskjerjingane blir samanlikna med dei tåpelege kunsthandverka til Benvenuto Cellini, drikkehornet frå Hol blir latterleggjort, og storbonden blir framstilt i eit dårleg lys ved hjelp av Robin Hood-replikken. Kvart av møta langs vegen får ei intellektuell og personleg innramming med Vinjes signatur, og medan det var nokså lett å skilje mellom innramming og forteljing i «Menuetten til Steinberg», er det ikkje like lett i «Grauten paa Grut». Heile vegen vekslar Vinje mellom å fortelje om bøndene og å pakke dei inn i personlege resonnement – ei veksling mellom observasjonar og refleksjonar. Slik

---

¹²Vetle Vislie skildrar Vinje i *Ferdaminni* på liknande vis: «Daa Vinje var bonde av upphav, og paa denne tidi bymann og aandsaristokrat av livssyn, var der liksom fleire tids-aldrar i honom [...]» (Vislie 1898, s. 242).

oppnår Vinje å distansere seg frå bøndene han møter langs vegen. Samstundes nemner han stadig sin eigen oppvokster i bondekulturen og kjennskapen han har til bondelivet (slik Robin Hood kjenner til dyrelivet), så i den første delen av «Grauten paa Grut» presenterer Vinje seg sjølv som ein kopist-mann med ei hybridstemme.

6.2.2 Lesestykket: Humoristen får seg graut

Versjonen av «Grauten paa Grut» som står i Knudsens lesebok, er mykje kortare. Ved første augnekast ser det ut som grunnteksten og lesestykket er nokså like, for byrjinga og slutten er den same, men ved nærare ettersyn kjem det fram at fire sider av grunnteksten er fjerna, mellom anna alle avsnitta som blei tolka ovanfor. Borte er alle dei nemnde tilfella der Vinje distanserer seg frå bøndene og kulturprodukta deira, og borte er «Her er mine Dyr»-replikken – ein replikk som på mange vis er ein slags tolkingsnøkkel for heile verket (saman med opningsdiktet). Men Knudsen har tydelegvis ikkje sett det slik, og det som står att, er første og niande avsnitt, pluss heile den siste delen med grautspisinga.

No er det ikkje overraskande at episoden med grautspisinga blir framheva som det sentrale i lesestykket – det er trass alt der ein finn både opphavet til kapitteltittelen og det store høgdepunktet – men kva får det å seie for hybridstemma til Vinje når så mykje av det andre er borte? Og kvifor har Knudsen teke vare på nett det første og det niande avnittet, men ikkje dei imellom?

I begge dei to avsnitta presenterer Vinje naturen og folka i dalstroka. Slik introduserer han den raude tråden, sjølvve reisa, som diskusjonane blir festa på. I det første avsnittet skriv Vinje at han kjenner att heimtraktane sine i landskapet han får sjå («nett som i mi fødebygd»), og han er talsmann for «denne samanliknande (comparative) Kjennskap til Landet vaart» som han skriv om seinare i *Ferdaminni* (s. 235). Kjennskapen til bygda heime er målestokken, og komparativt sett er jorda betre, stellet klenare og folk meir talande (for dei kjem med joviale replikkar når dei treffer kvarandre på vegen). Deretter skjer det eit umarkert hopp til avsnittet som er det niande i grunnteksten, men som i lesestykket blir det andre. Avsnittet liknar mykje på det første:

Her nord igjenom denne Rennebudal er fagert, og bygdi er tjukk; men dei fleste gardarne er alt bytte ut i so mange smaalappar, at det er husmenn

den største mengd, og so ligg jordstykki paa gamaldags vis um kvarandre med skigardar imillom, so eit folkelegt jordbruk ikkje er tenkjande paa, um folk var kome so langt, at dette elles var mogelegt; men det er langt dit, for husstellet og alt i denne vene flatbygd var som i ei arm vestlandsk fjellbygd, svart og armt, og sjølv paa ein av dei største gardar, der eg laag, ein tingstad um eg ikkje misminnest, sjølv der var med mat og seng og husbunad som i ein avdal paa Vestlandet. — — (L05, s. 27)

I begge avsnitta er Vinje nokså negativt innstilt til korleis bøndene driv jordbruk, men alle påminningane om at folka likevel er venlege og hjelpsame, har forsvunne i lesestykket. Kommentaren om at det er «snille Folk og med god Givnad» har ikkje kome med (den kommentaren kjem rett etter det første avsnittet), og i avsnittet sitert ovanfor har Knudsen teke vekk følgjande tekstbit (og erstatta han med — —):

«Almuevennen» saag eg der, og so Skinnbøker svarte paa ein liten Hjeld; men Folk var snille paa den Maaten, som slike Folk er det: og sume velskapte saag eg ogso og liksom med Merki paa seg til at koma lenger fram. (s. 118)

Og når Vinje omtalar storbonden som uttrykte seg barnleg, er han ikkje blind for godleiken og potensialet hans: «Men dette var ogso ein snill Mann og hadde nokot Vit paa Jordbruk, so der er Von um Framgang naar Folk taka Staven i andre Handi». Vinje merkjer seg at folk er godlyndte, og han har framtidstru sjølv om stellet er dårleg. Men desse tre tekststadene er altså ikkje med i lesestykket, noko som fører til ei endå større svartmåling av situasjonen. Dei gode sidene ved bøndene Vinje møter, kjem ikkje fram, og det verkar som om Vinje har fjerna seg fullstendig frå bondesamfunnet han voks opp i. Det hjartelaget Vinje trass alt hadde for bøndene, blir nedtona, og dermed konvergerer hybridstemma til Vinje mot den typen stemme som er vanleg i ei sosiologisk feltundersøking – observerande og uempatisk. Vinje blir gjort meir lik den sosiologiske føregangsmannen Eilert Sundt, og på den måten høver den første delen av «Grauten paa Grut» betre med det nasjonsbyggingsprosjektet som Sørensen kallar for «Det neo-elitistiske prosjektet fra rundt århundreskiftet». Overordna sett gjekk prosjektet ut på ei avvising av tokulturteorien (i staden burde ein heller snakke om éin kultur med ujamn utvikling mellom by og land), og meir konkret gjekk det ut på å avvise landsmålet som eit praktisk skriftspråksalternativ. Prosjektet var ein offensiv mot norskdomsrørsla, og Bjørnstjerne Bjørnson var spydspissen (Sørensen 1998, s. 36–37). Lesestykket bidreg først og fremst til eit slikt

nasjonsbyggingsprosjekt ved at bøndene berre framstår som usiviliserte i den første delen. Vinjes auge for potensial og godleik i bøndene er fjerna der, og dermed står berre det usiviliserte att. Bøndene blir gjort til representantar for ein statisk og umoderne kultur, noko som har inngått som eit argument imot landsmålet heilt ifrå byrjinga av målstriden.

Men den raude tråden, altså sjølve reisa, kjem tydeleg fram i lesestykket òg. Ein har framleis kjensla av å lese ei reiseskildring, men kjensla av at Vinje var oppteken av å prate med folk undervegs, er ikkje lenger til stades i den første delen. Når alle møta (med tilhøyrande diskusjonar og intervju) som var festa langs den raude tråden, er fjerna, endrar rolla til Vinje seg. Han går frå å vere ein oppsøkjande reformator til å bli ein observerande kritikal. I lesestykket fær han forbi alt han ser, og det er ei skildring som er skriven frå vegen, ikkje ved å vitje folk og gi dei taletid. Det einaste bøndene får ytre i lesestykket, er enkle og joviale kommentarar. «Det ferer uppetter. Det gjeng nedetter» (L05, s. 27).

Inntrykket av at Vinje er ein kritikal på tur, gjeld særleg for den andre delen av «Grauten paa Grut» (det vil seie alt som kjem etter det tiande avsnittet i grunnteksten). Delen er med i sin heilskap i lesestykket, og den byrjar med at Vinje er full av entusiasme over naturen omkring, og han tek til å «syngja med fuglen» og han stupar ut Orkla for å ta seg eit «dølsk naturistbad» (Severud 2010, s. 253). Han går nærast i eitt med naturen, og Vinje tenkjer på Loke som gjorde seg om til ein laks, noko som er ein allusjon til Edda-kvadet *Lokasenna*, der Loke gøymer seg i Fránangrsforsr i lakseham for å sleppe unna æsane han hadde terga (M.IV, s. 312). Dermed skaper Vinje eit samband mellom seg sjølv og Loke, på same måte som han identifiserte seg med Robin Hood i den første delen av kapitlet.

Loke er eitt av tilnamna som Jon Haarberg knyter til bokmålsleiren og kameleontistane si omtale av Vinje (Haarberg 1985, s. 42), og tilnamnet Loke finn han hos Paul Botten-Hansen: «[Vinje] forstaar jo lige godt at være Loke og Till Uglspeil, det nationale Syvmilsskridter og det Fratzenhaftes almeengyldigste Represætant» (1890, s. 362). Haarberg oppfattar Loke som ein karakter med tydeleg karnevalesske drag, men er det difor Vinje kjem med Loke-allusjonen i «Grauten paa Grut»? I *Lokasenna* opptre Loke som «en utpreget frittalende retoriker» (Haarberg 1985, s. 107), og det er nok særleg den delen Vinje har sams med Loke når han seinare entrar gjestgivargarden Grut som matskribent. Vinje leikar seg med diskrepansen mellom «lærebok i etarvitskapen» og «det skrapar og riflar ned igjenom og riv med seg gamle

matsynder» (L05, s. 28), og Vinje legg ikkje skjul på at det heile har ei retorisk nytte («Denne merkelege ting maa eg fortelja for det som kjem etter»). Det er dessutan verdt å nemne at verkemidla til Vinje gjer at episoden liknar ei matskildring i *Die Harzreise* av Heinrich Heine: «Wir seßten uns nieder zu einem Dejeuneur dinatoire, das aus Käse und Brot bestand» (Heine 1830, s. 169).¹³ Der er det ein tilsvarande diskrepans mellom det romantiserte måltidet *déjeuneur dinatoire* (middagsaktig lunsj) og den faktiske maten (ost og brød), men Heine dreg ikkje strikken like langt som Vinje.

Og etter alt dette kjem Vinje med ein ny referanse til *Lokasenna*, heilt mot slutten av kapitlet – då til «Øgisdrekka» (eigenleg *Æges-drekka*):

Det er ikkje under at Tor var ein folkegud, for han var kjøt av deira kjøt og blod av deira blod, og med all denne sin tjodskap godlynd og hoggfim. Det einaste unorske ved han var at han ikkje tolde skjemt, som det stend um i *Æges-drekka*.

Eg forstod ikkje rett kor norsk Tor var, og kor sant det er det som stend i visa: «I fjeldets søn endnu jeg ser et skud av gamle kjæmpestammen»; eg forstod ikkje all denne gilde nordmannskapen, fyrr eg aat Grauten paa Grut og hadde sét hus og heim og det heile bygdestell med all den havren. (L05, s. 28–29)

Slik sluttar lesestykket, og det er temmeleg likt som i grunnteksten – einast ordforklaringane til Vinje er stroke («Nationalitet» for «tjodskap» og «svint til at slaa, gjeva Hogg» for «hoggfim»). Ved å inkludere nok ein referanse til *Lokasenna* her på slutten får Vinje plassert heile episoden med grauten på Grut innanfor to intertekstuelle referansar til det same Edda-kvadet, og eg les det som at Vinje signaliserer at han for ein periode vil opptre som ein Loke-figur som går retorisk hardt ut når han ønskjer å setje folkeguden Tor på plass. Vinje ser liten skilnad mellom kva han får sjå blant folka i området, og korleis Tor kledde og tedde seg, og for å få fram det poenget siterer han òg frå *Hárbardsljod*, eit anna Edda-kvad, der Tor blir skildra. Den siste delen av «Grauten paa Grut» krev dermed nokså god kjennskap til norrøn mytologi, i motsetnad til den første delen (der ein til dømes bør kjenne til saga om Robin Hood). På den måten høver den siste delen av kapitlet betre inn i eit gymnas der norrønt stod på pensum.

I tillegg høver den siste delen av «Grauten paa Grut» mykje betre saman med det neo-elitistiske nasjonsbyggingsprosjektet enn den første delen, for dette prosjektet gjekk ut på ei ideologisk avvisning av romantikken og eit

¹³Utgåva av *Die Harzreise* som sitatet er henta frå, er den same som Vinje lånte på Universitetsbiblioteket i 1851 (Skard 1938, s. 439).

generaloppgjer med nasjonalromantikken, og det er særleg i den siste delen av kapitlet at Vinje gjer narr av den grunnlause romantiseringa av bønder (Sørensen 1998, s. 37). Vinje siterer frå «Hvor herligt er mit Fødeland» av Simon Olaus Wolff¹⁴ (M.IV, s. 312), og Vinje sluttar av heile kapitlet med ei ironisk hylling av «denne gilde nordmannskapet» som har halde seg lik heilt frå aralds tid. Vinje er her tydeleg anti-romantisk, men sameleis som med Heine, er det ei utfordring å få mannen som driv med «tilintetgjørelsesfelttog mot romantikken», til å gå opp med mannen som «selv hele tiden [har] vært romantiker» (Heine sitert etter Dahl 1993, s. 8). Rett nok er ikkje Vinje den same romantikaren som Heine, men han har sine innfall, noko som gjeld i «Grauten paa Grut» òg.¹⁵ Når han får sjå skogen som bøygjer seg for å kysse Orkla, står det: «Eg vardt tankefull og kvad», og så kjem lyrikkinnslaget «Til ei Aa» (s. 117).¹⁶ Men korkje «Til ei Aa» eller det andre sjølvskrivne lyrikkinnslaget i kapitlet er med i lesestykket, så etter Knudsens redigeringar slepp ein unna heile problematikken og paradokset ved at Vinje på den eine sida skreiv nasjonalromantiske dikt, men på den andre sida var kritisk til den nasjonalromantiske diktinga. Og Vinje går frå å opptre som både lyrikar og kritikar i grunnteksten til at berre den kritiske sida kjem fram i lesestykket. På den måten fjernar Knudsen heilt Vinje-biletet til henologane og nynorskleiren (den alvorlege Vinje med si «mjuke hjarterot») frå teksten, og att står berre Vinje-biletet til kameleontistane og bokmålsleiren – den humoristiske Vinje som ironiserer og kritiserer.

¹⁴Wolff må reknast som ein typisk representant for nasjonalromantikken. Han jakta på det opphavlege i «det norske folk», mellom anna ved å skrive ned og samle saman gamle tradisjonar, antikvitatar og folkeviser (Haarberg 1985, s. 99).

¹⁵Kjell Aabrek har drøfta spørsmålet om Vinje var romantikar eller realist, og han røkkjer etter om det i skrifta til Vinje er samsvar med «den romantiske livsmeiningi» innanfor ulike omkverve. Han tek opp at Vinje står beint imot den romantiske gullalderteorien, men at Vinje er mindre kategorisk i haldninga til den romantiske tendensen i litteraturen. I det spørsmålet var Vinje ein motstandar av dikting som finpusa bøndene for mykje (slik som Bjørnsons idyllisering i *Arne*), men det baud han likevel imot å lage kunst av styggedom, slik realistane gjekk inn for. Her ser Aabrek det naturlege i at «lyrikaren Vinje måtte ha ei onnor meining um tendensen enn opplysningsmannen Vinje» (Aabrek 1926, s. 213). Ernst Sars såg på Vinje som ein rykkvis romantikar (1912, s. 306).

¹⁶Tilsvarende innleiingsformular finn ein att hos Heine òg: «Som vanlig ble jeg da romantisk til sinns, og mens jeg vandret, diktet jeg følgende sang» (Heine 1993, s. 33). Sjå hos Haarberg for meir om forholdet mellom Heine og Vinje (1985, s. 161–65).

6.3 Rettferd eller vrangferd?

Det tredje *Ferdaminni*-kapitlet eg skal tolke, er «Olaf Haakonstad», og lesestykket står i *Norsk bokheim. Nynorsk* (L11) frå 1947. Det er Mikjel Sørle og Rolv Thesen som står bak leseboka, og ho kom ut i to utgåver. Oppdaginga i den kvantitative delen var at L11 bidrog til ein konsensus kring Vinjes forfattarskap i etterkrigsåra, for både der og i to andre lesebøker frå rett etter krigen var mengda og typen Vinje-tekstar særskild lik – det var ei samanfletting av bokmålsleir-tradisjonen og praksisen til nynorskleiren etter hundreårsskiftet. Det fell difor naturleg å sjå Sørle og Thesen som tilhøyrande ein samlingsleir etter krigen.

Men ved nærare ettersyn oppdagar ein at samlings-løysinga ikkje berre var eit etterkrigsfenomen. I førsteutgåva av L11 frå 1939 finst eit nokså tilsvarende tekstutval med liknande tekstendringar som i andreutgåva frå 1947, så historia til samlingsleiren byrjar der – eitt år etter at rettskrivings-reformen frå 1938 blei vedteken. Den gongen var ein nær å skape eitt sams skriftspråk i Noreg, med Halvdan Koht som hovudarkitekten, men så kom krigen, og nasjonsbygginga etter krigen skjedde på eit anna grunnlag enn på språkleg samling.

6.3.1 Grunnteksten: Sakfører med bondekjennskap

Mot slutten av det andre *Ferdaminni*-heftet vitjar Vinje garden Håkåstad, og der gir han slepp på praksisen om å anonymisere eller gi dekknamn til dei han møtte på ferda si. Vinje skriv at han «lyt namngjeva» Ole Haagenstad, denne bondestortingsmannen og storbonden.¹⁷ Mannen er for stor og viktig til at Vinje lèt han få sleppe namnlaus frå å ha stabbur fulle av halve grisar som er «gule og grøne i Skuren» etter å ha hange der i opptil seksti år. Det er mat som knapt er etande lenger, men det er «Mat for Mons» når journalisten heiter Vinje. Skinkene til Haagenstad blir stoff for eit *Ferdaminni*-kapittel som ligg på grensa mellom gravejournalistikk og uthenging, men Vinje angra ikkje på framferda si i ettertid.¹⁸

¹⁷Fornamnet hans var ikkje «Olaf» som Vinje skriv, men «Ole» (Severud 2010, s. 361). I skrivemåten av personnamn følgjer eg NBL i staden for Vinje.

¹⁸I *Dølen* 3. juni 1866 tek Vinje tak i kritikken frå Algreen-Ussing i *Dansk illustreret Tidende* (som skreiv ein minneartikkel om Ole Haagenstad etter at han døydd 16. april) om at «Vinje maalar honom for svart utan at koma med Prov (Bevis) for sine Anker» (F.II, s. 244a). Vinje nektar for at provføringa hans var dårleg i *Ferdaminni*, og han gjentek kritikken sin (sjølv om mannen ikkje har lege lenge i grava), for «lovat Du, so lyt eg lasta, for her er Rettferd i Livet»

Sjølve kapitlet byrjar med ei innramming, på lag som i «Menuetten til Steinberg». Det er ei opning som kan bli lesen som sakfører Vinje sitt innleiingsføredrag i saka han vil føre for ein revidert dom over storbonden Ole Haagenstad. Første punkt er då å presentere den som står på tiltalebenken, Ole Haagenstad, noko Vinje gjer gjennom den førre store dommen om mannen, nemleg Wergelands dom (i 1842 gav Wergeland ut boka *Storthingsmanden, Gudbrandsdølen Ole Haagenstad*). Der såg Wergeland han «som Mønster for ein norsk Bondestorthingsmann» (s. 238), men det er ein karakteristikk som Vinje vil problematisere. Han vil gi si «ringe Opplysning» for å rette opp det etablerte biletet, og Vinjes Haagenstad-dom blir ein del av polemikken mot Henrik Wergelands domspraksis og nasjonsbyggingsprosjekt. Sørensen kallar nasjonsbyggingsprosjektet for «Henrik Wergelands nasjonale visjon», og prosjektet gjekk særleg ut på å skape ein historisk samanheng i den norske nasjonen – de «to afbrudte Halvringe» (middelalderstaten og den nye staten) måtte setjast saman utan å ty til «den uægte Lodning», altså dansketida (Sørensen 1998, s. 28). Hyllinga av Ole Haagenstad inngjekk i eit slikt program, for «Gudbrandsdalens mest anseede bonde» var for Wergeland ein «representant for to av de gamle adelsslekter, som med sterkest kraft har vedlikeholdt sig under de gamle tiders tryk» (Wergeland sitert etter Vesaas 2001, s. 259), men Vinje ser ikkje mange positive sider ved å einsidig halde på alle gamle tradisjonar. Han lagar nokre solide rifter i glansbiletet av den gudbrandsdalske storbonden – ein bonde som opptådde i bygdebunaden på Stortinget, og som alltid prata heimemålet sitt (NBL) – ei harselering som òg har bode på utfordringar for nynorskleiren i ettertid.¹⁹

Etter innleiingsføredraget går så sakfører Vinje over til å hente inn vitnemål frå «Menn eg maa tru paa», altså sikre kjelder. To av kjeldene er Haagenstads «Venir og Likemenn», det vil seie bondestortingsmenn, og den eine er Theis Lundegaard. Han var eidsvollsmannen som braut ut med «Stå opp alle som ingen jøder vil ha i landet!» då grunnlova skulle skrivast, og han var ein sjølvtrygg og høgmælt bonderepresentant som møtte opp i vadmålsbunad

---

(F.II, s. 244b). Ankepunktta til Vinje er framleis at mannen var grisk og gjerrig, attåt at han ikkje følgde med i tida og ikkje hadde særleg sans for opplysning. «Vi ero komne ut over det Standpunct i vaar Politiske Utbilding, daa vi kvad Visor om slike Odelsbønder berre for det at dei vaaro Bønder og inkje annat» (F.II, s. 244b).

¹⁹Men Olav Midttun sørgjer for å få pynta på framferda: «Og det han skriv om Håkonstad'en, det heng nok saman med hans uvilje mot å halde på altfor mangt gamle og utlevde ting, og han seier elles klårt og greitt ifrå at Håkonstaden var ein klok og velrøynd mann som hadde lese mykje, og særleg rosar han at han i all si ferd på Stortinget, var norsk bonde og bruka målet sitt» (NRK 1968, min transkripsjon).

og ikkje hadde respekt korkje for embetsfolk eller for øvrigheita elles (NBL). Vinje målar eit tilsvarande bilete av Lundegaard (han «mælte so haagt, at Dvergmaalet (Ekkøet) svarade i Bergi der kring Garden») (s. 239), og Vinje lèt Lundegaard sjølv få føre ordet. Vinje gir att ein replikk der Lundegaard først tek avstand frå sprenglærd toskeskap («det skal vera so kloke Menn i Tyskland, at dei ikki trur paa seg sjølve»), og deretter garanterer han for at Haagenstad ikkje er som dei: «Haakonstad'en trur berre paa seg sjølv, og for dette var han Venen min» (s. 239). Haagenstad representerer det upåverka bondevettet, noko som gjer dei to til vener. Dei er begge motstandarar av klokskapen i hovudstaden, og replikken til Lundegaard blir eit forsvar for å halde på bondevettet i møtet med lærdomen i hovudstaden. Dermed fører Vinje stemma til ein kopisteri-skeptikar inn som vitne nummer ein. Det er eit vitne som tek parti med Haagenstad.

Den andre kjelda til Vinje er Peder Fauchald, som kom frå garden Faukal på Toten. Han representerte Kristans amt på Stortinget, til liks med Haagenstad, men han var ikkje som Haagenstad og Lundegaard. Fauchald las alt han kunne kome over frå ungdomen av, og på Stortinget var han nærast den einaste i bonde-opposisjonen som verkeleg kunne debattere med embetsmennene. Han blei ofte kalla for den mest danna av stortingsbøndene, og han var den første (og nesten einaste) bonden som tala for at jødane skulle få tilgang til riket på Stortinget i 1842 (NBL). Det er såleis ikkje rart at Vinje skriv at Fauchald «var af ein annan Natur enn Theis» (s. 239), for Fauchald var ingen kopisteri-skeptikar, snarare ein kopist-mann, noko som førte med seg ei anna haldning til ein mann som Haagenstad.²⁰

Frå Fauchald har Vinje høyrte at han «ikki vilde faa nokon Glede af at koma til Haakonstad'en» (s. 239), men det er eit vitnemål som ikkje blir overlevert som ein direkte replikk. I staden lèt Vinje ein strofe frå Draumkvædet tale på vegner av Fauchald og fleire, og gjennom strofa frå folkevisa blir den rike storbonden tiltala for å ikkje vere «Sæl» og gi «den Fatike Korn». Det første ankepunktet er altså at Haagenstad er grisk og gjerrig trass all den rikdomen som han sit inne med. Til stønad for ankepunktet sitt viser sakførar Vinje òg til tidlegare rettspraksis, i form av «Domen um Magasinhuset i Vaage» som Vinje har lese før visitten. I dommen blei Haagenstad dømd for å ha sørgt for godt for seg sjølv då kornmagasina i Vågå blei lagde ned (M.IV, s. 321).

Ved å la Lundegaard vitne *for* og Fauchald *imot*, inkluderer Vinje to

---

²⁰Både Lundegaard og Fauchald døydde i 1856 (NBL).

andre stemmer i kapitlet som står i kontrast til kvarandre. Begge høyrer til stortingsbønder, men verdsbileta og oppfatningane deira er ulike. Den første gir ros, den andre last, og basert på vitnemåla og bakgrunnen deira skjønner ein at variasjonen er stor blant stortingsbøndene. Dei er svært ulike i haldninga dei har til embetsmannskultur, og dermed opptre dei ulikt på Stortinget, noko Vinje sjølv skildrar etter å ha spurt ut Haagenstad om politiske saker. I etterkant avseier Vinje følgjande dom:

Det var ikki det Sermerkte (Originale) som f. Ex. hos gamle Fauchald, men det var klokt for det meste og greidt. Det var ikki heller slike Lyn som paa den myrke Himilen hans Theis; det var den javne tenksame Mannen, som alltid lastelaust kan sitja i Tinget. (s. 240)

Der plasserer Vinje dei tre stemmene i forhold til kvarandre, og han finn kvalitetar hos alle tre. Det er Fauchalds som ikkje er redd for å omfamne nye tankar, Lundegaard som kjem med gullkorn (men er uopplyst), og Haagenstad som tenkjer klokt, men tradisjonelt. Dei har alle tre hatt kvar si stemme på Stortinget, som representantar for bøndene, men i Vinjes kapittel får dei ikkje stå som likeverdige stemmer. Haagenstad blir redusert til ein gamal og utdatert mann, og Lundegaard får rolla som det komiske innslaget («the comic relief») som berre får dvergmål til svar på utbrota sine.

Men Vinje lèt ikkje berre stortingsbønder få seie fram vitnemåla sine om Haagenstad. Han har òg spurt ut folk frå lokalsamfunnet, mellom anna ein mann som følgde han opp til Håkåstad, og i kapitlet har Vinje teke med ei replikkveksling mellom dei to. Der fortel følgesmannen at «Haakonstad'en trur det gamle er best paa alle Maatar» (s. 239), noko som blir det andre ankepunktet som Vinje inkluderer i rettssaka han fører fram, altså at Haagenstad er både umoderne og uopplyst. Det finn Vinje fleirfaldige prov på, for alt er gammalt. Drifta skjer «paa gamal Vis», sengekleda har ei «Likluft» over seg, og i stabburet heng «vyrdnadsfulle Methusalem'er» i form av gule og grønne griseskrottar. Vinje finn mange teikn på at det er «gamal norsk Adel» han har kome til, og han gjer òg eit nummer ut av innavlen som finst i dei gamle adelsættene.²¹

Ættirne døy ut, og um dei ikki fødast med graat Haar og Skrukkur i Panna, som det er sagt um gamle Ædelsættir, som vilja halde Blodet reint, so saag ikki eg væne Folk af desse gamle rike Ættirne. Dei fagre gudbrandsdanske [sic] Gjentur og Gutar er av blandat Ætt, det eg saag og hørde. (s. 243)

²¹Hagenstad høyrde til dei gamle stor-ættene i Gudbrandsdalen. Gjennom giftarmålet med Kari Bjølstad, som var søskenbarnet hans, blei han atter knytt til både Bratt- og Toulstad-ætta (NBL).

Vinje ser i hovudsak negative sider ved reint blod og gamle vanar, men han vil ikkje gå imot giftarmåla deira. Han syner ei mistru til at den gamle adelen kan bidra med noko godt etter å ha sett «dette brandgule Flesket», og han alluderer til likninga med fikentreet i Bibelen (den versjonen som står i Lukasevangeliet) der Jesus seier: «Hogg det ned! Kvifor skal det stå der og arma ut jorda?» (Luk 13,7).²² Den gamle adelen er som det fruktlause fikentreet. Det ber ikkje ny frukt, og det «teker Plassen burt for det fruktberande» (s. 244). Difor meiner Vinje at stammen bør hoggast ned, og han tek sjølv eit par solide øksehogg i adelsgreina til Haagenstad.

Vinje er imot at den reine, uforandra bondekulturen og alle dei utdaterte tradisjonane som han ser leivningar av hos Haagenstad, skal bli hylla (slik som Wergeland gjorde i sin dom over mannen), men den endelege domsavseiinga til sakfører Vinje kjem først på slutten av kapitlet. Då står han på tunet til garden Håkåstad, og han ser ned til prestegarden. Der heldt presten Hans Peter Krag til, ein av dei fremste opplysnings-prestane i Noreg, i perioden 1830 til 1842 (NBL). Vinje siterer dommen over Krag frå *Nyhedsbladet* («Oplysning er Liberalitet»), før han kjem med sluttreplikken sin over Haagenstad: «Slike Lovord fær ikki du rike Haakonstad'en paa di Grav» (s. 245). Sakfører Vinje kringkastar ein ny dom over Ole Haagenstad, og vitjinga hos den gamle mannen får ei innramming som verkeleg rammar ettermælet hans.

Dermed er det ikkje så rart at det kom reaksjonar på Vinjes skildring av Haagenstad i samtida. Ei side ved saka er at Vinje rokkar ved det rådande glansbiletet av storbonden, men ei anna side er at Vinje blandar korta som jurist og journalist når han namngir mannen og fører rettargang utan at den tiltala får kjennskap til ankepunkta. Haagenstad får ikkje vite at alt han seier, vil bli brukt mot han, for Vinje isceneset seg sjølv som smigrande og godlåten når han kjem inn i huset. Han opptrer som underdaning («Som ukjend Mann komande inn i Huset var eg smaaraaden, og foor fint med det»), men han er utspekulert når han spør seg fram («Eg let daa liksom umerkjande det Ynskje falla at faa sjaa meg ikring i hans navngjetne velforsynte hus») (s. 240). Vinje har god kjennskap både til bondekultur og til korleis ein sakfører kan overtyde om at han har rett, og på den måten trer Vinjes hybridstemme fram i teksten. Det er ei blanding av jus og bondekjennskap som ligg til grunn for ordføringa

---

²²Eg nyttar den nyaste bibelomsetjinga til nynorsk (frå 2011). Det beste hadde sjølv sagt vore å finne ut kva for bibelversjon Vinje hadde lese seg opp på, men det er ikkje naudsynt her. Det er berre hos Lukas at det er snakk om å hogge ned fikentreet. Hos dei to andre synoptikarane, Matteus og Markus, er likninga annleis.

og framferda til Vinje, så det handlar ikkje berre om Vinjes motstand mot alt som var gammalt, slik som Olav Midttun framstiller saka (sjå NRK 1968). Vinje framhevar òg klasseskiljet som finst innanfor bondesamfunnet, og mykje av kapitlet handlar om å dekonstruere dei førestillingane som embetseliten har skapt om bondekulturen. Farsethås kan få det siste ordet: «Selv om Vinje aldri følte seg hjemme i noen klikk, har nok hans syn på nasjonen mer felles med dagens konstruktivister enn med noen tids nasjonalister» (Farsethås 2008, s. 108).

6.3.2 Lesestykket: Klasselaus modernitetsforkjempar

I *Norsk bokheim. Nynorsk* har kapitlet blitt korta ned ganske mykje. Dei to siste sidene av grunnteksten er ikkje med, attåt sju større eller mindre tekstbitar innimellom – med lengder på alt frå to heile avsnitt til fire ord. Berre éin av stadene i lesestykket er det markert at noko er fjerna (der står det — —), og at alt det andre har forsvunne, finn ein først ut ved å samanlikne grunnteksten og lesestykket. I tillegg har alle fotnotane (til saman tre stykke) og ordforklaringane til Vinje blitt borte.

Tekstendringane til Sørli og Thesen har fire større konsekvensar, og den første er ei svekking av vitnemåla og provføringa til Vinje. Vitnemåla til Lundegaard og Fauchald har blitt stuttare, og Lundegaard gjer ikkje lenger narr av den sprenglærde toskeskapan:

«Ja, ja,» sa han ein dag, «^① Haakonstad'en trur berre på seg sjølv, og for dette var han venen min ... Det var tidt ikkje meir enn så vidt han ville tru på meg ...»

Fauchald, som var av ein annan natur enn Theis, sa at eg ikkje ville få nokor glede av å koma til Haakonstad'en.

^②

Eg kom såleis ikkje fram med gode tankar om mannen. (L11, s. 40)

Der ^① står, vantar setninga «lat meg no sjaa, at du ikki verdt for klok i Christiania, for der skal vera so kloke Menn i Tyskland, at dei ikki trur paa seg sjølve», med tilhøyrande fotnote som klargjer at det var den «Fichtske Idealismus» Lundegaard sikta til (s. 239), og der ^② er plassert, nemner Vinje dommen om magasinhuset i Vågå og strofa frå Draumkvædet. Fjerninga av ^① fører til at Lundegaards replikk ikkje gir så mykje meining lenger, og fjerninga av ^② gjer det vrient å skjønne heilt kvifor Vinje ikkje kom fram med «gode tankar om mannen» – i lesestykket blir det jo ikkje nemnt at Haagenstad har gjort så mykje gale.

Lundegaards replikk er ikkje lenger polemisk mot klokskapen i hovudstaden, og i lesestykket framstår han ikkje som den same kopisteri-skeptikaren som i grunnteksten, men berre som ein Haagenstad-ven. Og med fjerninga av magasinhus-dommen (den tidlegare rettspraksisen) og Draumkvædet-strofa (den munnlege folketradisjonen) forsvinn det første ankepunktet til sakfører Vinje – at Haagenstad var grisk og gjerrig. Dermed fjernar Sørleie og Thesen den sosiale dimensjonen ved Vinjes rettssak, noko som blir den andre konsekvensen av tekstendringane. Det er ikkje mogleg å oppfatte tiltalepunktet om at Haagenstad (som ein adelsmann) ikkje brydde seg om sosialt arbeid (til dømes ved å hjelpe vanlege bønder i bygda). Det same gjeld for fjerninga av følgjande avsnitt frå grunnteksten:

Eg hadde høyrdd der til Arbeidsfolki paa den store Vegbygnad uppigjenem [sic] Vaage til Lom var kaupt nokre Skippund af dette Haakonstadflesket, men at det maatte køyrast tilbake som uætelegt. Derfor sagde eg fagnande til Haakonstad'en, som han kjenneleg likade vel: «ja, ja, du er ein forsyneleg Mann; men eg skal fortelja dette til Regjeringi, so rydjar nok ho Husi dine for Flesk til Krigshæren dersom her kjem Krig. Det vøre Mat for Mons dette.» (s. 242)

Dette avsnittet (og det som kjem før i grunnteksten) er ikkje med i lesestykket, og dermed forsvinn det andre av vitnemåla mot Haagenstad som Vinje hentar frå folk i lokalsamfunnet (det første var frå følgjesmannen). Vitnesbyrdet her handlar om at Haagenstad sel uspiseleg mat til arbeidsfolket, noko som får mannen til å framstå både som ein grisk og utspekulert karakter, og vitnesbyrdet gjer nytta som ei innramming for Vinjes eigen replikk. Som lesar skjønner ein at Vinje her leikar seg med skodespel, smiger og ironi i samtalen med Haagenstad, medan Haagenstad blir framstilt som godtruande og lettlurt. Vi som lesarar får forteljinga presentert innanfor Vinjes innramming, noko avsnittet ovanfor òg er eit godt døme på, men i tillegg gir avsnittet ein god grunn for at Vinje dels er i sin rett til å gå fram nokså advokatorisk – Haagenstad driv trass alt på med lureri og utnytting av folk som er dårlegare stilt enn han sjølv.

Men om ein berre les lesestykket, får ein ikkje vite om den sosiale dimensjonen ved rettssaka Vinje fører fram, berre om det andre ankepunktet, altså at mannen var umoderne og uopplyst. Lesestykket sluttar *rett før* Vinje nemner «Matadrygsel» som endå ein grunn til at Haagenstad held flesket så gamalt: «Og so at det beint fram er Matadrygsel mest for Tenestefolki, for eg kan [sic] aldri tru, at Haakonstad'en med Kone, sjølv eta stort af

dette Brandgule flesket» (s. 243). Vinje mistenkjer altså at flesket blir halde gamalt for at tenestefolka skal vere billegare i drift, men den tekstbiten står ikkje i lesestykket. I lesestykket nemner Vinje berre overtru, gamal skikk og signalisering av rikdom som moglege grunnar til at flesket blir hengande så lenge i stabbura. Og ein får heller ikkje med seg sekvensen med dei gamle adelsættene, fikentre-parabelen og den endelege domsavseiinga, for alt dette står på dei to siste sidene av grunnteksten (som altså ikkje er med i lesestykket) saman med mykje meir av provføringa til Vinje. Det som har skjedd i overgangen frå grunntekst til lesestykke, er altså ei nedtoning av dei sosiale og økonomiske skiljelinene som finst innanfor bondesamfunnet, noko som gjer at lesestykket harmonerer betre med nasjonsbyggingsprosjektet til Halvdan Koht (som Sørensen gir tittelen «nasjonalisme og demokratisk sosialisme») som slo igjennom i 1930-åra. I det tiåret blei klassekampideane innanfor sosialismen dempa, Arbeiderpartiet vann fram gjennom frie val, og Halvdan Koht såg korleis «sjølve logikken i samfundsvoksteren driv oss fram imot ei samskiping av det slage som vi finn i sosialismen» (sitert etter Sørensen 1998, s. 42). Sørli og Thesen gir stønad til eit slikt nasjonsbyggingsprosjekt ved å få det tidlegare bondesamfunnet til å verke mindre sosialt lagdelt enn det var, noko som gjer det lettare å sjå for seg at eit sosialistisk samfunn kan oppstå i samtida utan store omveltingar eller brot med nasjonale tradisjonar.²³ Etter redigeringane deira kjem ikkje Vinjes folkeopplysing i «Olaf Haakonstad» i konflikt med Kohts mål om å forme eit sosialistisk samfunn på norske nasjonale verdiar, noko som ville ha skjedd dersom teksten hadde blitt ståande uredigert. I grunnteksten gir Vinje trass alt mangfaldige døme på at samlivnad mellom storbondeverdiar og sosialisme ikkje finst.

Noko anna som blir løynt i lesestykket, er alle gongene Vinje samanliknar Haagenstad med eit dyr. Den første dyresamanlikninga som har blitt fjerna, er fotnota til kapitteloverskrifta «Olaf Haakonstad» («Sjaa som Innleidning Side 71 um Reven paa Alfstad») (s. 238). Den same dyresamanlikning har forsvunne frå midt i ei setning: «Eg har nok sett to og tre år gamal kjøtmat, og at dei èt det eldste ③ og sparer det unge til det vert liksom gamalt» (L11, s. 42). Der ③ står, vantar «lik som Reven paa Alfstad» (s. 241).²⁴ Den tredje dyresamanlikninga

²³ Dei løyner på den måten òg at sosiale skiljer framleis var eit problem innanfor bondesamfunnet i samtida. Det kjem til dømes tydeleg fram av skrivinga til Tor Jonsson. Han voks opp i Lom, nabokommunen til Vågå (der garden Håkåstad ligg).

²⁴ Reven på Alvstad blei teken for å vere tamd og ufarleg. Difor fekk han lov til å bu liksom katten på ein gard, men reven var ein luring. Han stal høns, ender og gjæser frå gardane lenger vekk, og han gøymde skrottane unna i ei hule han hadde laga seg. Men ettersom stakkaren

kjem heilt på slutten av grunnteksten, og der blir Haagenstad samanlikna med ein snigel:

Haakonstad'en var nok ute paa Storthinget, men han lærde ikki somykit, at han kunde krabba ut or det gamle Sniglehuset. Riket maatte verda til eit Dyrerike, dersom her ikki fannst andre Slags Folk. (s. 245)

Denne samanlikninga er heller ikkje med i lesestykket, og dermed har Sørli og Thesen heilt fjerna det som Haarberg kallar for «et slags vesenskjenntegn ved Vinjes skrifter», nemleg degraderande parallellar til dyreriket (1985, s. 187).²⁵ Alle dyresamanlikningane til Vinje har altså forsvunne i lesestykket, noko som er den tredje konsekvensen av tekstendringane. Medan Vinje gjer Haagenstad til ein representant for dyreriket (slik at han hamnar i same bås som storbonden i «Grauten paa Grut»), blir delar av ettermålet hans atterreist av Sørli og Thesen.

Den fjerde (og siste) konsekvensen av tekstendringane gjeld Vinjes dekonstruksjon av førestillingane til embetseliten om bondekulturen. I lesestykket vantar nemleg to tekstbitar der Vinje informerer om at det finst eldre bondeklede og bondebygnader i Telemark enn hos Haagenstad. Etter å ha kommentert at nasjonaldraktene hos Haagenstad og på teateret har «Skur fraa Ludvig den fjortandes Tid», kjem følgjande setning (som ikkje er med i lesestykket): «Nei daa er <Vampen> og <Vidbroki> i thelemorkske Klædesloft mindst tvo hundrad Aar eldre og kanskje vel so det» (s. 241). Og Vinje er heller ikkje imponert over alderen til husa på garden:

Men, det eldste Huset er ikki stort yvir hundrar Aar, kan [sic] eg sjaa paa Bygnaden, imindsto ikki sidan det vardt umbygt, endaa Stokkarne i desse Visthus (Matbur) ero mykit eldre: dei likjest nokot dei gamle Stokkarne i Thelemork, men det er langtifraa den Aldren. Det er ikki den Storleiken og ikki den eldgamle Magateljing. (s. 240)

I staden for tekstbiten ovanfor står det i lesestykket — — —, noko som er den einaste markerte strykinga til Sørli og Thesen. Dei seier altså ifrå at noko er fjerna, men dei opplyser berre om ein liten brøkdel. Og i desse

ikkje hadde salt, fann folka på garden matlageret. Reven hadde likevel vore klok, for «han hadde lagt det yngste inst inne og det eldste ytst ute, so at han aat den gamle ule Maten og let den nye verda gamal, som alle sparsame Gardmannsfolk paa Landet, for Maten er drygre, daa han er traad og ul» (s. 200).

²⁵Mikhail Bakhtin kallar degraderinga frå menneske til dyr for den aller eldste forma for groteskteknikk. Det satiriske grepet har fått namnet *mundus inversus*-topos, som vil seie at verda blir snudd opp-ned, noko som er vanleg i all karnevalesk folkekunst (Haarberg 1985, s. 140–41).

to tilfella har dei teke ut skilnadene som Vinje nemner mellom telemarksk og gudbrandsdalsk bondekultur, altså Vinjes framstilling av ein heterogen bondekultur, som samstundes er ei problematisering av alder som skiljemerke for å rekne noko som nasjonalt. I grunnteksten kjem det fram at det finst eldre bondeklede og bondehus enn dei gudbrandsdalske, så Vinje rettar merksemda mot det pragmatisk konstruerte ved nasjonalsymbola. Det er ikkje alderen på dei kulturelle elementa som avgjer om dei blir rekna som nasjonalsymbol – eller om dei er upåverka av internasjonale straumdrag, for moten frå tida til Ludvig XIV har vore ei påverknadskjelde – men at embetseliten har valt å inkludere elementa på teaterscena (det er kleda «som me sjaa paa Theatret») (s. 241). Det er med andre ord ei selektiv appropriering som ligg til grunn for kva som blir etablert som nasjonalsymbol, og den innsikta finst i grunnteksten.

Men i lesestykket er ikkje den same innsikta med. Etter redigeringane verkar bondekulturen meir einsarta enn han blei framstilt som i grunnteksten, og Sørлие og Thesen innskrenkar den faktiske måten Vinje problematiserer nasjonalsymbola på. Slik sett følgjer lesestykket opp den nasjonalistiske delen av Kohts nasjonsbyggingsprosjekt (Koht delte fleire oppfatningar med norskdomsrørsla), slik at nasjonalsymbola frå Gudbrandsdalen får halde på plasseringa si i hierarket over kulturelement. Men samstundes som desse redigeringane stammar frå før krigen, høver dei godt med nasjonsbyggingsprosjektet frå etterkrigsåra. Då samla alle dei politiske partia seg om «Fellesprogrammet av 1945», og i samarbeidsprogrammet for atterreisinga etter okkupasjonen blei det slege fast at nordmenn var «*ett folk tross forskjell i livssyn og kår og tross gammel strid*» (sitert etter Sørensen 1998, s. 44). Med makt til å definere sette politikarane strek over det gamle, og Sørлие og Thesen gjer det same ved å la bondestanden bli framstilt som eitt folk – utan skilnader i kultur og klasse, berre med meir eller mindre tru på moderniteten. Den sosiale dimensjonen og den kulturelle variasjonen blir nedtona.

Summen av alle tekstendringane er at stemma til Vinje i lesestykket ikkje har ein like tydeleg hybridstatus som i grunnteksten. På den eine sida forsvinn mykje av den nedervde, munnlege tradisjonen som sat att frå bondelivet (strofa frå Draumkvædet, dyresamanlikningar og å antrast bygdelag imellom), men på den andre sida vantar slikt som skreiv seg frå hovudstadsutdanninga (kjennskap til den tyske, subjektivistiske filosofien og magasinhus-dommen). Sørлие og Thesen har teke bort dei mest markante teikna på at Vinje henta kunnskapane sine frå ulike hald, noko som gjer at registeret for hybridstemma

til Vinje blir redusert og avgrensa. I tillegg har mesteparten av strykingane til Sørle og Thesen gått ut over innramminga rundt vitjinga hos Haagenstad, så dei svekkjer etosen og provføringa til sakføraren. Resultatet er at saka til Vinje blir svekt for juryen av gymnaselevar som skal dømme over kven som dreiv med vrangferd av Vinje og Haagenstad.

7 Avslutting

Undersøkingane mine i denne masteroppgåva har dreid seg om å utforske og kombinere fleire ulike forskingsfelt for å gi eit postkolonialt perspektiv på journalisten A. O. Vinje i lesebøker for gymnaset 1869–2009.

Dei to første forskingsfeltene eg kombinerte, var Vinje-litteraturen og postkolonial teori frå Homi Bhabha, og den kombinasjonen gav ein ny innfallsvinkel til Vinjes kulturelle identitet. Bhabhas konsept om kulturskilnad gjorde det mogleg å sjå korleis skaping av kulturformer skjer gjennom differensiering, så med Bhabha som referansebakgrunn kunne eg setje opp eit postkolonialt rammeverk rundt mellomposisjonen og den klasseoverskridande livssoga til Vinje.

Vidare i teoridelen argumenterte eg for at Vinje, med *Dølen* som framstillingsorgan, uttrykte tilhøyrsløse til eit Døle-rom (Vinjes variant av Bhabhas «Third Space»), der Vinje tok avstand frå både den ulærde bonden og den «lærde» embetsmannen. Han approprierte og omdefinerte dølen-omgrepet for å uttrykkje *sin* eigen kultur, noko som blei eit Tredje Alternativ – ei blanding av bondekultur og embetsmannskultur.

I tillegg skildra eg korleis Vinje var ein kopist-mann som tok til seg kulturelle element frå embetseliten både før og etter oppstarten av *Dølen* i 1858, men at avisprosjektet blei eit vass-skilje ettersom Vinje gjekk frå å likne embetseliten i skrift til å artikulere ein skilnad gjennom skrifta. Han blei ein språk-trugsel midt i hovudstaden, og reaksjonen innanfor den hegemoniske diskursen blei å fiksere det delvise nærværet til husmannsonen i embetsmannsklede. Dei bondske skavankane gjorde at Vinje skilde seg ut i bybiletet, og embetseliten ville helst oppfatte Vinjes kopisteri som parodi eller travesti. Ambivalensen til den hegemoniske diskursen kom til syne, og narsissisme gjekk over i paranoia.

Og medan bokmålsleiren har brutalisert den kulturelle identiteten til Vinje, har nynorskleiren gjort Vinje til ein eksil-bonde i byen. Men kontrært med

henologane har eg altså insistert på at Vinjes kulturelle identitet var hybridisert, og at Vinjes identitet heile vegen var skiftande og uavslutta, mellom anna artikulert gjennom dei 12 skriftnormene til dølemålet. Vinje prøvde stadig ut nye blandingsforhold mellom bondekultur og embetsmannskultur, men Vinje heldt seg innanfor Døle-rommet, noko som gav han ei tydeleg hybridstemme.

Det tredje forskingsfeltet eg baserte meg på, var den historiske lærebokforskinga. I den kvantitative delen av oppgåva gjekk eg systematisk til verks for å gi eit bilete av kanoniseringsprosessen for sakprosaen til Vinje, og ved å undersøkje 24 ulike lesebøker frå sju ulike tverrsnitt fann eg ut *Ferdaminni* har vore den mest populære kjelda for Vinje-tekstar til lesebokbruk. Vidare blei det klårt at kanoniseringsprosessen kunne delast i tre periodar.

I perioden frå 1860 til 1905 legg nynorskleiren grunnlaget. Redaktørane frå nynorskleiren får styre mesteparten sjølv, og dei hentar inn Vinje-tekstar med motiv og tema frå bondelivet, som dyreskildringar og bondeforteljingar – slikt som fell innanfor «Bondens Forestillingskreds». Etter kvart kjem bokmålsleiren med sitt alternativ, og det einaste samlingspunktet blir «Huldra» frå *Ferdaminni*. Det er den einaste kanon-teksten i den første perioden, der begge språkleirane samlar seg om nasjonal sjølvdyrking, men der nynorskleiren er mest oppteken av å skape leirtilhøyrse på eit agrart grunnlag.

Med perioden frå 1905 til 1940 skjer det ei tydeleg todeling mellom språkleirane. Der held bokmålsleiren seg til *Ferdaminni*-kapittel, medan nynorskleiren ønskjer å syne fram Vinje som journalist og folketalar. I bokmålsleir-tradisjonen blir turistverksemda til Vinje framheva, noko som gjer at «Fraa Byen det berer» og «Grauten paa Grut» dukkar opp for første gong i kanoniseringsprosessen, medan nynorskleiren samlar seg om russetalen «Livet lovar ikki meir enn det helder». Det er den einaste kanon-teksten i ein periode der nynorskleiren bryt med det agrare grunnlaget, medan bokmålsleiren kanoniserer *Ferdaminni*.

Den tredje og siste perioden går frå 1940 og framover. Etter krigen blir bokmålsleir-tradisjonen fletta saman med nynorskleir-praksisen etter hundreårsskiftet i fleire lesebøker, noko som resulterer i tre kanon-tekstar frå *Ferdaminni*, og perioden er i stor grad prega av ein konsensus kring Vinje, sjølv om ei ny fragmentering oppstår for tverrsnittet 2008/09. Dei gongene tekstutvala er ulike, verkar det å kome av at gamle lesebøker held fast ved tidlegare praksis, medan nye lesebøker til dømes rettar seg etter nye læreplanar. I denne perioden handlar variasjonen mellom tverrsnitta mest

om mengda Vinje-tekster, og sterkast står Vinje som sakprosaforfattar rundt 1950, med 7,4 Vinje-tekstar i snitt. I denne perioden er nynorskleiren lite framtrédande som lesebokaktør, og «Fraa Byen det berer» vinn fram som den dominerande Vinje-teksten i skolekanonen.

Dessutan lét eg meg inspirere av tekstkritikken, som eit fjerde forskingsfelt, og kombinasjonen av dei fire forskingsfeltla blei utforska i den kvalitative delen av oppgåva. Der fann eg at Vinje uttrykkjer seg med ei hybridstemme i alle dei tre *Ferdaminni*-kapitla eg undersøkte, men at det er ulikt korleis denne stemma blir skapt i skrift. I «Menuetten til Steinberg» kjem hybridstemma fram ved at Vinje argumenterer for eit nasjonsbyggingsprosjekt som ligg imellom dei nasjonale visjonane til Anton Martin Schweigaard og Ivar Aasen, i «Grauten paa Grut» ved at Vinje distanserer seg frå bøndene samstundes som han syner empati for dei, og i «Olaf Haakonstad» kjem hybridstemma fram ved at Vinje blandar saman bondekjennskap og juridisk praksis.

Vidare fann eg ut at Vinjes hybridstemme først og fremst kjem til uttrykk i innrammingane som blir lagt til forteljinga i *Ferdaminni*, men at det er der redaktørane har kutta. Hybridstemma til Vinje har altså blitt nedtona gjennom redigeringspraksisen til redaktørane, og på den måten har dei oppnådd å kviste Vinje-furua på tre ulike måtar: Arne Garborg og Ivar Mortenson får skapt eit bilete av kulturnasjonalisten og målstrevaren Vinje, David Faye Knudsen får framstilt Vinje som ironisk og kritiserande humorist, og Mikjel Sørli og Rolv Thesen gir eit døme på modernitetsforkjemparen som stundom dreiv med vrangferd.

I tillegg fann eg at redaktørane har fått lesestykkar til å samhøve betre med nasjonsbyggingsprosjekt som hørde samtida til. Ein finn den radikaliserde kulturnasjonalismen som norskdomsrørsla stod for, ein finn motstanden mot norskdomsrørsla som definerte neo-elitistane rundt hundreårsskiftet, og ein finn ein tilpassa sosialisme bygd på norske nasjonale verdiar. Det blei dermed klårt at ein pedagogikk motivert av nasjonale omsyn har vore styrande for tekstendringane i lesebøkene, men samstundes kan ein argumentere for at nokre av strykingane i til dømes «Olaf Haakonstad» har handla om å skåne gymnaslærarane for utrivelege spørsmål (til dømes om den «Fichtske Idealismus»).

Likevel vil eg hevde at den nasjonale pedagogikken har vore mest avgjerande for tekstendringane. Redaktørane projiserer samtida inn i fortida, og dei gjer *Ferdaminni* mykje mindre bunden til tida og forholda som verket

oppstod under. Verket blir meir likt den ahistorisk klassikaren, samstundes som dei formar elevane sitt bilete av Noreg i tidlegare tider. Dei får skapt ein samanhengande nasjonalkultur ved hjelp av fragment frå *Ferdaminni*, og dei får Vinje-tekstane til å samhøve med stadig nye nasjonsbyggingsprosjekt. Redaktørane av lesebøkene blir usynlege produsentar av nasjonen som narrasjon, gøymt bak forfattarnamna.

«Han var ingen ufarleg diktar for lesebøkene», skreiv Sigmund Skard (sjå side 9), men redaktørane av lesebøkene har sørgt for å kviste Vinje-furua på ein gunstig måte. Dei har skaffa seg tømmer til nasjonbygginga, men det er grunn til å minne om byggjeteknikken som ligg attom reisinga av det norske byggverket.

Takk

Ein stor takk må rettast til Ståle Dingstad for ei innføring i korleis tekstendringar kunne bli presentert. Takk til Jon Haarberg, Signe Marie Brandsdal (UBO) og Jan Olav Gatland (UBB) for hjelp med å finne fram til opplysningar om tidlegare hovud- og masteroppgåver om Vinje. Takk til Torill Steinfeld for boklån og svar på spørsmål om smått og stort. Takk til Kamilla Eikrem for referansar og opplysningar til diskusjonen om kva slags sjangerkategori *Ferdaminni* høyrer til i. Takk til Eivind Myklebust for boklån og opplysande samtalar om Bakhtin mot Bhabha, og takk for gjennomlesing av teorikapitlet.

Takk til familien Nordstoga for hjarterom og lån av varme klede under opphaldet på Vinjestoga sommaren 2012, og takk til Haakon for fine teikningar og brev. Takk til Anne Romtveit for morosame forteljingar om Vinje frå folketradisjonen. Takk til Elin Mathisen og Ragnar Torbergsen for omvising og kringle på Presteenkesetet Sjo der Vinje døydde.

Referansar

Vinje-materiale

- E. Jon Haarberg, ed. (1993). *Skrifter i Samling*. Bd. VI: Bladstykke i Andhrimner, Drammens Tidende og Dølen. Utval, etterord og merknader ved Jon Haarberg. Oslo: Det Norske Samlaget.
- F.I Reidar Djupedal, ed. (1970). *Dølen. Eit Vikublad*. Bd. I: Årg. 1–2, 1858–60. Oslo: Noregs boklag.
- F.II Reidar Djupedal, ed. (1971). *Dølen. Eit Vikublad*. Bd. II: Årg. 3–5, 1862–67. Oslo: Noregs boklag.
- F.III Reidar Djupedal, ed. (1972). *Dølen. Eit Vikublad*. Bd. III: Årg. 6–8, 1868–70. Oslo: Noregs boklag.
- F.IV Reidar Djupedal og Kaare Haukaas, ed. (1973). *Dølen. Eit Vikublad*. Bd. IV: Tillegget 1860–61. Ferdaminni fraa Sumaren 1860. Samleregister for band 1–4. Oslo: Noregs boklag.
- H.II Halfdan Halvorsen, ed. (1884). *A. O. Vinjes Skrifter i Utval*. Bd. 2: Fraa Noregs Natur og Folkeliv. Kristiania: Det Norske Samlaget.
- M.I Olav Midttun, ed. (1916). *Skrifter i Samling*. Bd. I: Bladstykke i Morgenbladet, Andhrimner, Den norske Tilskuer og Dølen. Kristiania: Cappelen.
- M.II Olav Midttun, ed. (1917). *Skrifter i Samling*. Bd. II: Bladstykke i Dølen II–VIII. Kristiania: Cappelen.
- M.III Olav Midttun, ed. (1919). *Skrifter i Samling*. Bd. III: Schweigaard, Talar, Bretland og Britarne. Kristiania: Cappelen.
- M.IV Olav Midttun, ed. (1920). *Skrifter i Samling*. Bd. IV: Ferdaminni, Fjöllstaven min, Elsk og Giftarmaal. Kristiania: Cappelen.
- MB Olav Midttun, ed. (1969). *Brev*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bl. Aasmund Olavsson Vinje (1867). *Blandkorn*. Christiania: Alb. Cammermeyer.
- Fe. Reidar Djupedal, ed. (1969). *Ferdaminni fraa Sumaren 1860*. Bergen: Eide.

Lesebøkene

- L01 Hans Ross, ed. (1868). *Lauvduskar*. Bd. I og II. Christiania: Det Norske Samlaget.
- L02 Olav Paulson, ed. (1869). *Lesebok i Landsmaalet*. Bergen: Giertsen.

- L03 Arne Garborg og Ivar Mortenson, ed. (1885). *Lesebok i det norske folkemaal for høgre skular*. Kristiania: Huseby.
- L04 Bernard Cathrinus Pauss og Hartvig Lassen, ed. (1885). *Læsestykker i Landsmaalet og Bygdemaalene. Tillæg til fjerde skoletrins anden afdeling af Læsebog i Modersmaalet*. Kristiania: Cammermeyer & Steenske.
- L05 David Faye Knudsen, ed. (1913). *Uvalg av norsk litteratur for gymnasiet. For første gymnasieklasse. Anden avdeling: Landsmål*. Kristiania: Cappelen.
- L06 Halvdan Koht, ed. (1914). *Landsmaals-stykke. Helst for gymnasiet*. Bd. 1: Vinje og Garborg (prosa). Kristiania: Aschehoug.
- L07 Mikjel Sørli og Rolv Thesen, ed. (1934). *Uval av norsk litteratur. Historie og samfund. Norsk prosa II*. 2. utg. Oslo: Cappelen.
- L08 Martin Østlid, ed. (1934). *Lesestykke i landsmål med valfrie former for gymnaset*. 3. utg. Bd. 1: (Vinje, Garborg, Duun). Gyldendal.
- L09 Olav Midttun, ed. (1935). *Uvalg av norsk litteratur for gymnasiet. Aasmund Olavsson Vinje*. Oslo: Cappelen.
- L10 Gorgus Coward og Birger Brinck-Lund, ed. (1946). *Vår diktning. Fra folkevisen til frigjøringskamp. Utvalg av norsk litteratur for gymnaset*. Oslo: Dybwad.
- L11 Mikjel Sørli og Rolv Thesen, ed. (1947). *Norsk bokheim. Nynorsk*. 2. utg. Bd. 1. Oslo: Cappelen.
- L12 Per Skansen, ed. (1947). *Uvalg av norsk litteratur. Brytningsår i norsk åndsliv. 1850-1870. I tekst, tone og bilder*. Oslo: Cappelen.
- L13 Eiliv Skard og Vemund Skard, ed. (1948). *Norsk litteratur gjennom 1000 år*. Bd. II: Det 19. hundreåret. Oslo: Aschehoug.
- L14 Asbjørn Villum, Fredrik Bie og Stian Kristensen, ed. (1948). *Norsk litteratur for realskolen og gymnaset*. Bd. III. Oslo: Gyldendal.
- L15 Maria Anette Wilkens, ed. (1972). *Norsk for gymnaset. Antologi*. Bd. II. Oslo: Dreyer.
- L16 Ingvar Hauge, ed. (1976). *Vår litterære arv. Antologi for gymnaset og den videregående skole*. Stavanger: Cappelen.
- L17 Jostein Vormeland, Nils Hægeland Svarstad og Torbjørn Ekroll, ed. (1977). *Liv og lagnad. Vår litteratur gjennom tidene*. Oslo: Lunde.
- L18 Gorgus Coward og Fredrik Raastad, ed. (1979). *Vår diktning gjennom tidene. Fra oldtiden til den andre verdenskrigen. Med tillegg av nordisk og oversatt utenlandsk litteratur*. 2. utg. Fabritius.
- L19 Daniel Haakonsen, ed. (1979). *Kontrapunkt*. Bd. II: Fra Petter Dass til Obsthfelder. Norsk litteratur fra Petter Dass til omkring 1870. Oslo: Gyldendal.
- L20 Hans Nerdrum et al., ed. (1981). *Norsk diktning i utvalg. Med glimt fra Danmarks, Sveriges og noen andre lands litteratur*. 2. utg. Bd. 1. Oslo: Fabritius.
- L21₂ Berit Helene Dahl et al. (2007). *Grip teksten Vg2*. Oslo: Aschehoug.
- L22₂ Anne Lise Jomisko et al. (2007). *Spenn Vg2*. Oslo: Cappelen Damm.
- L22₃ Anne Lise Jomisko, Tommy Moum og Marianne Texmo (2008). *Spenn Vg3*. Oslo: Cappelen Damm.

- L23₂ Marianne Røskeland et al. (2007). *Panorama Vg2*. Oslo: Gyldendal.
- L24₂ Benthe Kolberg Jansson et al. (2007). *Tema Vg2*. 2. utg. Oslo: Samlaget.
- L24₃ Benthe Kolberg Jansson, Jannik Krogh og Per Arne Michelsen (2008). *Tema Vg3*. 2. utg. Oslo: Samlaget.

Oppslagsverk

Her står oppslagsverk som blir referert til med ei forkorting. Andre oppslagsverk står blant sekundærlitteraturen. Namn på redaktører er henta frå det første bandet for fleirbandsverk. Dersom det er eit hierarki av redaktører, er berre hovudredaktøren/-ane ført opp.

- CDL Arne Semb-Johansson, ed. (1979–1981). *Cappelens dyreleksikon*. 6 bd. Oslo: Cappelen.
- GSK Francis Bull, Arnold Eskeland og Erik Tandberg, ed. (1972). *Gyldendals store konversasjonsleksikon*. 3. utg. 5 bd. Oslo: Gyldendal.
- HIS 17 Vigdis Ystad, ed. (2010). *Henrik Ibsens skrifter*. Bd. 17: Utgavens retningslinjer. Oslo: Aschehoug.
- NBL Edvard Bull, Anders Krogvig og Gerhard Gran, ed. (1928–1983). *Norsk biografisk leksikon*. 19 bd. Oslo: Aschehoug.
- NO2014 Alf Hellevik, ed. (1966–2012). *Norsk Ordbok 2014*. 10 bd. Oslo: Det Norske Samlaget.
- NRO Trygve Knudsen og Alf Sommerfelt, ed. (1937–1957). *Norsk riksmålsordbok*. 2 bd. Oslo: Aschehoug.

Sekundærlitteratur

- Aabrek, Kjell (1926). «Var Vinje romantikar eller realist?» I: *Syn og Segn* 33, s. 208–15.
- Aamotsbakken, Bente (2002). «Tekstens vei til læreboken». I: *Fokus på pedagogiske tekster 5. Tre artikler fra norsk lærebokhistorie*. Utg. av Dagrun Skjelbred og Staffan Salander. Notat 2. Tønsberg: Høgskolen i Vestfold, s. 1–30.
- (2003). *Skolens kanon – vår viktigste lesedannelse?* Rapport 9. Tønsberg: Høgskolen i Vestfold.
- (2009). «Kanon som konserverende og ekskluderende element». I: *Norsk lærebokhistorie. En kultur- og dannelseshistorie*. Utg. av Dagrun Skjelbred og Bente Aamotsbakken. Bd. II. Oslo: Novus, s. 199–213.
- Andersen, Per Thomas (2001). *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Anderson, Benedict (1996). *Forestilte fellesskap. Refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Omsett av Espen Andersen. Oslo: Spartacus. Kap. 7: Den siste bølgen, s. 114–37.
- Arvesen, Olaus (1912). *Oplevelser og erindringer. Fraa 1830-aarene og utover*. Kristiania: Cappelen.

- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths og Helen Tiffin, ed. (1998). *Key Concepts in Post-Colonial Studies*. London: Routledge.
- Aure, Anton, ed. (1916–1942). *Nynorsk boklista*. 4 bd. Kristiania: Det Norske Samlaget.
- Bakhtin, Mikhail M. (2003). *Latter og dialog. Utvalgte skrifter*. Omsett av Audun Johannes Mørch. Cappelens upopulære skrifter. Oslo: Cappelen.
- (2006). *Rum, tid & historie. Kronotopens former i europæisk litteratur*. Omsett av Harald Hartvig Jepsen. Århus: Kulturklassiker Klim.
- Bakken, Jonas (2008). «Framveksten av det flerkulturelle norskfaget». I: *Norsklæreren* 32.2, s. 16–25.
- Baune, Tove Aarsnes (2007). *Den skal tidlig krøkes... Skolen i historisk perspektiv*. 2. utg. Oslo: Cappelen.
- Bergsgård, Arne (1940). *Aasmund Vinje. Norsk nasjonal konservatisme*. Oslo: Aschehoug.
- Beyer, Harald og Edvard Beyer (1978). *Norsk litteraturhistorie*. 4. utg. Oslo: Aschehoug.
- Bhabha, Homi K. (2004a). «DissemiNation: Time, Narrative and the Margins of the Modern Nation». I: *The Location of Culture*. 2. utg. London: Routledge, s. 199–244.
- (2004b). «Of Mimicry and Man: The Ambivalence of the Colonial Discourse». I: *The Location of Culture*. 2. utg. London: Routledge, s. 121–131.
- (2004c). «The Commitment to Theory». I: *The Location of Culture*. 2. utg. London: Routledge, s. 28–56.
- Bibelen* (2011). Oslo: Bibelselskapet.
- Birkeland, Bjarte og Bjørn Kvalsvik Nicolaysen (1986). *Folkemål og danning. Nynorske lærebøker 1867–1915*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bø, Gudleiv (2006). *Å dikte Norge. Dikterne om det norske*. Bergen: Fagbokforlaget/LNU.
- Botten-Hansen, Paul (1890). «Dødens Kroningsferd». I: A. O. Vinje. Utg. av Vetle Vislie. Bergen: Boklaget, s. 361–67.
- Bringsværd, Tor Åge (2012). *Robin Hood. Røverhøvdingen fra Barnsdale og Sherwoodskogen*. Oslo: Spartacus.
- Brink, Lars (1992). «Gymnasiets litterära kanon. Urval och värderingar i läromedel 1910-1945». PhD-avh. Uppsala: Uppsala universitet.
- Bull, Francis (1960). *Norges litteratur*. Ny. Bd. IV1: Fra februarrevolusjonen til første verdenskrig. Oslo: Aschehoug.
- Christensen, Hjalmar (1905). *Det nittende aarhundredes kulturkamp i Norge*. Kristiania: Aschehoug.
- Coward, Gorgus og Birger Brinck-Lund, ed. (1953). *Vår dikting. Utvalg av norsk litteratur for gymnaset*. 2. utg. Oslo: Dybwad.
- Dahl, Helge (1946). «Døleringen». Hovudoppg. Oslo: UiO.
- Dahl, Sverre (1993). «Innledning». I: *Harzreisen*. Romantikerserien den blå blomst 7. Oslo: Bokvennen, s. 5–18.
- Dingstad, Ståle (1999). «Om fortelleren i moderne litteraturvitenskap». I: *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 2.1, s. 3–12.
- Dyrvik, Ståle (2011). *Norsk historie 1536–1814. Vegar til sjølvstende*. Oslo: Samlaget.

- Eco, Umberto (1994). *Seks turer i fortellingenes skoger*. Omsett av Jon Rognlien. Oslo: Tiden. Kap. 1: Å gå inn i skogene.
- Farsethås, Ane (2008). «Ferdaminni fraa sumaren 1860». I: *Norsk litterær kanon*. Utg. av Stig Sæterbakken og Janike Kampevold Larsen. Oslo: Cappelen Damm, s. 104–18.
- Fløgstad, Kjartan (2007). «Arbeidets krone. Bjørn Aamodts Dikt i samling». I: *Samlede dikt 1973–2004*. Oslo: Gyldendal, s. 359–77.
- Garborg, Arne (1944). *Skriftir i Samling*. Bd. 1: Bondestudentar, Mannfolk. Oslo: Aschehoug.
- (1982). *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*. Oslo: Noregs boklag.
- Gatland, Jan Olav (2006). *Det litterære liv. Rolv Thesen og hans tid*. Bergen: Vigmostad & Bjørke.
- Gjelsvik, Nikolaus (1930). *Dansk kolonisamfundsand og «Trondhjems»-agitasjonen*. Bjørgvin: Vestlandske maallag.
- Gjerløw, Anne Therese (2010). «Globalisering og litteratur. Kunnskapsløftet: veien til en postnasjonal kanon?» Masteroppg. Oslo: UiO.
- Gran, Gerhard (1916). «Vinje». I: *Norsk aandsliv i hundrede aar. Spredte træk*. Bd. 2: Ny samling. Kristiania: Aschehoug, s. 151–75.
- Grepstad, Ottar (1998). «Sakprosaens linjer». I: *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*. Utg. av Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen. Bd. II: 1920–1995. Oslo: Universitetsforlaget, s. 594–698.
- (2006). *Viljen til språk. Ei nynorsk kulturhistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Guillory, John (1993). *Cultural Capital. The Problem of Literary Canon Formation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Haarberg, Jon (1985). *Vinje på vrangen. Momenter til revurdering av en nasjonal klassiker*. Oslo: Universitetsforlaget.
- (2009). «Aasmund Olavsson Vinje (1818–1870)». I: *Den norske litterære kanon 1700–1900*. Utg. av Erik Bjerck Hagen et al. Oslo: Aschehoug, s. 75–90.
- Halse, Per (2013). ««Grundloven henger i Bondens Stue». Språkstrid på rim vinteren 1867/1868». I: *Syn og Segn* 120.1, s. 67–73.
- Hansen, Maurits (2009). «Luren». I: *Norske tekster. Prosa*. Oslo: Cappelen, s. 70–74.
- Hauge, Olav Håkonson (2000). *Dagbok 1924–1994*. Bd. 3. Oslo: Samlaget.
- Heine, Heinrich (1830). «Die Harzreise». I: *Reisebilder*. Bd. 1. Hamburg: Hoffmann und Campe, s. 85–238.
- (1993). *Harzreisen*. Omsett av Sverre Dahl. Romantikerserien den blå blomst 7. Oslo: Bokvennen.
- Hellesnes, Jon (1992). «Ein utdana mann og eit dana menneske. Framlegg til eit utvida daningsbegrep». I: *Pedagogisk filosofi*. Utg. av Erling Lars Dale. Oslo: Gyldendal, s. 79–103.
- Holen, Magni Oline (1985). «Arne Garborg og Ivar Mortensen. Lesebok i det norske folkemaal for høgre skular (1885). Språkform, normeringsprinsipp og plass i landsmålshistoria». Hovudoppg. Oslo: UiO.
- Jahr, Ernst Håkon og Brit Mæhlum (2009). «Har vi et «standardtalemål» i Norge?» I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27.1, s. 3–6.

- Johnsen, Egil Børre (1993). *Textbooks in the Kaleidoscope. A Critical Survey of Literature and Research on Educational Texts*. Omsett av Linda Sivesind. Oslo: Scandinavian University Press.
- (1997). «Oppgavetekst og dannelses. Artiumstilens emner, formuleringer og forvaltning 1880–1991». PhD-avh. Oslo: UiO.
- KUD (1887). «Rundskrivelse af 4de december 1887 angaaende norsk-undervisningen, særlig om undervisningen i bygdemaal og landsmaal». I: *Universitets- og skoleannaler*. Bd. 2. Kirke- og undervisningsdepartementet, s. 401–11.
- (1916). «Rundskriv fraa 7. februar 1916 um godkjenning av D. F. Knudsen: Utvalg av norsk litteratur for gymnasiet: A. O. Vinje ved Olav Midttun». I: *Universitets- og skoleannaler*. Bd. 31. Kirke- og undervisningsdepartementet, s. 52.
- (1935). «Undervisningsrådets bemerkninger vedkommende avgangsprøvene. Norsk stil ved artium 1934». I: *Universitets- og skoleannaler*. Bd. 50. Kirke- og undervisningsdepartementet, s. 61–67.
- Kalleberg, Kirsten og Astrid Elisabeth Kleiveland, ed. (2010). *Sakprosa i skolen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kjær, Nils (1912). «Det evindelige Stræv». I: *Nye epistler*. Kristiania: Gyldendal, s. 195–204.
- Leira, Vigleik (1992). *Ordlaging og ordelement i norsk*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Longum, Leif (1978). «Kritisk søkelys på leseverk for den videregående skole». I: *Litteraturen i skolen. En artikkelsamling ved Leif Longum*. Utg. av Leif Longum. Bergen: Universitetsforlaget, s. 61–70.
- (1981). «Leseboken – utskjelt og uunnværlig? Noen kommentarer til antologier for den videregående skole». I: *Norsklæraren* 5.2, s. 18–26.
- (1987). «Gjennom tempelets port... Norske skoleutgaver og litteraturundervisningen 1900–1970». I: *Norsk litterær årbok* 21.1, s. 63–83.
- (1998). «Eksamensoppgaver som styringsmiddel. En liten historikk omkring omleggingen av de litterære artiumstilene etter 1963». I: *På fallrepet. Artikler, essays, innlegg. 1962–1997*. Utg. av Sigbjørn Aa. Aarnes. Bergen: Nordisk institutt, UiB, s. 270–76.
- Lorentzen, Svein (2005). *Ja, vi elsker... Skolebøkene som nasjonsbyggere 1814–2000*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Midttun, Olav (1918). «A. O. Vinje. 1818 – 6. april – 1918». I: *Syn og Segn* 24, 148–61 og 230–38.
- (1960). *A. O. Vinje*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Mork, Geir (1989). «Den reflekterte latteren. På spor etter Arne Garborgs ironi». PhD-avh. Oslo: UiO.
- Moseng, Ole Georg et al. (2003). *Norsk historie 1537–1814*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mørch, Audun Johannes (2003). «M. M. Bakhtin». I: *Latter og dialog. Utvalgte skrifter*. Cappelen's upopulære skrifter. Oslo: Cappelen, s. 5–28.
- Myhren, Magne (1993). «Nokre merknader til mål og målbruk hjå Aasmund Vinje». I: *Villmann, vismann og veiviser. En essaysamling om A. O. Vinje*. Utg. av Lars Roar Langslet og Jon H. Rydne. Oslo: Cappelen, s. 110–139.

- NRK (6. apr. 1968). *Vinje var krass*. Video. URL: <http://www.nrk.no/skole/klippdetalj?topic=nrk:klipp/295261> (vitja 02.03.2013).
- Nettum, Rolf Nyboe (1993). «Aasmund Olavsson Vinje. Mannen – tiden – verket». I: *Villmann, vismann og veiviser. En essaysamling om A. O. Vinje*. Utg. av Lars Roar Langslet og Jon H. Rydne. Oslo: Cappelen, s. 11–28.
- Nielsen, Lauritz (1945). *Gyldendal gennem 175 Aar*. København: Gyldendal.
- Oxfeldt, Elisabeth (2005). *Nordic Orientalism. Paris and the Cosmopolitan Imagination 1800–1900*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press.
- Roksvold, Thore (1992). «Journalisten A. O. Vinje». I: «*At føle paa nationens puls*». *Åtte artiklar om Aasmund O. Vinje*. Utg. av Eli Glomnes, Øyvind Tveitereid Gulliksen og Olav Solberg. Oslo: Novus, s. 97–118.
- Rorgemoen, Kjersti (2007). «Her er mine Dyr. Ei undersøkning av essaysubjektet i Ferdaminni fraa sumaren 1860». Masteroppg. Bergen: UiB.
- Rue, Olav Hr., ed. (1993). *Bøker 1868–1992. Ein forlagsbibliografi*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Rydne, Jon H. (1993). «Vinje og det nasjonale». I: *Villmann, vismann og veiviser. En essaysamling om A. O. Vinje*. Utg. av Lars Roar Langslet og Jon H. Rydne. Oslo: Cappelen, s. 52–72.
- Samuelsberg, Jarle (2005). «Om Fløgstads blødmer». I: *Agora* 23.4, s. 54–74.
- Sars, Johan Ernst (1901). «Vore nationale forhold og fremtidsudsigter ved aarhundred-skiftet». I: *Samtiden* 12, s. 100–118.
- (1912). *Samlede Værker*. Bd. IV: Portrætter og Essays. Gyldendal.
- Sejersted, Jørgen (2001). «Francis Bull – mellom empiri og retorikk». I: *Videnskap og national opdragelse. Studier i nordisk litteraturhistorieskriving*. Utg. av Per Dahl og Torill Steinfeld. NORD 29/30. København: Nordisk Ministerråd, s. 361–401.
- Severud, Jon (2010). *Ei gjenreise. Ferdaminne etter A. O. Vinje*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Skard, Sigmund (1938). *A. O. Vinje og antikken. Studier i norsk åndshistorie*. Oslo: Det norske videnskaps-akademi i Oslo.
- (1968). «Ein hippie frå Telemark». I: *Syn og Segn* 74, s. 434–37.
- (1980). «Aasmund Olavsson Vinje – faunen på tempeltrappa». I: *Forfatternes litteraturhistorie*. Utg. av Kjell Heggelund, Simen Skjønberg og Helge Vold. Bd. 1: Fra Maurits Christopher Hansen til Arne Garborg. Oslo: Gyldendal, s. 82–94.
- (1984). «Den heile Vinje». I: *Syn og Segn* 90, s. 363–67.
- Skei, Hans Hanssen (1983). «Aasmund Olavsson Vinje og litteraturhistoria». I: *Om litteraturhistorieskriving. Perspektiv på litteraturhistoriografiens vilkår og utvikling i europeisk og norsk samanheng*. Utg. av Atle Kittang, Per Meldahl og Hans Hanssen Skei. Øvre Ervik: Alvheim & Eide, s. 313–47.
- (1992). «Vinje i boksoge og leseverk. Nokre tankar om ufarleggjering og tilpassing». I: «*At føle paa nationens puls*». *Åtte artiklar om Aasmund O. Vinje*. Utg. av Eli Glomnes, Øyvind Tveitereid Gulliksen og Olav Solberg. Oslo: Novus, s. 27–38.
- Sletvold, Sverre (1971). *Norske lesebøker 1777–1969*. Trondheim: Universitetsforlaget.

- Spivak, Gayatri Chakravorty (2007). «Can the Subaltern Speak?» I: *The Post-Colonial Studies Reader*. Utg. av Bill Ashcroft, Gareth Griffiths og Helen Tiffin. Andre. London: Routledge, s. 28–37.
- Sørebø, Herbjørn og Jan Kløvstad, ed. (1995). *Norsk humor*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Sørensen, Øystein (1988). *Anton Martin Schweigaards politiske tenkning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- (1998). «Hegemonikampen om det norske. Elitens nasjonsbyggingsprosjekter 1770–1945». I: *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Utg. av Øystein Sørensen. KULT-serien 13. Oslo: Ad notam Gyldendal, s. 17–48.
- Statens bibliotektilsyn (1952). *Katalog over bøker skikket for skoleboksamlinger. Hovedkatalog 1952*. Oslo: Tilsynet.
- Staurseth, Hanne Egenæs (2010). «Dølen blant borgarane. Ein diskursiv omgrepsanalyse av eit djervt, norsk og endå litt rått prosjekt». Masteroppg. Stavanger: UiS.
- Stegane, Idar (1987). *Det nynorske skriftlivet. Nynorsk heimstaddikting og den litterære institusjon*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- (2009). «Nynorskens utvikling som litterær offentlegheit, 1885–1905». I: *Artiklar om litteratur*. Utg. av Pål Bjørby. Bergen: Alvheim & Eide, s. 22–34.
- Steinfeld, Torill (1986). *På skriftens vilkår. Et bidrag til morsmålsfagets historie*. Oslo: LNU/Cappelen.
- (1994). «Fra dansk til norsk nasjonallitteratur: Dansk litteratur i det 19. århundres norske skole». I: «*Laserne*». *Studier i den dansk-norske felleslitteratur etter 1814*. Utg. av Asbjørn Aa. Aarnes. Oslo: Aschehoug, s. 19–71.
- (2009). «Norsk kanon og kanondannelse – historiske linjer, aktuelle konflikter og utfordringer». I: *TijdSchrift voor Skandinavistiek* 30.1, s. 167–91.
- Sæterbakken, Stig og Janike Kampevold Larsen, ed. (2008). *Norsk litterær kanon*. Oslo: Cappelen Damm.
- Svedjedal, Johan (1997). «Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden». I: *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*. Utg. av Lars Furuland og Johan Svedjedal. Lund: Studentlitteratur, s. 68–88.
- Time, Sveinung (1982). «Borgaren og satyren – moment til eit bilde av Vinje som essayist i DØLEN». I: *Essayet i Norge. Fjorten riss av ein tradisjon*. Oslo: Samlaget, s. 13–34.
- (1984). «Infinitiv». I: *Syn og Segn* 90, s. 36–44.
- (1985). «Å koma under gauketre». I: *Syn og Segn* 91, s. 87–92.
- Tønnesson, Johan Lauritz (2008). *Hva er sakprosa*. Hva er 25. Oslo: Universitetsforlaget.
- Torp, Arne og Lars Sigurdsson Vikør (2008). *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. 3. utg. Oslo: Gyldendal.
- Ullström, Sten-Olof (2002). *Likt og olikt. Strindbergbildens förvandlingar i gymnasiet*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Utdanningsdirektoratet (24. jun. 2010). *Kunnskapsløftet. Læreplan i norsk*. URL: <http://www.udir.no/kl06/NOR1-04/Hele/> (vitja 28.04.2013).

- Vesaas, Halldis Moren, ed. (1965). *Nynorsk novellekunst*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Vesaas, Olav (2001). *A. O. Vinje. Ein tankens hærmann*. Oslo: Cappelen.
- Vislie, Vetle (1898). «Ferdaminni fraa sumaren 1860». I: *Utvalde lesestykker i bygdemaal og landsmaal. Lesebok for høgre skular*. Utg. av Arne Garborg og Ivar Mortensson. Bergen: Det Litleréske Forlag, s. 242–46.
- (1929). *Åsmund Vinje. Liv og dikting*. Oslo: Olaf Norli.
- Walton, Stephen J. (1999). «Nynorsken og det postmoderne». I: *Litt laust, mest fast*. Skrifter frå Ivar Aasen-instituttet 7. Volda: Høgskulen i Volda, s. 5–29.
- Wiggen, Geirr (2011). *Annotert katalog over hovedefagsavhandlingar i studiefaget nordisk språk og litteratur ved norske universitet og høgskoler 1906–2007*. Oslo: Novus.

A Vinje-forskinga

På dei to neste sidene står tabellar over tidlegare hovudoppgåver og masteroppgåver om A. O. Vinje. Alle oppgåvene er skrivne innanfor studiefaget nordisk (litteratur eller språk) med følgjande unnatak: Brakstad og Sand (historie), Hartvigsen (pedagogikk), Fyhn (tysk), Harboe (Engelsk) og Svendsen (Musikk). Opplysningane er henta frå BIBSYS, kortkatalogen til Universitetsbiblioteket i Oslo (UBO) og Geirr Wiggens *Annotert katalog over hovedfagsavhandlinger i studiefaget nordisk språk og litteratur ved norske universitet og høyskoler 1906–2007* (2011). Frå den siste kjelda har eg ikkje teke med oppgåver som meir indirekte kjem inn på Vinje (nr. 298, 2490, 3292 og 3726). Tabell A.1 inneheld berre oppgåver skrivne ved UiO, og når det er klausul på ei oppgåve, vil det seie at ein treng skriftleg godkjenning frå forfattaren for å få tilgang på ho.

Namn	År	Tittel	Klausul
Olav J. Midttun	1907	Noko um Vinje fyrr han vart døl	✓
Edvard Brakstad	1930	Noko um A. O. Vinjes samfundssyn og samfundspolitikk etter 1858	✓
Ivar Knutson	1934	Studier i Vinjes litterære kritikk i 1850-årene	✓
Aslaug Sandø	1934	Vinjes lyrikk	✓
Kåre Sand	1939	Vinje og politikken i 1850–60-åra	✓
Helge Dahl	1946	Døleringen	
Esther Dignæs	1949	«Nordmenns reiseskildringer fra Norge.» – Fra Schøning til Vinje –	
Odd Sandaaker	1949	Vinjes sosiale syn. Ei etterrøkjing i Vinjes politiske forfattarskap i perioden 1848–60	
John W. Fyhn	1951	Heine und Vinje	✓
Hartvig Hartvigsen	1962	Vinjes pedagogiske idéer	
Johannes Berge	1970	Vegen heim. Ein Vinje-studie	✓
Arne R. Svendsen	1971	Edvard Griegs Vinje-sanger. Kritiske undersøkelser i det litterære og musikalske kildematerialet til belysning av sanges tilblivelse og tekstlig-musikalske utforming	
Leif A. Ramsdal	1972	Hovudrag i ortografi og morfologi i Aasmund Olavsson Vinjes «Dølen» (1858–1870), særleg med tanke på å jamføre språkforma med Aasen-normalen av landsmålet og å peike på eventuelle endringar i Vinjes mål	
Tuva Harboe	1974	Aasmund Olavsson Vinje og Amerika	
Siri Holm	1975	Om bestemthet ved substantiv i Vinjes Ferdaminni, særskilt om forholdet mellom bestemthet og overbestemthet	
Anders S. Evensen	1979	A.O. Vinje som målreinsar	

Tabell A.1: Hovudoppgåver om A. O. Vinje (1906–1979)

Namn	År	Tittel	Stad
Knut-Arne Hareide	1996	Landsmålsromanen før Garborg. Ein samanliknande analyse av <i>Han og ho</i> og <i>Elsk og giftarmaal</i>	UiB
Hallvard A. Kjelen	2001	Antikken og det moderne i A.O. Vinjes forfattarskap	NTNU
Ina K. Johnsen	2006	Aasmund Olavsson Vinje og folkemusikken	UiB
Kjersti Rorgemoen	2007	Her er mine Dyr: Ei undersøking av essaysubjektet i <i>Ferdaminni fraa sumaren 1860</i>	UiB
Hanne E. Staurseth	2010	Dølen blant borgarane. Ein diskursiv omgrepsanalyse av eit djervt, norsk og endå litt rått prosjekt	UiS
Linda S. R. Bjørkli	2011	På godt norsk! Avløserord hos Vinje i et synkront perspektiv	UiO

Tabell A.2: Hovudoppgåver/masteroppgåver om A. O. Vinje (1980–2012)

B Utgåve- og opplagshistorikk

I tabellane på dei neste sidene står utgåve og opplag for alle lesebøkene i materialet. Talet før punktum er utgåve, talet etter er opplag. Bruken av utgåve (når det er gjort større endringar) og opplag (når det er opptrykk) er ikkje konsekvent gjennomført frå utgivarane si side, og i tvilstilfelle er det opplysningane på omslaget eller tidlegare praksis som har fått avgjere. Dei lesebøkene som er med i lesebokmaterialet, står i utheva skrift. For L01 står det ikkje opplag eller utgåve, men romartal – det er for å oppgi når dei ulike banda i serien kom ut.

Opplysningane er tekne frå *Nynorsk boklista* (1916–1942), *Bøker 1868–1992*. *Ein forlagsbibliografi* frå Det Norske Samlaget (1993) og *Katalog over bøker skikket for skoleboksamlinger. Hovedkatalog 1952* – så langt det har vore mogleg. Elles er opplysningane henta frå BIBSYS Ask.

Tabell B.1: Lesebøkene i perioden 1867–1947.

År	L01 L02	L03 L04	L05 L06	L07 L08 L09
1867	I			
1868	I+II			
1869	1.1			
1870	III			
1871				
1872				
1873				
1874				
1875				
1876				
1877				
1878				
1879				
1880	IV			
1881				
1882				
1883				
1884	V	1.1	1.1 ¹	
1885		.	.	
1886	VI	.	.	
1887		.	.	
1888		.	.	
1889		.	.	
1890		.	.	
1891		.	.	
1892		.	.	
1893		2.1	.	
1894		.	.	
1895		.	.	
1896		.	.	

¹Her står berre historikken for L04 (som var eit landsmålstillegg til den ordinære leseboka til Pauss og Lassen), men ein kunne òg få kjøpt *Læsebog i Modersmaalet. Fjerde skoletrins anden afdeling. (For Gymnasierne)* med begge delar i same bok. Den kom ut i 1885 og 1900. Landsmålstekstane var der med under rubrikken «Af andre Landes Literatur»...

Tabell B.1: (framhald...)

	L01 L02	L03 L04	L05 L06	L07 L08 L09
1897		. .		
1898		2.2 .		
1899		. .		
1900		. .		
1901		2.3 2.1		
1902		.		
1903		.		
1904		.	1.1	
1905		.	.	
1906		2.2	.	
1907			1.1 .	
1908			. .	
1909			. .	
1910			. .	
1911			. .	
1912			. .	
1913			1.2 .	
1914			. 1.2	
1915			. .	1.1 ²
1916			. .	.
1917			. .	.
1918			1.3 .	.
1919			. .	.
1920			. .	.
1921			1.4 1.3	.
1922			. .	1.2
1923			. .	.
1924			1.5 .	1.1 .
1925			.	. .
1926			1.4	. .
1927				2.1 .
1928				1.1 . .

²Samlinga blei først godkjend av departementet 5. februar 1916 (KUD 1916, s. 52), og difor kom ho ikkje med i tverrsnittet 1915/16.

Tabell B.1: (framhald...)

	L01 L02	L03 L04	L05 L06	L07 L08 L09
1929				. . .
1930				. . .
1931				. . .
1932				. . .
1933				. . .
1934				2.1 3.1 .
1935				. . 1.3
1936				. . .
1937				3.1 4.1 . 3.2 . .
1938				. .
1939				5.1 .
1940				. .
1941				. .
1942				. .
1943				. 1.4
1944				.
1945				.
1946				6.1
1947				

Tabell B.2: Lesebøkene i perioden 1939–1984.

År	L10	L11	L12	L13	L14	L15	L16	L17	L18	L19	L20
1939		1.1									
1940		.			1.1						
1941		.			.						
1942		.			.						
1943		.			.						
1944		.			.						
1945		.			.						
1946	1.1	.			.						
1947	.	2.1	1.1		.						
1948	.			1.1	1.2						
1949	.			.							
1950	.			.							
1951	.			.						1.1	
1952	.			.						.	
1953	2.1			.						1.2	
1954	.			.						.	
1955	.			.						.	
1956	.			1.2						1.3	
1957	.			.						.	
1958	.			.						.	
1959	.			.						.	
1960	3.1			.						.	
1961	.			.						1.4	
1962	.			1.3						.	
1963	.			.						1.5	
1964	.			.						.	
1965	.			.						1.6	
1966	.			1.4						.	
1967	3.2									.	
1968	.									.	
1969	.									.	
1970	.									.	
1971	.					1.1				1.7	

Tabell B.2: (framhald...)

	L10	L11	L12	L13	L14	L15	L16	L17	L18	L19	L20
1972	.					1.1	.				.
1973	↪	→	→	→	→	→	.	→	1.1 ³	1.1	.
1974							.		.	.	.
1975							.		.	.	1.8
1976						1.2			1.2	.	.
1977							1.1	.	.	.	.
1978							.	.	.	.	.
1979							.	2.1	1.2	.	.
1980							.	.			.
1981							.	.		2.1	
1982								.	.		3.1
1983								.	.		.
1984								.	.		.
1985 ⁴								.	.		.

³Leseboka *Vår diktning* (L10) gjekk over til å bli eit tobandsverk i 1973, og *Vår diktning gjennom tidene* (L18) er bandet som inneheld den eldste litteraturen. Pilane er med for å markere skyldskapen mellom dei to lesebøkene.

⁴For åra etter 1985 finst opplysningar i *Læremiddelkatalogen for den videregående skole* (i bokform 1986–2000, på CD-rom 2001–2005).

C Vinje-tekstane

I tabellane under står namna på alle Vinje-tekstane som er med i lesebokmaterialet, attåt dei resterande tekstane frå *Blandkorn* og *Ferdaminni*. Dei titlane som står i heilsvart, er *med* i lesebokmaterialet, medan dei grå ikkje er med. Tekstane har blitt sortert etter opphav, og alle saman har fått ei forkorting for å gjere refereringsarbeidet lettare.

Namna på kapitla i *Ferdaminni* i tabell C.2 er henta frå innhaldslista i F.IV, og titlane på journalistiske tekstar frå *Dølen* i tabell C.3 er henta frå innhaldslistene i F.I–III, med D08 som eit unnatak – den tittelen kjem frå innhaldslista i H.II.

Tabell C.1: Tekstane i *Blandkorn* (1867).

B01: Gjeite	B09: Folk med Skildt paa
B02: Paa Stav	B10: Mæglaren
B03: 17de Mai	B11: Solskin
B04: Paa Fesjaa	B12: Paa eit annat Sjaa
B05: Om Frifantar	B13: Om Stil
B06: Du døyr for dit Liv	B14: Om Sætarstell og Bygdarstrid
B07: Dei tvo Gardemenn	B15: Ei Fjellferd
B08: Russetale	B16: Lenda

Tabell C.2: Kapitla i *Ferdaminni* (1861).

I. heftet	II. heftet
F01: Fraa Byen det berer	F25: Det fyrste Synet
F02: Dei tvo Grannar i Odalen	F26: Mi fyrste Nott i Thronnheim
F03: I Sverike og noket um det	F27: Domkyrkja
F04: Komministeren	F28: Krøningi
F05: Kring Kongsvinger	F29: Dansen
F06: Stova paa Stemsrud	F30: Dansen paa Ilevollen
F07: Landmannen	F31: Gullhøne
F08: Lars	F32: Hovudstadsfolk
F09: Mina	F33: Sendelaget fraa Storthinget
F10: Glauma og derikring	F34: Eit og annat um Thronnheim
F11: Sigermerki	F35: Skomakaren i Thronnheim ♣
F12: Øyterdalen	F36: Skalkestriden paa : Stjordalshalsen
F13: Kaksen	F37: det Rimlause
F14: Til Sæters	F38: Fraa Halsen og der nordetter
F15: Huldra	F39: Gjenta paa Stiklestad
F16: Skinnfelden ♣	F40: Sundnes
F17: Solliden	F41: Eit godt Støvleskaft
F18: Rundarne	F42: Garden med alle dei Føderaad
F19: Malene fraa Foldalen ♣	F43: Thronnheimsfjorden!
F20: Vaarstigen og der : nordigjenom	F44: Thurid paa Tauterøy
F21: Menuetten til Steinberg	F45: Drosi frelser meg
F22: Grauten paa Grut	F46: Christiansund og Molde
F23: Fantefylgi	F47: Den smaabytte Garden
F24: Inn mot Thronnheim	F48: Storthingsmannen paa Møre
	F49: Raumsdalen
	F50: Aust mot Gudbrandsdalen
	F51: Paa Jetta
	F52: Olaf Haakonstad
	F53: Framigjenom Gudbrandsdalen
	F54: Denne Presten ♣
	F55: Drengen finner Drosi

Kapitla som er markerte med ♣, er dei som Kjersti Rorgemoen tek for seg inngåande i sin analyse av essaysubjektet i verket.

Tabell C.3: Artiklane frå *Dølen*.

Tekst	Årg., nr. og dato
D01: Dølen [Program-Artikel]	I, nr. 1: 10.10.1858
D02: Ei Utferd [til Gudbrandsdalen]	I, nr. 46: 04.09.1859
	I, nr. 47: 11.09.1859
D03: Arne af Bjørnstjerne Bjørnson	I, nr. 51: 09.10.1859
	II, nr. 1: 30.10.1859
	II, nr. 3: 06.11.1859
D04: (...) [Digtsamling af J. S. Welhaven]	II, nr. 7: 04.12.1859
D05: Eit Marknadsbrev	II, nr. 17: 12.02.1860
D06: Mi Livstru	II, nr. 21: 11.03.1860
D07: Dølen til Le[s]aren	IV, nr. 1: 01.10.1865
D08: Husvære i og ikring Christiania	IV, nr. 5: 29.10.1865
	IV, nr. 6: 05.11.1865
	IV, nr. 10: 03.12.1865
	IV, nr. 11: 10.12.1865
D09: Denne Tractaten vaar med Frankrike	IV, nr. 6: 05.11.1865
D10: Om si Armod (...)	IV, nr. 27: 01.04.1866
D11: Ein Misnøgd [Jarnvegerne og Skogen]	IV, nr. 45: 05.08.1866
D12: Karneval	V, nr. 2: 17.03.1867
D13: Rettarbot for det hægge Skolevæsen	VII, nr. 2: 11.04.1869
D14: Schweigaard	8de, nr. 7: 13.02.1870
t.o.m.	8de, nr. 22: 24.06.1970

Tabell C.4: Tekstane frå M.I–III

Tekst	Opphav
DT1: Den første Jernbane	<i>Dr. Tidende</i> (1853)
IN1: Livet lovar ikki meir enn det helder	<i>Ill. Nyhedsblad</i> (1861)
IN2: Fjøllstaven min	<i>Ill. Nyhedsblad</i> (1862)
T01: Om Haandverk og Industri	Talar (1868)
T02: Om Arbeidets Adelskap	Tale i Bergen (1869)
T03: Om vaart nationale Stræv	Tale i Bergen (1869)

D Detaljerte teksttabellar

På dei neste sidene er meir detaljerte versjonar av teksttabellane på side 56–59. Forkortingar som blir nytta, er H (lesestykket er heile grunnteksten) og U (lesestykket er eit utdrag av grunnteksten). For at det skal vere eit utdrag, må meir enn to setningar av grunnteksten vere kutta ut, anten på byrjinga eller slutten. Til saman halvparten (49,48 %) av lesestykkka er utdrag av den opphavlege Vinje-teksten.

Når det står hakeparenteser rundt bokstaven, anten [H] eller [U], vil det seie at det er gjort markerte utelatingar i lesestykket (til dømes ved å setje inn [...] der ein tekstbit er fjerna).

<i>Ferdaminni</i>	Hefte I									
LB↓	F01	F02	F03	F07	F08	F10	F12	F14	F15	F18
L01	U									
L02										
L03	U									
L04										
L05	U				U	H	U			
L06										
L07	H H H H H H H									
L08										
L09										
L10	H							H	H	
L11	U						H	U		
L12	U			H		H		U		
L13										
L14	U								U	
L15	U								U	
L16										
L17	H									
L18									H	
L19	U									
L20	H									
L21	U									
L22										
L23	[U]									
L24										
Σ	8	2	1	1	3	4	4	1	11	2

Tabell D.1: Lesestykke basert på *Ferdaminni* (1/2).

...	Hefte I			Hefte II															
LB↓	F20	F21	F22	F26	F27	F28	F32	F41	F42	F52	F53								
L01				U															
L02				U															
L03	H																		
L04																			
L05	[H]																		
L06																			
L07	H			H															
L08												H							
L09																			
L10	H			H	H		H												
L11	[U]		[U]	[U]	U	H		[U] [U]											
L12	U			U				U											
L13																			
L14												U	H						
L15	U			U															
L16																			
L17																			
L18																			
L19																			
L20																			
L21																			
L22																			
L23																			
L24																			
Σ	3	2	5	1	3	1	3	1	1	3	2								

Tabell D.2: Lesestykke basert på *Ferdaminni* (2/2).

<i>Dølen</i>	I			II			IV				5.	7.	8.	
LB↓	D01	D02	D03	D04	D05	D06	D07	D08	D09	D10	D11	D12	D13	D14
L01														
L02														
L03	U						U							
L04														
L05														
L06	H							H						
L07														
L08														
L09														H
L10														
L11	U													
L12	U			[U]			[U]							
L13														
L14														
L15														
L16	H													
L17														
L18														
L19														
L20									H		U			
L21														
L22													H	
L23														
L24														[H]
Σ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Tabell D.3: Lesestykke basert på *Dølen*-artiklar.

	<i>Blandkorn</i>								M.I–III							
LB↓	B01	B02	B04	B06	B07	B08	B11	B13	DT1	IN1	IN2	T01	T02	T03		
L01	H			U												
L02	U															
L03	U	U	U		U											
L04																
L05	U															
L06																
L07									H							
L08																
L09	H			U					H	H					U	
L10	H															
L11									[U]						U	
L12									[H]							
L13	H															
L14																
L15																
L16																
L17																
L18																
L19																
L20																
L21																
L22																
L23																
L24									[U]							
Σ	1	1	3	2	2	1	2	1	1	2	1	2	1	1		

Tabell D.4: Lesestykke basert på *Blandkorn*- og Midttun-tekstar.

E Tekstendringane

På dei neste sidene er grafiske framstillingar av alle tekstendringar (strykingar, tilføyingar, erstattingar og omplasseringar) i dei fire lesestykkene eg tek for meg i den kvalitative delen. Grunntekstane er frå F.IV, og eg har nytta dei same tekstkritiske teikna som i dei grafiske framstillingane av manuskriptendringar i Henrik Ibsens Skrifter (HIS 17, s. 39 og 75–76). Teikna får ei litt anna meaning ettersom eg har kollasjonert (samanlikna teikn for teikn) to tekstversjonar, ikkje sett på manuskriptendringar. Men dei tekstkritiske teikna blir tekne i bruk på tilsvarande fenomen, så skilnaden frå bruken i HIS går mest på at tekstendringane er utført av nokon andre enn forfattaren sjølv.

Når ein tekstbit er gjennomstreka (~~slit som dette~~), vil det seie at tekstbiten er fjerna i leestykket. Om noko då har erstatta den opphavlege tekstbiten, står det over (^{erstatning}opp~~høve~~). Større tekstbitar som er fjerna, er strokne ut med diagonale strekar (~~tilsvarande dette~~). Om det står tal over orda, har rekkjefølgja på orda blitt bytt om i leestykket (²slit ¹markert). Omplassering av frasar er markert på tilsvarande måte, men med stipla liner under kvar frase (²som ¹dette ¹markert ¹slit). Ord som har blitt tilføyd i leestykket, står over lina med markering før og etter innskotet (^{⌈tillegget⌋}som her). Eg har ikkje markert språkendringar (som teiknsetjing, rettskriving og endra nynorsknorm), for det fell utanfor interessefeltet i oppgåva.

Upplysning og felleleg Livnaate, isadenfor at eg ne meit
 allsliadar maatte utropa med Engelskannen Arthur Young,
 daa han sytti Nar sidan for isjeuom Graufike:

„Gimmilen gjeve meg Solmod til at sjaa paa eit Land, som Herren hever gjort so mykje og Gullet so litt for!“

Det er langt ifraa iffi det rife Land, som Grandfater dette; men myffit kom endaa verda gjort.

Mennættē til Steinberg.

[illegible]

~~Daar denne Maanten er Maiffen gienem sine fere Meis-
fharer waffen te rif upp i Luffeland, Schreyet, Stalla en~~

[illegible]

Med denne Menighed til Steinberg er det ~~offent-~~
ligt ktingar med fyrste Gled, sem hun lift oft fuffemet
flunde vera seine paa den heile Jord; men ved ~~deres~~
~~fyrste Gled~~ til honori, fema mange af vaare eigne Sonar
tynde sig i de hellige Skriffter og i Sandkaffen, og ved Gje-
pylde fra dem liftem til lyffemur i Sandkaffen, og ved Gje-
nyngungar og Upplyffing af Strikfyd (~~Siefomsfene~~) er
vaare gamle Gleskaatir flemande.

Daar Die Duit boorde hemom, trunde han med det
fama, at han maatte vera af Dethoven, sagde Maanen meg.
So rein og forn (classiff) var Silien.

Denne Menneften fæf eg fyrft hoyra her need i denne Dal, eg det i eli Gens funn var litt Menneften. Der fingo dei teite Maalaraffski King Laggrine; Sushuaren var den berfte, eg Tævler og Defer i det flette livarne Maaf laango paa drøife Word med Kuipplingsbænar. Derui lovade det berfte i Livet, eg Maanen var ein of det dugtelegaste i Landet og det endaa til mange Slags Ting i Kunft og Vitenffap; Røna var liffo gild paa jin Bis, men hena var eg ifti fo fæt at fja, daa ho var kurt. Der fat eg i dette Drishus for gode Tænar og laag kurt paa Øffeli og bevrde denne Menneften.

"No skal du høyra denne Mennekkens Historie," sagde
Mannen.

„Steinberg var fraa Upplandet inn med Nysen eiis-
stad, og det er ikki lenger sidan han lidee, enn at Gader mit
kaun minnast, at han værdt hennat lang Veg fer at spila i
Dansen (~~Waller~~). No veit du det er jo paa den Kantten

af Landet, at den gamle Gøllekunst med Slaattir sem
Mjølsgutens iffi lenger ero hoyranda der; men at det er
Kunstuniff paa ein Maate med Valler, Menuttir, og i
den upare Tid endaa framgangur og slifi nefot. Men Steins-
berg var den Mannen, at han meir ein dei Andre skende
haadi til Gøllekunst og Kunstuniff, og desir hoyrde og
fader sagde, at han der paa Dondbygdi var narygsten
vidt og breidt og heint, naar det skulde vera gildi. So-
ledes sveit og dreiv han burt sit Liv denne meirflege
Mannun, alt til han vardt sjuk og skende paa seg, at han
skulde seg upp i Gengi og freiv denne Mannettun; og so
seig han tilbake og dødde."

"Ah!" sagde eg, "hvort du hadde han gjert ifraa seg,
hvort du hadde han seigt lait atter si ~~Sant~~ (Sjalt) i desir
Tonar, so at ho kunde klinga, um han var burt. Denne
Mennettun hadde vist lengi segt og brennit i Gerdet
haus; men han saum iffi den Gerd, han langi hadde segt,
fyr Ljofet skulde skena; og han seft lifsom iffi desir fyr."

"Legg no herre Merte til denne Mennettun," sagde
Mannun vitar, "so skal du hoyra, at han lifsom er ei af-
prenting af Livet: hvort er han vill og uskyen, so verdt
han skere og sikare som ein annan Mann, og so lifsom
visnar og dør han burt."

"Det er iffi ~~verdt~~ ~~han~~ samit," sagde eg, "men den
Mannun dør iffi so snart."

Granten paa Grut.

So foer eg daa nedligjenom desir Dalar og saag
bratte slakar og hus og stett nett som i mi fæderdag;
men Verdt var for det mest bette her, og stett um meir-
glost endaa skenar; men Geist var lifsom meir talande,
naar dei mettest paa Vegen, ser medan dei paa mange
Stadar ganga tagna um færandre, so hadde desir gode
Sindhyndar altid eit Dyd at segja so som: "Det ferer
uppetter. Det gæng nedetter." Og naar sin stad slifi

so som ved Umfyring paa ei Vei eller upp i ein trong
Staffe, so het det: "Ho, driver du der paa og stend!"

Det er stille Gølf og med god Givnad (Begavelse)
i slifi Kunstir som Gravering og Treffing ja kanse
endaa bette enn i Gudbrandsdalen, Valders og Thelmoer,
endaa alle vaare Gjolfolk hava so god ein Givnad for
slifi Uffring, at det iffi er godt at taka nefot framum
Andre. Det er no ei umfyring Kunst dette, for der legger
seg berre skarte Sauten i alt dette Kret og er reint i Ve-
gen for eit godt Vurf so som paa eit Kuispaff, og heller
iffi er det ei Kunst, som adlar Tanten; men naar Gølf
visja kampa slifi, so er det for den, som gjerer det, godt
nef. Den gode Smak og det gærlige Vurf vil hava alt
slifi Ty og stett rett og stett. All slifi Kretting og Mesing
med Krib og Sporsam minner um Villmannen, naar
det iffi kann koma upp til Kunst i Ordet desir Meinung,
og endaa er Kunst af dette Slag i dei fleste Tiffell verb-
sett for haagt, for sjolve Menn som Venenuto Gellini ero
Merk paa ei halvill og Kunstus Tid, som kunde lena
honum i Tiffendvis for ein Saltkapp og ein Kjetil til Sligle-
vun fer Vipsen af Salamandra.

Eg tof den nye Vegen, som verdt umlagd fraa Lipp-
dal og nedligjenom Henden skere Mil. Han er iffi fæ-
dag enno, men gangande paa mange Stadar. Det er ein
slant gild Veg, og det kann vera Meinung i at bygga slifi
ein vgd og vgd Veg paa denne færandre, endaa der
er iffi store Gedsfæring, en Gølf maatte koma herga seg
med ein laakare Veg, naar han iffi sem Maarfægen var
paa Livet, og iffi altfor færgande bratt. Det beste er no
altid godt nef, naar Landet herer Maad til det og iffi tren-
ger til at gjera gode Vegir, etter som Vygdarne koma fram
til, men kann taka det med eigeng, for so er det daa
gjert. "Fæder og Skave, so fæ og vel du", sagde Mannen,
og i Landens Huskald og til Vygdarne framgang kann
dette med sama Huskald verda sagt um mange af vaare Stor-
vegir. Det er iffi her som f. Gr. i Ungarn og manges-
dar i Amerika, at Vegen maa koma god, fyr Landet kann

Figur E.2: F21 i L03, s. 2/2

af Landet, at den gamle Gøstenuff med Slaattir sem Mhlaugutens iffi lenger ero hoyrande der; men at det er Kunnunuff paa ein Maate med Dallar, Menuttir, og i den nyare Tid endaa Framganger og slifi nefot. Men Zeins herz var den Mannen, at han meir ein dei Andre skende haadi til Gøstenuff og Kunnunuff, og desfer hoyrde og fader sagde, at han der paa Dondabogdi var nærgjefen vidt og breidt og hennat, naar det skulde vera gildet. So leides seio og dreio han kurt sit Liv denne meirfælege Mannen, alt til han vardt sung og skende paa seg, at han skulde dey; daa bad han um Døet og Ben og Papir og reise seg upp i Sængi og skreio denne Menuttir; og so seg han tilskate og døyde.

"Ah!" sagde eg, "hviss daa hadde han gjort ifraa seg; hviss daa hadde han sengit lazt atter si Søal (Sjal) i dæse Tonar, so at ho kunde klinga, um han var buet. Denne Menuttir hadde vist sengt legit og brennit i Sœndet hans; men han saum iffi den Gœm, han sengt hadde seft, fyrr Sœst skulde skœna; og han seft lifsom iffi dey fyrr."

"Lægg no herre Mærte til denne Menuttir," sagde Mannen vidare, "so skal du heyra, at han lifsom er ei Afprenting af Livet: hviss er han vill og uskyen, so verdt han sterke og styrke som ein annan Mann, og so lifsom vœnar og doyr han buet."

"Det er lifso vorande som samit," sagde eg, "men den Mannen dœyr iffi so snart."

Grauten paa Grut.

So seer eg daa nœrdigjennom dæse Dallar og saag bratte Slækar og Hns og Støll mett sem i mi Rødebygd; men Nœrdi var fer det meste bette her, og Støllt um nærgesagt endaa skœnar; men Gøstet var lifsom mett talande, naar dei mettest paa Begen, fer midan dei paa mange Stædar gaunga sigjande um freandre, so hadde dæse gode Endhœndarar altid eit Død at segja sosem: "Det fyrr appetier. Det sengt nœttier." Og naar Ein sled slifi

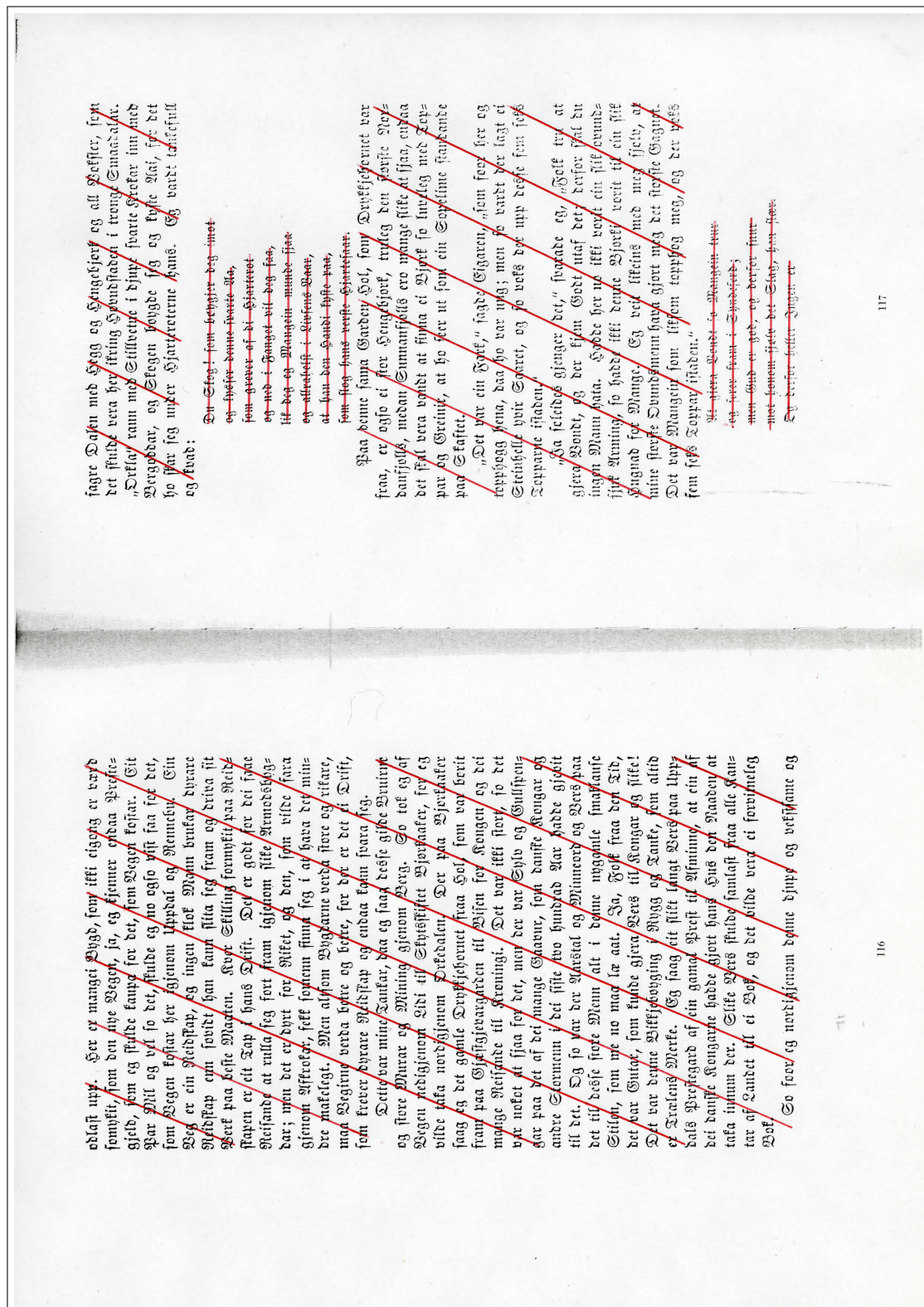
sosem ved Umfœpping paa ei Gru elder upp i ein tœng Bæffe, so het det: "Ne, driver du der paa og stœnd!"

Det er hulle Gøst og nœd god Gienad (Gegavelse) i slifi Kunnir som Graevting og Treffing ja kænfe endaa fyrr ein i Gœdnabœdal, Sæders og Hœlenœr, endaa alle naar Gœstfor hava so god ein Gienad fer slifi Hœfking, at det iffi er godt at taka nœfen framum sludre. Det er no ei umfœtt Kunnir dæte, fer dyt legger seg herre fyrrte Sœnken i alt dette Kœt og er vœnt i Gœgen fer øst godt Kœt sosem paa ein Kunnir, og helle iffi er det ei Kunnir, som adlar Kænken; men naar Gøst vilja kœna slifi, so er det fer den, som gærr det, godt nok. Den gode Smak og det gœstlige Dœt vil hœna alt slifi Dy og Støll rett og slifi. All slifi Gœring og Mœsing med Kunnir og Sœstjarn innmer um Kunnir, naar det iffi kœn kœna upp til Kunnir i Dætes bœt, Mœning, og endaa er Kunnir af dette Slag i dei fleste Kunnir vœdsett fer haagt, fer sliefe Mœn som Dœnœnio Gœllir: ero Mœtti paa ei halvœtt og kunnirsluf Tid, sem kunde lena hœnken i Kunnir fer ein Sæstjarn og ein Kœtt til Dætes: van fer Bœgen af Salamancra.

Eg tof den nye Begen, som verdt umlagd fraa Kunnir og nœrdigjennom Kunnir sliefe Mœ. Han er iffi fer dug emœ, men gœngande paa mange Stædar. Det er ein slaut gld Bœg, og det kœn vera Mœning i at hœnga slifi ein gœgd og dœdyr Bœg paa dœne Gœngslid, endaa der er iffi flere Gœstfœng, ein Gøst maatte kœna vœga seg med ein laetare Bœg, naar han iffi som Bœstfœng vœr paa Bœt og iffi alfor hœngjande brœtt. Det helle er no altid godt nok, naar Landet herer Mœd til det og iffi vœrger til at gœra gode Bœg, ættersom Bœstfœng kœna fram til, men kœn taka det med eiseing, fer so er det daa gœrt. "Hœr og Kœn, so fer eg vel Kœn, sagde Mœnken, og i Kunnir hœngslid og til Bœstfœngs Framgæng kœn dæte med kœna Mœnken vœrda sagt um mange af kœre Sœstfœng. Det er iffi her sem f. G. i Ungarn og mangeslædar i Amerika, af Begen kœna kœn god, fyrr Landet kœn

Figur E.3: F22 i L05, s. 1/4

Figur E.4: F22 i L05, s. 2/4

~~Som stik ein Arming litt fæl,
og um han icki er od fjær,
so maa me vilja honom vel.~~

Her uordigjnom denne Munnebudal er jagret og Vægtet
er tyffe, men dei fleste Gardarne er alt høyt ut i fjernange
Smaløyen, at det er Høymen den største Mængde, og jo
fligle Nordtyske paa gomarangs Øis um Færenten med
Selskargar innløst, so eit fellestegt Nordbruf iffi er knut-
tand paa, um Gøtt var komit so langt, at dette ølts var
mangeleget; men der er langt dit, her Høimellet er alt i denne
værentene Gårdegd var fem i et arm veflandt Gjølfsgegd, seart
lang, ein Tingslad, um og iffi mæimæim, sieste der var
med Mat og Seng og Høimad, sem i ein øffat paa
Veflandet. „Munnebudal“ seeg og der, og so Schmucke-
baute paa ein stien Gjeite, men Gøtt var sieste paa den
værenten, sem sieste Gøtt er det, og sieste veflandet seeg og
seeg og sieste, men Mæimellet paa sig alt i femte hente seeg og

[illegible]

~~um Riksdyret er det neti det sama. Eg kjender dette so-
vel fram meg sjølf og mi Fødsels, at Sjæen skal læra
sig meg nokot anna i dette Sjøffet. Det var ein Mann en-
dret ei Gjeftegave, som antte om at der fleste Gardar,
som forlade meg fram imot Dødsdagsen, som evnia sig-
ger i den beste Dygd; men han hadde iffi meg Gredde
som forlade meg fram imot Dødsdagsen, som evnia sig-
ger i den beste Dygd; men han hadde iffi meg Gredde
paa Landens Eide og Sjøen som aldri var og redde reint
som eit Barn. "Her er mine Dyr," sagde eg etter med
Min Gode. Men dette var eglo sin snill Mann og hadde
nokalt paa Gredde, so der er den sin Ganggang,
naar Galt paa Staven i andre Ganti.~~

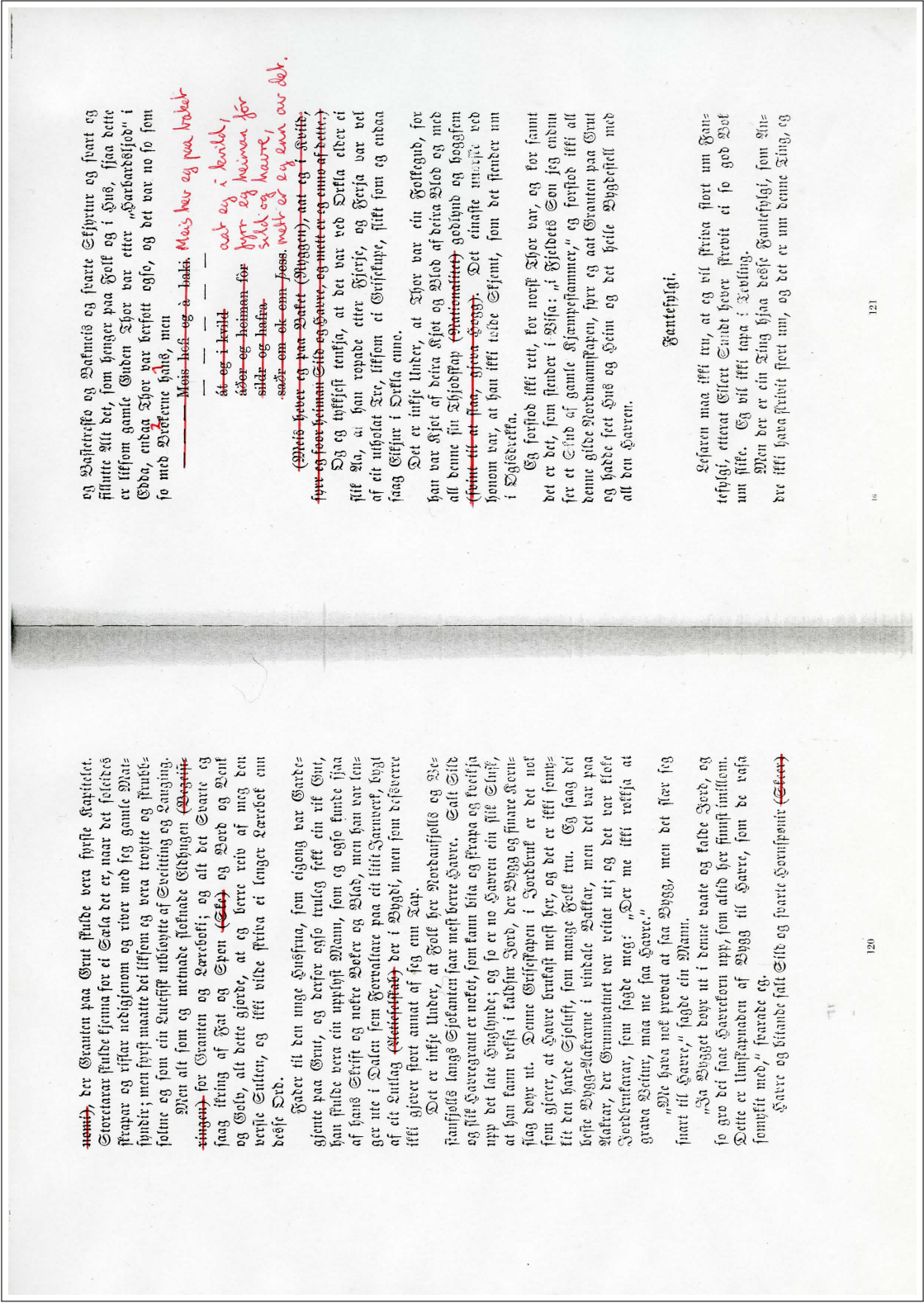
ein Solthanwegen verbiengen denne velignade Sal, der
Ezlagar (so heter Nal) og Dagg i Morgonlof, og dei lange
Svæite meg upp til i spjanga mid Fuglen. So stupade eg
meg ut frua ein liten Bergaabbe og fram i Drifka og tatte
paa Løse, som slapp seg um til ein Løfs, for eg haag Laf-
sever ftekingum meg. Det maatte vera i ei glif Na, at
Løfs gjorde dette, og daa var der ego uppit mir Løfs,
jo han tti var jo god at fjerna ater.

So gjekk eg eg gjekk eg þaa fastande Sjarta herre med
 ein Kopp Sniffe, alti til eg kom til Gjogjvargarden Sjur;
 men daa var eg vel soleten. Denne merkelige King vaa
 eg fortellig, for det, som kjem etter. Eg bud um at fua
 skaupa Mat; ja, kona var snill, ho fattet; eg reid Garnet
 fua Varmen eg spurde, um eg vilde haava Egg.

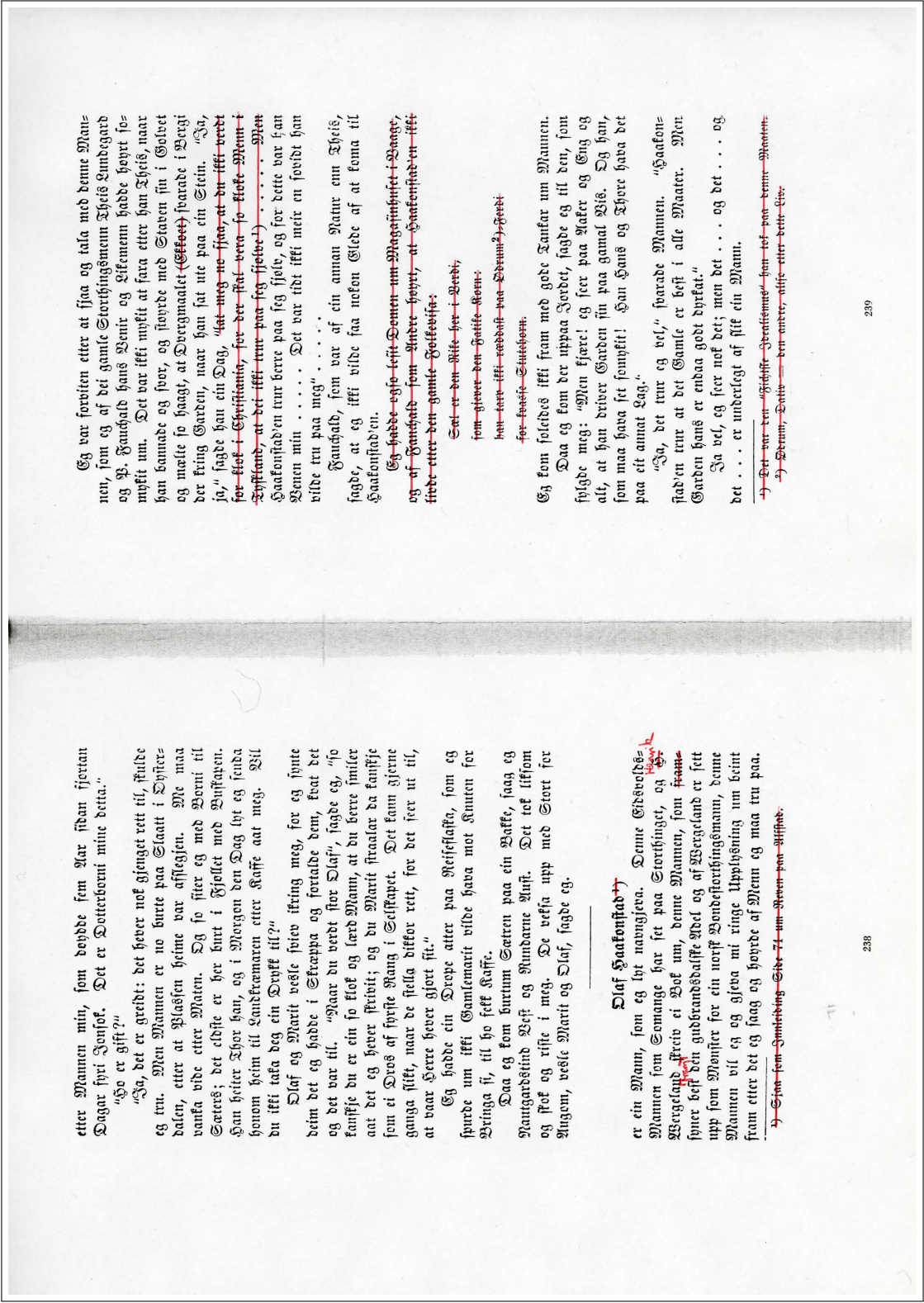
"Nei kjære, lat meg faa god Hjolf til denne Dugue-
gauten, som rufer her paa Dødet."

Det var kværgreitt af det rette Slaget, det. Saa-
danne fæde med Piggar neti som Waffi paa ein Greifengag,
og seftvart var han som Døgrant. Eg fekk god Hjelp og
eg ast, eg det smake med isgenom Halsen, lifsom
naaar Ghanappen verdt slipst og dregjen ned isgenom Den-
ska. Det var fo det skal i meg al dei denne sakte Hje-
ping med fur Silten. Men daa eg bar til at melnd, tokte
eg att at gjeva ut ei Lærskit i Garfentigarenen.

Figur E.6: F22 i L05, s. 4/4

Figur E.7: F52 i L11, s. 1/4

Es set daa lifsom uerfjande det Doffie falla at faa
 sig fissa meq ifring i haas naeringene vesforpunde Gns. Da
 haan gjeff lifsom lifsom uerfsetgt dit og dit og faam den
 eine here lifsom etter den andre. Det gjeff med Aabbar
 og Dyrdnad som til Kyrrfe. Den store uabude Gjeft-
 flova med alle sine Num og ~~Gjening~~ ^{Gjening} ~~Gjening~~ ^{Gjening} var full med
 halv gamaldags Gudsnaad og Sengstekt. Meint og fuit
 her ved altsammen ingen lifsom lifsom at det Gangstekt
 fraa Unndenen haas bingve der uppaq ~~Gjening~~ ^{Gjening} med Etkur

Det veit eg vel, men naar det er slett med paa helle Maaten, kann det daa koma upp i tretti Aar?

Om, ja, det var vel so det, svarade han i ein Tone som eg stude hava spurt, um Maannen kann verda tretti Aar gammal.

~~Der var videresetter i Gølfar so gamalt, at det sang ut som gjenstand. Og det var Gølfset høyt som inn i Skrefsen. Men dette kunde kanskje vera eit Ding gjer etter so framme; det var ikkje slike vordningsstille Mestisfentse som desse Gølfset.~~

~~Gj hadde høvde der til Gølfsetstet paa den heere Begjagad oppgjoren Dage til Lem var kaupt neke Skippund af dette Gølfsetstet, men at det maatte fjervast tilskote som nortet. Derfor sagde og sagande til Gølfsetstet, som han skemmet seg tilskade vet: "Ja, so, du er ein forpuddeleg Mann; men eg skal fortelja dette til Gølfset, so viderar mel so Gølfset for Gølfset til Gølfset heren derom her som Gølfset. Det varer Mat for Mens dette."~~

Det kunn ikkje lata seg tyda etter vanlegst Marvit, at Gølfset solde ved dyngja upp gamal Mat, som lang Nevnd maa hava lært berre er til Spilla. Nei Gølfset er, at det sjaa den gamle Tid er ei Ten, at den unge Maten varer lengst, naar der er gamal Mat i Gølfset med til Dregset. "Maar ikkje Maten naar isop (sjaa Gølfset til annat) so er han forvar" (vidreg). Det maa vera "Gølfset i Gølfset" (sjaa Slagidi den eine Høsten til den andre) er Talemaatar for denne Tansen. Ja den gamle Maten er endaa som ei Dragardosse for den unge, etter Skriftdet: "den, som hever, han skal faa, men den, som innsje hever, skal mista det han alt hever."

Det var endaa so, at Kornfjeri ikkje maatte vera full, men skulde hava eit "Dragarum", nokot som eg sette sjaa baadi paa Korn- og Mjølvingarne her paa Gølfsetstet og. For dette Dragarumet miste ein eldre vit Mann Skarsten sin, for da Gader til Gjønta som heim og skulde sjaa Lagnaden, spurde han Gønt: "Men kjere, kva skal dette vera, at du ikkje fylser Kornfjeri?" "Det skal vera Dragarum" svarade Gønt, ~~seu endaa for Gølfsetstet.~~ Ja, ja, so, svarade Gaderen til Gjønta, so er det nok best at du gjerer upp Tansen um at faa Gønter mi, for eg vil ikkje hava ein Trellmann til Maag.

Eg veit ikkje um alle desse upphengde Evin ero slike Gølfset mot Gølfset og alt Trellset for gamle Gølfsetstet; men trulst er det, at dette var den gamle Tansen likens her, og at det sjaa ikkje so kjaart er tenkt paa men berre hever skitv som ein halvgjend Traum for Tansen, blanda med, at det er eit Miskommette og ein gamal Skiff. Og so at det setur fram er Matsetstet mest for Trellsetstet, for eg kan aldri ten, at Gølfsetstet med Gønt fjerve eta stert af dette kvandset Gølfset. Gølfset og Gølfsetstet (Gølfsetstet) og Gølfsetstet maa hava likom ei Gølfsetstet og vera ein Tansen. Og naar sit Mat verdt allfor ovngomal, so det er trulst at hava høivom tenger, klaga dei binda i Stein og setja henn med midt paa Gølfsetstet. Det seta og fresta seg vrit denne vante Gønt. Det er Ten med det sear fjerv til sit.

Gølfsetstet er seter ikkje gjerne Gølfsetstet, iminjsio ikkje til Gølfsetstet so i Gølfsetstet. Det maa seta helle Gølfset, um so er. Og for ein Mann paa for sytti innsid Daler er det vmelegst ikkje at farg med Gølfset.

Liksom den eine heere Gølfsetstet sender Gølfsetstet til den andre, so sender han ogso Gølfsetstet. Desse store Gølfsetstet hava desse Ting innsid seg. Men det verdt gamalt og høyt og vmelegst altsaman. Gølfsetstet døy ut, og um det ikkje sedast med Gønt Daar og Gølfsetstet i Gølfsetstet, er sagt um gamle Gølfsetstet, som vrisa halda Gølfsetstet, so saag ikkje eg vane Gølfset af desse gamle rife Gølfsetstet. Dei sagde Gølfsetstetstet Gølfsetstet og Gønt ero af blande Gølfset, det eg saag og høvde. Det sette giffa seg med Gølfset, det heider lengt ut det, og gjerer Gølfsetstet til eit Gølfsetstet mellom Gølfsetstet og ikkje smykt til eit Gølfsetstet og ein "Speculation"; men lat os ikkje blande det friske Gølfset saaromange Gølfsetstet som paa Gølfsetstet, for paa verdt det snart ut med den gamle Gølfsetstet paa den eine og den andre Gølfsetstet. Og dette var endaa ikkje det verset; men det verset er, at den som Gølfsetstetstetstetstet

Figur E.9: F52 i L11, s. 3/4

